

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2020. július-augusztus • XXXI. évfolyam 7-8. (356-357.) szám

Ára: 600 Ft

Fotó: Kelemen Áron

- Képek és emlékek Görbe Ferenc fotóművész életéből
- A szervezés a lételeme – interjú Martonosi Attilával
- Elhunyt nagyjaink – megemlékezés dr. Nagy Istvámméről és Kő Pálról
- Honpolgár-estek nyomtatásban: Kossuth Amerikában; Móricz ismeretlen élete; A bunyevácok paprikája
- Hagyomány és innováció: bemutatkozik a hajósi Sziegl-pince

Forr a világ (meg a lé)

Mayer János

■ Különös időket élünk. Más években ebben az időszakban tombol a kánikula, a város megtelik étellel, az országban nyüzsögnek a turisták, a nyári fesztiválok pedig tízezzel vonzzák a fiatalokat és örökifjakat. Otthonról is mostanában izgulhatnánk a labdarúgó Európa-bajnokság vagy a közelgő olimpia miatt, és tervezhetnénk a nyaralásunkat. Az elmúlt hónapok eseményeit döntően meghatározó koronavírus-járvány első hullámán ugyan túl vagyunk, idén nyáron azonban nem lesznek nagy sportesemények és fesztiválok, a nyaralás minimum bizonytalanná vált, a nyári forróság és strandidő helyett pedig egyelőre inkább esős napokat élünk.

Forróság (vagy inkább forrongás) persze akad helyben és a világban is épp elég. Nyugaton évszázados bálványok hullnak, valami „antirasszista humanizmus” nevében zsigeri indulattal igyekeznek a bűnös múltat végképp eltörölni, nem figyelve arra, hogy ugyanannak a történetnek többféle olvasata is lehetséges. Ha így megy tovább, lehet, hogy hamarosan térdelve kell bocsánatot kérnünk a kalandozó magyarok pusztításaiért is, le kell döntenünk

a szabad gondolkodás helyett „keresztény kurzust” erőszakosan bevezető *Szent István* szobrát, hogy városunk néhány emblematikus figuráját ne is említsük. Mert hát *Türr István* például szorosán együttműködött egy – egyebek mellett – gyarmatosító „zsarnokkal” (III. Napóleonnal, akivel rokonságba is került), *Jelky András* pedig egy „színesbőrű” rabszolganőt is hazahozott kalandos útjairól, akinek – nyilván az alárendeltségi viszonyt kihasználva – még gyermeke is született tőle. Hogy az emigrációba kényszerült *Mészáros Lázár* amerikai birtokán dolgoztak-e fekete rabszolgák, nem tudom (valószínűleg nem), de ha úgy is lett volna, vajon mindez zárójelbe tenné addigi érdemeit?

Egyelőre csak remélhetjük, hogy ez a szobor- és tabudöntőgető, magát a „közjó” és a morál kizárólagos képviselőjeként meghatározó újjakobinus mozgalom nem gyűrűzik be hozzánk is, bár vannak erre utaló jelek, és – talán – bizonyos körökben „igény volna is rá”. Ki szelet vet, vihart arat – tartja a mondás, és ezt jó, ha mindig észben tartjuk. Viharok, forrongások persze mifelénk is akadnak; ember legyen a talpán, aki követni tudja a helyi közélet újabb és újabb fordulóit.

A július Baján egyébként is általában a lé (mármint a halászlé) körül szokott forogni. Halászléfőző fesztivál avagy népiünnepély idén az ismert okokból nem lesz, ami talán annyiból nem is baj, hogy át lehet gondolni, miként újulhatna meg a 25. évfordulóra ez a méltán híres, de az elmúlt években talán kissé megfáradt

rendezvény. Persze ehhez is párbeszédre, legalább minimális konszenzusra lenne szükség, de amikor azt látjuk, hogy még online halfőzésből is kettő szerveződik egymás mellett (vagy ellenében?), akkor könnyen hihetjük, hogy a „*A halászlé összekötő*” jelszó nem több üres frázisnál vagy vágyvezérelt gondolkodásnál. Így a címlapunkon látható magányos halfőző már-már jelképes értelemmel bír.

Pedig jó lenne, ha volnának olyan minimurumok, amelyek oldalaktól függetlenül elfogadhatók, különben lassan beszélni sem tudunk egymással. Mi továbbra is annak a hívei vagyunk, hogy a „bajaiság” (bácskaiság) nem pártfüggő, és a különböző értékrendek jól megférnek egymás mellett lapunkban. Jelen dupla lapszámunk hosszabb időre kínál tartalmas olvasnivalót, de aki azt várja, hogy mi gyűjtünk alá valamilyen pusztító tűznek, az rossz helyen keresgél. A sokáig túl nagy lángon főzött halászlének könnyen elvesz az íze, a (virtuális) máglyák tüze gyakran utóbb azokat is elemészti, akik rakták őket. Mi inkább őrlánglejt szeretnénk működni. ■

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Sarlós István, Sipos Loránd, Szünder Dezső,
Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Szám száma: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

Honlapunk: www.bajaihonpolgar.hu

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stilisztikai javításának jogát fenntartja!

Tartalom

- Múltidézés Görbe Ferencsel (*Fleckenstein Mihály életrajzi összefoglalása, 1. rész*)...3
- Haikus Balazsits István verseiből.....6
- Polimberger György síremléke a Belvárosi templomban (*Nebojszki László írása*).....7
- „A halászlének nincs politikai hovatartozása” (*Sándor Boglárka interjúja Martonosi Attilával*).....8
- Evolúció (*Naszádi László kispikája*).....11
- Trianon és a magyarországi németek (*Mayer János tanulmányának 2. része*) 12
- Dr. Nagy Istvánné emlékére (*BH-összeállítás*).....16
- Újra együtt a művésztrió. Kő Pál emlékére (*Koch Róbert Ákos nekrológja*).....18
- Sajtóhírek a bajai kórház első száz évéről (*Jász Anikó összeállítása*).....20
- Kórházfejlesztés hatvan évvel ezelőtt (*Sarlós István forrásközlése*).....21
- A Gigant (*Szederkényi Tibor írása*).....22
- Szülőfalum, Csikéria (*Péter Árpád visszaemlékezése*).....25

- Ember tervez, Isten végez (*Tomaskovity Szabolcs római sorozatának 6. része*)....26
- A nemzet vendége – Kossuth Lajos amerikai útja (*Csorba László előadásának írott anyaga*).....29
- Legendák és tévhitek Móríz Zsigmond életútjával kapcsolatban (*Hamar Péter előadásának szerkesztett változata*).....33
- Egy küldetéses ember kálváriája (*Mayer János könyvismertetése*).....36
- Munkások dunai tapasztalatai a Rákosi-korszak idején (*Mayer János forrásközlése*).....38
- A bunyevácok paprikája (*Interjú Kőszegi Lászlóval*).....41
- Az alföldi borászok új reményesei (*Szünder Dezső riportja a Sziegl-pincészettről*).....44
- Keserédes lakótelepi vigasságok a Kádár-korszakból (*Lex Orsolya színikritikája*)....46
- Étkezések hús nélkül (*Szünder Dezső receptjei*).....48

Múltidézés Görbe Ferencsel 1. rész

■ 2018 augusztusában többedmagammal részt vettem GÖRBE FERENC fotográfus 80. születésnapján. Az ünnepelt és a számos meghívott körében kialakult élénk társalgások során egy fél évszázados léptéket jócskán meghaladó, méltán sikeres, minden ízében Bajából táplálkozó, majd növekedésében és eredményeiben is e várost gazdagító emberi, azon belül vízügyes, fotós szakmai életpálya képe bontakozott ki bennünk. Görbe Ferenc már mintegy 35 éve jó ismerősöm. Életútjának, fotós munkásságának egyre mélyebb megismerése – még e hosszú időtáv ellenére is – számomra időről időre újabb és újabb értékeket hordozó, további meditálásra készítő gondolatok sorát hozta felszínre, és hozza ma is. A fentiek után – és nem kevésbé a tiszteletet parancsoló 80-as életkort jelző számnak is köszönhetően – forráspontjához érkezett bennem az a már hosszabb ideje érlelődő gondolat, hogy tollat ragadva ezen életút fontosabb momentumait papírra vesse. Teszem ezt azért, hogy a jelenkor, és kiváltképp a jövő fotózást kedvelői és remélhetőleg minél nagyobb számú művelői számára megismerhetővé, hasznosíthatóvá tegyem azokat a tapasztalatokkal acélosra edzett ismereteket és bölcsességeket, melyeket egy sikerekkel érlelt életmű természeténél fogva magában foglal.

Lejegyezte: **Fleckenstein Mihály** ny. víz-építő- és földmérő mérnök

■ Gyermekévek, családi inspirációk, az első „fotós” élmények

1938. augusztus 11-én születtem Baján, polgári családban nevelkedtem. Mai fejjel visszagondolva és józansággal mérlegelve, ki kell jelentenem, hogy fotográfusi életutam alakulását nagyban befolyásolta a családi, rokon és munkahelyi környezet. Ezen irányokból szemléletemet a művészi megnyilvánulások irányába terelő, ugyan különböző intenzitású, határozott, de feltétlen jóindulatú ösztönző hatások értek.

Édesapám, *id. Görbe Ferenc* (1908-1986) születésem táján a Bajai Takarékpénztárban dolgozott banktisztviselőként, de – munkája mellett, amatőrként – már az 1920-as évek végétől komolyan művelte a fotózást. 1930 és 1931-ben Kaposvár és Baja helyőrségében egyéves önkéntes katonai szolgálatot teljesített. Itt a fotós hobbi és a katonai szolgálati kötelem szerencsés találkozása folytán a fotográfálás praktikumában való mélyebb jártasság megszerzésére idejekorán lehetőséget kapott. Feladatai teljesítése során a szolgálati időszak pörgő eseményeit már a „beöltözés” pillanatától kezdődően a laktanyai és terepi kiképzés különböző fázisain át szorgalmas fotózási munkával dokumentálta. A civil életbe való visszatérés után kezdetben a családi és baráti kör eseményei mellett – elsősorban Baján és környékbeli településeken – a természetes és mesterséges vizekkel együtt élő ember sikeres műszaki alkotásait, a hidakat, zsilipeket, az emberi munkát segítő hajómalmokat örököltette meg. Később, az országot járva, már a korábbi témákon kívül lencséje elé kerültek az

1929-es gazdasági válság következményeit magukban hordozó évek emberi megpróbáltatásainak nyomai is. Talán ennek ellensúlyaként, a további témaválasztások során hamar ráérezett viszont arra, hogy az igényes fotózásban igenis helye van a tartalmas humornak is, melyre példaként a *Roncsautós, Lassú hajítás vagy gyászszertartás* (1933) feliratú táblás képe vagy a *Háborús találatot szenvedett véce* (1942-43) c. képe említhető meg. Az 1930-as évek közepén készült képei gyakran szerepeltek a *Békei Sándor* fotósüzletének kirakatában (Békei Optika) bemutatott bajai amatőrök fotói között. Mi több, ebben az időben a műkedvelő fotósok egymást közt önkéntes elhatározásból versenyt szerveztek a legszebb kép készítésére, képeiket a választott pártatlan zsűri értékelt. Legnagyobb sikert számára a *Duna-híd naplementében* (1934) c. kép hozta, melynek nagyjátéka ma is több bajai közintézmény folyosófalait díszíti. 1932 júliusában, olaszországi útja során Velence nevezetességét, 1934 júliusában a takarékpénztári munkatársakkal és barátokkal megtett 11 napos Balaton körüli kerékpártúra színes eseményeit fényképezte. Az 1930-as évek közepén és a második felében képeinek fő témáit a jellegzetes bajai városrészek és a bennük zajló események jelentették.

Nagybátyám, *id. Görbe Gyula* diplomás gyógyszerész édesapám mellett segítkezve az 1920-as évek második felében kezdte meg a fotográfálást. Testvére példáját követve ő is megszállott fotós lett. Híres fotóriportját 1942. augusztus 20-án a budai Várban, a Szent István-körmenetben fekete ünneplős ruhában részt vevő *Horthy Miklósról* készítette. (A kormányzó itt kapta a hírt, hogy fia repülőgép-szerencsétlenségben életét veszítette).

Édesapám képei sokszor a szemem látára készültek, így a fotózás irányába mutató indítatásom első alapkövét mindenképp itt, a családon belül kell kijelölnöm. E gondolatot igazolhatja az a játékos beállítás kép is, mellyel apám megörökítette, amint közel két éves koromban állványos fényképezőgépebe kukucskálva – a tőle ellesett „fotósmesteri” mozdulatokat utánóztatva – a magam módján már a fotográfálás kezdő lépéseit próbálgatom.

Háborús évek, menekülés, otthonkeresés

A II. világháború idején apám 1943-ban katonai szolgálatra vonult be, a délvidéki harcokban is részt vett. Családunk hátramaradt tagjai a világháború fejleményei miatt 1944 októberében Bajáról Sióagárdra költöztek. Velünk voltak anyai nagyszüleim, *Király Gyula* (1881-1950) és neje, *Szunyogh Irén* (1884-1969) is, édesanyám, *Görbéné Király Klára* (1912-1993) és testvérei, *Király Irén* (1910-1999) és *Király Anna* (1918-2015) is. Utóbbi két hölgy a későbbiekben is Sióagárdon maradt. Király Irén matematika és fizika szakos diplomával tanítónaként az általános iskolában helyezkedett el. A szűkös háborús években tanítványai otthonról elkoptatott ruhadarabokat hoztak tábla-

Az újszülött édesanyjával (1938) Fotó: *id. Görbe Ferenc*

törlőnek, melyeken csodálkozva ismertem föl a mives síogárdi hímezések nyomait. Húgával azonnal szorgos, tudatos gyűjtőmunkába kezdtek, melynek eredményeként elévülhetetlen érdemeket szereztek a síogárdi népművészeti hagyományok megmentésében. Király Anna a Síogárdi Népművészeti Egyesületben dolgozott. Ez időben megismerte a síogárdi népművészet remek alkotásait, alkotói munkáján túl a hímezésekre, a festett bölcsökre, ládákra és egyéb tárgyi emlékekre irányuló gyűjtőmunkát is végzett. A síogárdi népművészeti hagyományok utókor számára történő sikeres átmentése elismeréseként 1962-ben megkapta a *Népi Iparművész*, 1977-ben pedig *A Népművészet Mestere* kitüntetést is, melyet dr. Pozsgay Imre adott át neki.

Családunk 1945-ben Síogárdról vizschatért Bajára, és a Szarvas Gábor utca 10-be költözött. Itt nőttem fel, innen kezdtem iskolába járni, és e szülői házból kiröppelve kezdtem meg önálló felnőtt életemet is. Édesapám a későbbiekben főhadnagyi rangban jobbára már a nyugati fronton harcolt, így a háborúból viszonylag szerencsésen és hamar visszatérhetett. 1946-ban a régi munkahelyén, a Bajai Takarékpénztárban (a későbbi OTP-ben) ismét felvette a munkát, és helyettes vezető beosztásban itt dolgozott egészen nyugdíjaztatásáig.

Az ifjú pár a vodicei kápolna ajtajában, 1962.

Id. Görbe Ferenc újra régi munkahelyén

Diákevek, szakmaválasztás, 1956. októbere, munkába állás

Általános iskolás éveimet 1945-ben Baján, a ciszterek III. Béla Gimnáziumában kezdtem, ahol osztályfőnökünk *Hátori Erzsébet*, hittanárunk *Szabó Vilmos* volt. Két év múlva a Központi Fiú Iskolába kerülünk, ott végeztem el az általános iskolát (8. b oszt. 1952/53 tanév, *Gellért Károly* osztályfőnök vezetésével). Középiskolai tanulmányaimat a Bajai 3. számú Építőipari Technikumban folytattam (1953-1957), ahol tanáraink voltak többek közt: *Antal Gábor*, *Czeglédi Nagy József*, ifj. *Éber Sándor*, *Istók Kálmán*, *Nagy András*, *Krix Márton*, *Udvardi Lázár* és *Sas Richárd*. Műhelyoktatónk *Elkecz Balázs* volt.

1956 október 26-án részt vettem azon a bajai tüntetéses felvonuláson, amelyen az iskolák diákjai, tanárai és a városból is sokan jelen voltak. Először kivonultunk a Vaskúti úti laktanya elé, ahol a tömeg a megmozduláshoz a katonaság csatlakozását követelte. A laktanya előtt – hogy a diákságot elkülönítse a veszélynek kitett tüntető tömegtől – a katonai emlékmű közelében *Istók Kálmán* technikumi tanárunk is beszédet mondott. Két harcokcsi megérkezése után a tömeg a katonai harci járművekkel együtt a városháza elé vonulva folytatta a demonstrációt.

Első munkahely, erősödő fotós indítatás

1957-ben az építészmérnöki diploma átvétele után a bajai központú Alsó-Dunavölgyi Vízügyi Igazgatóságnál építésztervező beosztásban munkába álltam. Elsőrendű feladatomban a dunai védvonalakra, valamint a belvízlevezető csatornákhöz telepítendő gát- és csatornaórházaknak és további kiegészítő létesítményeiknek a megtervezése volt.

Lakóhelyemen élve, munkahelyemen tevékenykedve nagyon sokat tartózkodtam, dolgoztam Baján és tágabb térségeiben. E régiókban a színes vízi világgal és változatos pompában bővelkedő természeti környezet, a benne élő emberek és közösségeik társasági szokásai, hétköznapi életük és munkájuk, használati- és munkaeszközeik rengeteg témát kínálnak a kezében fényképezőgéppel ide érkező fotós objektívje számára. Nem véletlen, hogy első fotós sikereim is e régió témaköréből merítve születtek. A fotózás irányába mutató indítatásom második alapkövét a bajai régió fentiekben leírt, izgalmas fotós témáinak kimeríthetetlen gazdagságában jelölöm meg.

A fentiek után érthető, hogy 19 évesen, már 1958 elején megvettem első fotós gépemet, a FED 2-t. Strapabírásáról legendák szólnak, e gép számomra is biztosította kezdetben az eredményes betanulást, a praktikumban való egyre nagyobb jártasság megszerzését. 1961-ben beléptem a bajai *Duna Fotóklubba*, melynek 1965-től titkára lettem, majd 2004-től elnöki feladatokat is elláttam.

A munkaidőmön túl szabadidőm túlnyomó részét fotózással töltöttem. Az orszá-

got járva szinte mindenütt fényképeztem. Munkálkodásom során lehetőleg azokat a sokszor méltatlanul mellőzött hétköznapi témákat, eseményeket kerestem, melyek egyszerűségük ellenére a maguk nemében a természet adta megnyerő tökéletességgel, emellett különös hangulattal, más esetben kiemelkedő jelentéssel bírtak. Ezeket igyekeztem a technikai adottságok, a fotózási- és fotó kidolgozási praktikák lehetőségeinek maximális kihasználása mellett olyan látásmódban megörökíteni, hogy a felvételeket szemlélőkben gondolatokat ébresszenek, érzelmeket váltsanak ki.

Családalapítás

1962-ben feleségül vettem *Tóta Évát* (1938. 05. 10. – 2015. 05. 11.), akivel hosszabb ideig a bajai Vízügyi Igazgatóság közös munkahelyünk volt. Humán beállítottságú családban nevelkedett, az esztétikum közel állt hozzá, így az időigényes és költséges fotózásomat megértően fogadta. Otthonunkban a fotólaborom kialakításában támogatóan segédkezett, sőt, több alkalommal képeim szereplője is volt. Lányunk, *Görbe Éva* 1964-ben született. Vízépítő mérnöki diplomával ma a Dunántúli Regionális Vízmű Zrt. Tamási Üzemvezetőségén dolgozik, szabadidejében sióagárdi hímzéseket készít. Leánya, Anna 1990-ben született. Fiunk, *Görbe Barna Péter* 1969-ben született. Baján, a Tóth Kálmán Szaközéiskolában vízépítő technikus oklevelet szerzett, majd bútorasztalos szakmát tanult. Fia, Soma 2003-ban született.

1972-ben a Babits Mihály u. 3-ban lakás vásároltunk, majd 1984-ben a Szent Antal u. 29. számú, korszerűbb és tágasabb lakásba költözhettünk, melyben szeparáltan egy 4 m²-es fotólabort is sikerült kialakítá-

Kortársak Nagy István kiállítás-megnyitóján, 1973. Görbe Ferenc felvétele

nom. Az építőközösség megbízása alapján e 16 lakásos társasház teljes építkezésének műszaki vezetője is én voltam. 1969-ben technikai lehetőségeimet javítva egy KIEV 4 gépet vásároltam, ugyanez évben tagja lettem a TIT-nek, ahol 1982-ig munkálkodva néhány évig az elnökségben is tevékenykedtem.

Külön öröm számomra, hogy feleségem családjában, a Tóta-rokonságban jól kitapinthatóan napjainkban is sikerrel tovább öröklődik a művészi igényességgel párosuló önkifejező tevékenység. Apósom, *Tóta Gyula* (1912-1989) a Képzőművészeti Főiskolára járt, *Rudnay Gyula* tanítványa volt. 20.) 1954-ben családjával Bajára költözött, ahol a Tanítóképző Intézetben a pedagógusokat tanította, mindeközben plaketten *III. Bélát, Nagy Istvánt, dr. Aszalós Endrét és Moholy-Nagy Lászlót* is megformázta, munkássága során sikeres kisplasztikákat,

tollrajzokat, akvarelleket is készített. A Tóta család 4 generációjának kilenc műfaji formában megjelenő alkotásait 2009 májusában a Baja Művészetiért Egyesület rendezésében egy kiállításon ismerhette meg Baja közönsége.

A családalapítás, az építkezés és a költözködések nehéz éveiben sem hanyagoltam a fotózást, sőt titkári feladataim során és a Duna Fotóklub gyarapodó sikereinek köszönhetően a társművészetek jeles bajai alkotóival is egyre közelebbi kapcsolatba kerültem. Jóleső érzéssel gondolok vissza azokra az évekre, évtizedekre, amikor a kortárs bajai képzőművészek viszontérklődéssel voltak a Duna Fotóklub tagjainak munkája, sikerei, sőt az utánpótlás nevelésének irányában is. Gyakran a jövő lépéseit, feladatait a színvonalas szakmai munka közös érdekei mentén együttes gondolkodással és odafigyeléssel terveztük és valósítottuk meg. A fotós alkotótáborok sikerei bizonyították, hogy egymást megismerve, egymástól tanulva, az együttes munkálkodás során micsoda alkotói erők mozdulnak meg egyéneken és közösségeken egyaránt. A Duna Fotóklub szakmai tevékenységének eredményességét leghitelesebben a külföldi bemutatókon, az országos fotókiállításokon, ill. évenként a Fotóklubok Szegedi Szalonján elért díjak, elismerések tükrözik vissza. Csak véletlenszerű kíváncsisággal említem, hogy a Népművelési Intézet és a Művelődési Minisztérium által elismert *Kiváló Együttes* címet csoportunk 1971 és 1976 után 1980-ban már harmadszor nyerte el, sőt 1976-ban a klub a *Szakszervezetek Megyei Tanácsa Művészeti Díját* és a *Bajáért* díjat is kiérdemelte. Az 1958-ban alakult Duna Fotóklub tagjai 2007-től egyesületté alakulva, napjainkig munkálkodva számos egyéni és csoportos sikert tudhatnak magukénak.

- Folytatjuk -

Megjegyzés: a cikkben nem szereplő további képek a Bajai Honpolgár weboldalán a GALÉRIÁ-ban tekinthetők meg. ■

Kiváló Együttes cím átvétele - Bp. Fészek Klub

Haikuk Balazsits István verseiből

■ Akik nyitott nyitott szemmel járnak a világhálón, az utóbbi időben egyre gyakrabban találkozhatnak *Balazsits István* nevével és az általa írt versekkel, amelyek műfajául a japán eredetű haikut választotta. A japán irodalom 1300 éves múltját tekint vissza. Legjellemzőbb sajátossága a sokszínűség. A japán gondolatiság legjellemzőbb irodalmi megnyilvánulása a vers. A legősibb ismert ága a *waka*, majd a 8. sz. végétől a *tanka* volt. Ennek az öt sorból és 31 szótagból álló műfajnak fő témái az emberi élet (öröm, elválás, bánat, szerelem) és a természet (a természet szépségei, s főleg a váltakozó évszakok) voltak. Az ennek egyszerűsödésével kialakult *haiku* a 17. századtól számít klasszikus és divatos versformának, *Macuo Baso* révén vált ismertté.

A japán vers szerkezete a hangok számolásán alapszik. Alapegysége az *on* (japánul: hang). Az európai kultúrában *morának* ismerjük. A magyar nyelvű haikut azonban nem *morában*, hanem szótagban számoljuk. A haiku manapság egyre népszerűbb a nyugati féltekén. A haikuírásnak sok olyan szabálya van, amelyeket európai versben nem használunk, így aztán a „nyugati haiku” kissé eltér az eredetitől, de talán a lényege ugyanaz marad. Rövid (17 szótagos) kis remekmű, amelyben a természet egy-egy kis jelenségét leírva a költő valamilyen hangulatot jelenít meg, ez pedig szerencsés esetben ráhangolja az olvasót egy asszociációs folyamat-

ra, melynek során a versben le nem írt dolgok, összefüggések is megjelenhetnek az olvasó tudatában. A japán versnek nincs címe, hiszen a címmel burkoltan egy negyedik sort adnánk a haikuhoz. A japán versben a sorok végén nincsenek rímek, és nem kedvelt az európai költők által gyakran használt áthajlás sem. Ez a kötött, eredetileg 17 szótagos, rímtelen, hangsúlyos versforma nagy fegyelemre szorítja az alkotót, hiszen mondandóját mindössze három sorra kell korlátoznia. Ezen túl a haikunak csaknem kötelező eleme a természetábrázolás és a filozofikus mondanivaló, így igazi kihívást jelent. A lapunk hasábjain most bemutatkozó szerző önmagáról a következőket írja: „1972. június 12-én születtem Baján, és azóta is itt élek. Agrármérnök vagyok, jelenleg is a szakmámban dolgozom. Mindig vonzott a természet, bennem élt a szépsége, és a

haikuk által végre visszaadhatok valamit ebből a csodából. Nagyon szeretem a japán kultúrát, azon belül is a zen buddhizmust. Ezeken keresztül ismerkedtem meg ezzel a versformával, amely nagyon megtetszett. Másik szenvedélyemet a kert és a virágok jelentik. Az első haikuim is a virágokról születtek kb. 2 évvel ezelőtt. A kezdeti szárnypróbálgatások után egy évvel ezelőtt kezdtem komolyabban foglalkozni a versírással egy kedves barátom biztatására, és azóta kezdtem megosztani az interneten a verseimet, előtte csak magamnak írogattam őket. Eddig a következő online magazinokban jelentek meg verseim: *Sumida folyó hídja Kulturális Magazin*, *MIR – Magyar Irodalmi Rovat*, *Szilfa-Líra-Kávéház*, *Kortárs Tükör Irodalmi és Művészeti Magazin*. Végezetül álljon itt a mottóm, természetesen haikuban: *Virágok között/ mély a csend, megtalálom/ benne magamat.* ■

**Semmi több talán
az egész univerzum
egyetlen virág.**

**Úgy érzem magam,
mint piros pipacsok közt
lila mákvirág.**

**Egy száraz kórót
vizsgálgatok. Őrülség,
de szépnek látom.**

**Kerti padomra
ült a nyugalom, én is
mellé szegődtem.**

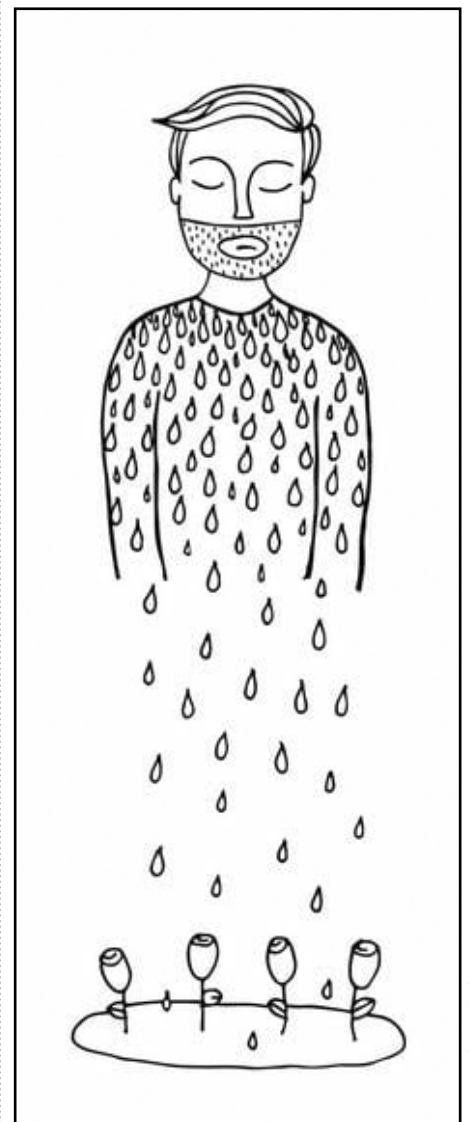
**Én voltam süket,
és azt hittem, a világ
néma köröttem.**

**Fésülgettem egy
kócos gondolatot, de
feszít göndörödik.**

**Vonatablakon
két esőkoppanás közt
maszatol a csend.**

**Egy nyíló virág
a mérhetetlen szépség
mértékegysége.**

**Eső is vagyok,
virág is vagyok, ilyen
a kertész lelke.**

Fernando Cabelo rajza

Polimberger György síremléke a Belvárosi templomban

Nebojszki László

■ Nemcsak a bajaiak, hanem a hazai érdeklődők is alig tudnak egy, városunk Szent Péter és Pál apostolok plébániatemplomában található, országosan is kiemelkedő színvonalú klasszicista alkotásról. Polimberger György epitáfiuma (emlékére állított feliratos képzőművészeti alkotás, főleg dombormű) a kor szak egyik legszebb magyarországi munkája, amelyet a hagyományos építőanyagok mellett a bronz használata tesz különlegessé. II. Lipót király 1792-ben adott címeres nemeslevelet a családnak, így az 1780-ban született Polimberger Györgynek is, aki *pacséri Ódry Évát* (1787-1859) vette nőül. A házaspár férfitagjának 1815. augusztus 31-én bekövetkezett halála után felesége 1818-1821-ben emeltette *Jakob Schroth* bécsi szobrásszal azt a síremléket, amely már a kortársak figyelmét is felkeltette. *Franz Carl Weidman* az *Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst* 1823-ban, Bécsben megjelent 14. kötetének 199-200. oldalán foglalkozott vele:

„... Az emlékművek közül az elsőt *Baja plébániatemplomában* állították. Férje emlékére emeltette nemes Polimberger – született *pacséri Ódry* – Éva asszony. Az emlékmű bécsi mérték szerint 10 láb széles és 12 láb magas [316, illetve 379,2 centiméter – N. L.]. Összességében a szemnek fenséges látványt nyújt. Anyaga csiszolt mathausi gránit. A talapzat két lépcsőben emelkedik, ezen nyug-

szik a díszesen kimunkált koporsó (szarkofág). Az alkotó művének mintáját a római kori síremlékek motívumai jelentették. A talapzatba egy sárga fémről öntött dombormű illeszkedik, amelynek művészi kivitelezése minden dicséretet megérdemel: egy, a katakombákba tartó halottas menet vonulása látható rajta. Ennek külső formáit a művész itt is a klasszikus elődöktől kölcsönözte. Két ifjú viszi az oltárt, amelyen a szent tűz lobog. Őket követi az urnát vivő főpap áldozati omátusban (díszöltözetben). Mögötte lépked a pénzen fogadott sirató női kísérelével. A sort egy botra támaszkodó aggastyán zárja, akit egy jámbor fiúcska támogat, ami jelképesen az elhunyt jótékonykodására utal. Magát a szarkofágot a családi címer ékesíti. Az is, éppúgy, mint – az elhamvadt élet fontos jelképeként – a felfordított fáklya [a koporsó két oldalán] fémről öntött és tűzaranyozott. A koporsó felirata fekete márványlapon található, betűit fémről öntötték és tűzzel aranyozták be. A felirat így szól:

D. M.
 GEORGIO. NOB. POLIMBERGER.
 NATO. MDCCCLXXX. DENATO.
 MDCCCXV.
 VIRO. EGREGIO. DVLCISSIMO.
 COMPARI.
 HOC. AMORIS. DOLORIS
 FIDELITATIS.
 PERENNE. MONIMENTUM.
 POSVIT.
 CONJUX. ADHAERENTISSIMA
 EVA. NATA. ODRY. DE. PATSER.
 ANNO. A. XTO. NATO. MDCCCXVIII.

A síremlék első megpillantásakor valóban mély benyomást kelt. A maga műfajában vitathatatlanul a Magyar Királyságban jelenleg megtalálható legkiválóbb alkotások közé tartozhat. Ezentúl egyetlen *Baján* – ahol a kiterjedt kereskedelmi kapcsolatok mozgalmassal élvezték – időző jó ízlésű és műértő utazó sem mulaszthatja el, hogy a műalkotás megtekintésére egy fél órácskát áldozzon. – írta leírásában Weidman.

Mária Krisztina kenotáfiumának alakjai

A szerző cikkének második részében *borsódi Latinovits József* (1769-1809) közel ugyanekkor emelt síremlékével foglalkozott (napjainkban sajnos már nincs meg), amelynek megalkotásával felesége, *pacséry Ódry Antónia* (1784-1862) szintén *Jakob Schroth* bécsi szobrászt bízta meg. (Ódry Antónia és Éva testvérek voltak.)

Jakob Schroth Fábrián Sándor szerint (*A világ szobrászainak lexikona*, 2008) díszítőszobrászként főleg kisplasztikák és szoborcsoportok készítésével foglalkozott. A dinasztia első tagjaként Lipcseből érkezett Bécsbe *Johann Friedrich Schroth*, és a 18. század közepétől alkotott az osztrák fővárosban. Munkásságát fiai, a fiatalon elhunyt *Josef Schroth* (1764-1797) és *Jakob Schroth* (1773-1831) folytatták. Mindegyikük dolgozott magyarországi megrendelőknek is, így pl. az Esterházyknak és az Ódry nővéreknek is.

Az érdeklődő Bécs műemlékeit járva juthat el a Hofburg közelében az Ágostonrendiek templomába (Augustinerkirche), ahol *Mária Krisztina* főhercegnőnek (1742-1798), *Mária Terézia* magyar királyné legkedvesebb lányának 1805-ben készült síremléke látható.

Az itáliai klasszicizmus legjelentősebb képviselőjének számító *Antonio Canova* (1757-1822) szobrász munkásságát számos kiváló műalkotás fémjelzi, köztük az említett bécsi kenotáfium (olyanok jelképes síremléke, akiket máshol temettek el, vagy holttestük nem fellelhető). A bajai és a bécsi síremlékeket összehasonlítva kitűnik az iskolateremtő Canova hatása a Polimberger-epitáfium domborművének figurális megformálásában. ■

A síremlék

„A halászlének nincs politikai irányultsága...” Martonosi Attilával kulturális szervezőmunkáról, a népünnepély kezdetéről

■ Tizenöt évig dolgozott a közművelődésben, szervezője volt az első halfőző népünnepélynek, majd a politikai változások miatt parkolópályára került. MARTONOSI ATTILA vállalkozó, a Bajai Halászléfőző Bajnokok Egyesületének tagja mindig is szerette az aktív életet, a szervezést, a természetet, szívesen odaállt a jó ügyek mellé, a halászléfőzés rejtelmét pedig ma már a fiának is taníttatja. Abban bízunk, hogy az ideai virtuális halfőzésen túl – amelyet a járványhelyzet hozott magával – jövőre a bajnokokkal közösen sikerül méltó módon megünnepelni a rendezvény fennállásának 25. évfordulóját. Az alábbi beszélgetésben gazdag és fordulatos pályáját tekintettük át.

Sándor Boglárka

■ – Katymári vagyok, onnan költöztem be Bajára, édesapám még mindig ott él. Bajai tanulmányaimat a Bereczki Máté Szakközépiskolában kezdtem, kertészeti gépészet szakon. Itt a tanáraink közül Sugár János volt rám a legnagyobb hatással. Olyan volt, mintha a második apám lett volna. Igaz, életem szinte minden szakaszában találkoztam olyan idősebb emberekkel, akiktől sokat tanultam, igazi mentoraim lettek (Takács Miklós, Gyulai Péter, Széll Péter). Sugár János sok mindenre tanított, például a természet szeretetére is. Több fiúval együtt elindított bennünket tájékoztatósi futóversenyeken, amit nagyon megkedveltem. Közben stúdiót, fotólabort rendeztünk be; ha kellett, járdát betonoztunk, például a Szent Antal utcai régi fiúkollégiumnál, amelyben most bölcsőde működik. Sok ilyen szerepvállalásunk volt, nagyon szerettem ezt a nyüzsgő életmódot. A lényeg, hogy közösségeket építettünk, már akkor éreztem, hogy a közösségekben való tevékenykedés az én terepem.

Akkoriban az osztályomból csak ketten tanultak tovább, a 80-as években ugyanis már az is nagy dolognak számított, ha valaki érettségighez kötött szakmát szerzett, nem úgy, mint jelenleg. Miután leérettségiztem, és kitanultam a kertészeti gépész szakmát, elmentem a 609. sz. szakmunkásképző intézetbe (későbbi Jelky András Szakmunkásképzőbe) autószerelőnek tanulni.

Közben sokat jártam tájékoztatósi futóversenyekre, országos helyezést is elértem, jó időszak volt, szívesen gondolok erre vissza. 1985-ben fair play díjat kaptam. Az történt, hogy az egyik versenyen egy vetélytársamnak kifocmodott a lába a cél előtt kb. másfél kilométerrel, és egy másik versenyzővel ketten cipeltük be a célig, feladva ezzel az érmes esélyünket. Ez a díj megváltoztatta a gondolkodásomat.

Tizenkilenc éves voltam, amikor megyei turisztikai találkozót szerveztem a Jelky iskola közösségével. Ezek gyakran háromszáz főt is megmozgató, több napos események voltak, bevontuk a tanárokat, diákokat is. Turisztikai

és szabadidős versenyeket szerveztünk, népszerűsítettük a természetjárást, a tájfutást. Mi nem az élsportot támogattuk, sokkal inkább a szabadidős tevékenységeket.

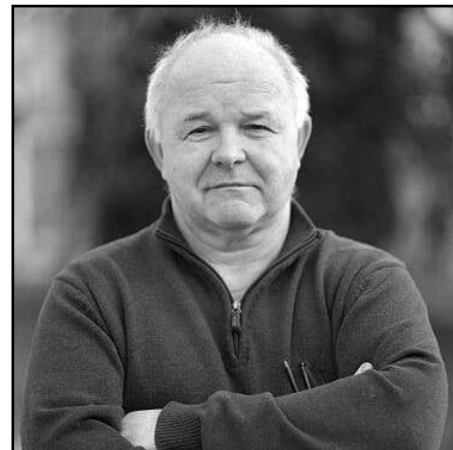
1986-ban első diák szószólója voltam annak, hogy a diák- és szabadidősport az iskolától független diáksport-egyesületekben folyjon. Ez új és nagy dolog volt, hiszen az elválassal nagyobb önállósághoz jutottak, később pedig ezekből az egyesületekből alakultak az első civil szervezetek. Valamiért már akkor kiemelték, pedig sosem voltam hangos ember. Inkább türelmes. A népszerűséget nehezen viseltem. Írtak rólam az újságok, emberek megállítottak az utcán, pedig nem is ismertem őket.

– Mikor kezdte el kilépni az iskolai keretek közül, és városi rendezvényeket szervezni?

– 1990-ben szerveztem meg az első EFOTT-ot (Egyetemisták, Főiskolások Országos Turisztikai Találkozója) Baján, 12 ezer ember részvételével. Majdnem elsüllyedt a Petőfi-sziget, mert mindenki ott sátorozott. Nagyon jó önkéntes szervező csapatot hoztunk össze, és utána egy négy napos buszos kirándulásra is eljutottunk Párizsba. 1997-ben újra szerveztünk EFOTT-ot, de ez a rendezvény kicsit szerényebbre sikerült, mivel addigra elindultak az olyan, ma már klasszikusnak számító rendezvények, mint a Sziget Fesztivál, így egy időben több helyen is volt esemény. A helyzetet nehezítette, hogy épp akkor volt Baján a nagy augusztusi árvíz, amely a sziget jelentős részét elöntötte.

– Hogyan vált hivatásoddá a szervezés?

– Akkoriban sokféle rendezvényt szerveztem már, 1993 decemberében pedig épp megüresedett két álláshely a Művelődési Központban. Béres Béla igazgató az egyiket nekem ajánlotta fel. Ott is ragadtam. Így erősödött meg egy számomra meghatározó baráti és munkakapcsolat Bélával. Már együtt készültünk Baja városossá válásának 300. évfordulójára. Szentiványi Gábor ötlete alapján kezdtünk el gondolkodni a halászléfőző népünnepélyen, de még nem találtuk meg ennek a legjobb kivitelezési formáját. Sokat beszélgettünk erről B. Mikli Feri bácsi festőművésszel, Bánáti

Martonosi Attila

Tibor volt művelődésiház-igazgatóval és Kőhegyi Misi bácsi múzeumigazgatóval (akinek a szülei szomszédaink voltak Katymáron.) Egy nap Béres Bélával kimentünk az ósükösi turistaházba, és ott egy éjszaka alatt megírtuk a rendezvény fogatókönyvét. A mai napig ezt használják. Ezért a Magyar Népművelők Egyesületének vándorgyűlése 1997-ben ki is tüntetett.

Akkoriban még alig voltak ilyen rendezvények, talán csak a Királyi Szakácsok verseny Nagyszakácsiban volt ehhez mérhető, de az más elvek mentén működött, ott profi szakácsok mérik össze tudásukat. A miénknek az volt az alapja, hogy a résztvevők aktív részesei legyenek az eseményeknek, és főzenek is. Utána viszont már számos fesztivált szerveztek a mi útmutatásaink alapján, pl. Kunszentmiklóson a birkafőzőt, Szolnokon a gulyásfőzőt, Siklóson a csirkefőzőt: gombamód szaporodtak a gasztrokulturális rendezvények. Addig még ezt a szakkifejezést sem ismerték, ezt ugyanis Béres Béla találta ki, hogy kössük össze a gasztronómiát a kultúrával.

Az első halfőző népünnepélyen még csak egyetlen színpadon kínáltunk zenei és kulturális produkciót, talán épp ettől volt olyan látványos és akkora élmény, mert nem zavarta a főzőket más típusú esemény. Eljöttek, főztek, találkoztak, örültek egymásnak. Ez sokáig őrizte a népszerűségét.

– Szerinted miért kezdett el veszíteni belőle?

– Törvényszerű folyamat, hogy hosszútávon a rendezvények iránti érdeklődés visszaesik. A mindenkori szervezők feladata, hogy tegyenek meg mindent, hogy az adott rendezvény érdekessége, közkelettsége ne csökkenjen, ami nem egyszerű feladat. Az a legfontosabb, hogy legyen az embernek abba vetett hite, hogy meg tudja újítani, enélkül nem lehet előrelépni.

A mi célunk az volt, hogy 2000-re elérjük a kétezer bográcsot. Ebben az évben 2014 főzőt regisztráltunk. Lényeges, hogy 1999-ben 1470 körül főztek, tehát egy év alatt egyharmaddal növeltük meg a létszámot. Ezzel szemben 2019-ben már csak 657 fizető hely volt. Meg kell jegyezni, ez még mindig nem rossz eredmény, még ha nem is olyan látványos, hiszen sok település büszke lenne ekkora aktivitásra a rendezvényeiken. Természetesen korábban még volt lendület, az emberek Guinness-rekordot akartak dönteni, utána viszont már picit ellaposodott az egész. Idén visszakaptuk volna a szervezés lehetőségét a 25., jubileumi rendezvényre. Rengeteg ötletünk volt, de a járványhelyzet mindent keresztülhúzott, úgyhogy idén online halfőzést szervezünk.

– Amikor eltűntél a közéletből, mi történt veled?

– 2006-ban voltak a választások, melyek eredményeként új városvezetés alakult dr. Révfy Zoltán polgármester vezetésével. Ők más megoldásokban gondolkodtak. Nekem akkor megszűnt az állásom, majd megszüntették a József Attila Művelődési Központ és Ifjúsági Házat is. Ezzel akkor csökkent a közösségi terek száma, de azoknak a száma is, akik értettek az ilyen típusú rendezvényekhez. Megalakult a Baja Marketing Kft.

Akkor lettem magánvállalkozásban rendezvényszervező: céges és magánszféra rendezvényeket szerveztem. Szerencsére addigra már elég komoly kapcsolati hálómval rendelkeztem, sokan kerestek és hívtak. Egy idő után már örültem is, hogy így alakult, mert egy-egy gigantikus rendezvény megszervezése rengeteg energiát felemészt, megfizetni pedig úgysem lehet. Nem is irigyeltem azokat, akik utánunk folytatták, hiszen a kft.-be kerülés által megszűnt a közalkalmazotti státuszuk, így kihasználhatóbbá váltak.

Háttérben a népiünnepély

– Hogyan tanultál meg főzni?

– Édesanyám nagyon jól főzött, hiszen szakács volt. Tőle sokat tanultam. Később autodidakta módon fejlesztettem magam. Igyekeztem mindenkítől tanulni valamit. Amikor elkerültem a Művelődési Központból, munkanélküliként kitanultam a szakácsmesterség rejtjelmeit is. Ez azért volt fontos, mert az ósükösi konyha vezetéséhez szükség volt a szakirányú végzettségre, másrészt érdekelt is. Halászlét főzni főleg Körte Jánostól és Farkas Attilától tanultam. Körte Jánossal sokat jártuk a világot a Halkommandóval. Ez egyfajta klubként működött, sokféle mentünk főzni a világban, de nem versenyezni akartunk, sokkal inkább szolgáltatni, illetve népszerűsíteni a halászlét. Például Ulmban tíz napon át főztünk, és kétezer adag halászlét adtunk el.

– Hányféle szakmád van?

– Legalább öt. A Bereckiben kertészeti gépészként végeztem, aztán a Jelkyben autószerelőként, utána megszereztem a szakmáitott jogosítványokat. Viszonylag későn, baráti unszólásra elkezdtem a Bajai Tanítóképző Főiskolán a művelődésszervező szakot, melyet '98-ban sikeresen elvégeztem. Végül a szakács szakma, amit már említettem. És még mindig vannak terveim.

– Hogyan élted meg, hogy a váltás után kiszorultál a közéletből?

– Volt hiányérzetem, de nem adtam fel. Két évig szerveztem a céggel saját finanszírozással az Országos Hallakomák versenyét a Véndió étterem melletti területen. (Csak viszonyításképpen: a nagybaracscai Sobri Kupán, amely több évtizedes múltra tekint vissza, kb. 80-100-an főznek: mi ezt a főzőszámot két év alatt elértük.) Pénzdíjassá tettük a versenyt. Ilyen addig nem volt az országban, jöttek is rá mindenhol. Délután kezdődött a verseny, több kategóriában és több zsűrivel, utána következett a kulturális program. Minden főző kapott egy megvilágított sátrat, így késő estig is maradhattak, az ő kényelmük volt az elsődleges szempont. Két év után ellehetlenítették.

A művközpontos időszakban Bélával rengeteg ötletünk volt arról, mit hogyan kell felépíteni egy kisvárosban. Próbáltuk tematizálni is a rendezvényeket. Az volt az elképzelésünk, hogy májusban legyen a halfőző bajnokok versenye a Jánoska-eresztésen belül, aztán júliusban a tömegrendezvény, avagy népiünnepély, ősszel pedig az országos hallakomák versenye, ahol a főzésre és utána a helyi kulturális értékekre helyeztük volna a hangsúlyt.

Tájfutóversenyre készülve

Ezt végül sosem sikerült így kivitelezni, mert a későbbi meghatározó várospolitikai szándékok nem találkoztak a miénkkel.

– Mostanában, a jubileum kapcsán ismét előtérbe került az egykori népiünnepély. Te hogyan gondolsz vissza a kezdetekre?

– Épp nemrég írtuk alá – alapítók és akkori szervezők – a 25 évvel ezelőtti eseményekről szóló történeti kordokumentumot, amelybe belefoglaltuk a hungarikum rangot is. Egyértelmű, hogy ki és hol kezdte. Nem a Duna Szálló teraszán, ahogyan sokan mesélik, hanem az egykori Paradicsom ételbárban, de ez már szinte mindegy is. A rendezvény nevét: Bajai Népiünnepély, A halászlé ünnepe a halászlé fővárosában 1997-ben a Művelődési Központ levédette, mert úgy gondoltuk, fontos, hogy ha véletlenül ebből politikai feszültség keletkezne, akkor se kerülhessen soha magánkézbe. A mai napig azt gondolom: csak a város rendezheti, mert olyan érték, amelyet nem szabad még jobban elherdálni, hiszen a rendezvény magától is amortizálódik. Amikor a váltás után átnevezték Bajai Halászléfőző Fesztiválnak, azzal indokolták, hogy a másik név le van védve. Csak épp nem néztek utána, hogy mikor jár le a védettség, minket pedig nem kérdeztek meg róla, nem volt köztünk semmilyen kommunikáció. Tulajdonképpen nyugodtan tovább vihették volna azt a nevet. Így beszorultunk a fesztiválok sokasága közé, míg egy népiünnepély név toronymagasan kiviláglik és egyedi is. Szerintem Baján még egy stadionnak is bogrács formája lenne, mert mi ennyire lokálpatrióták vagyunk.

Tiszteltem az utánunk következő csapatot, mert pontosan tudom, mennyi energiát kell beletenni egy ilyen méretű rendezvénybe. Ezt nem lehet csak fizetségért, zsoldos módjára elvégezni. Csak szívből, szeretetből és belülről jövő lelkesedésből. Feltételezem, így voltak ezzel ők is. A rendezvény utánunk még 12 évig úgy-ahogy, de stabil lábakon állt, működött. Ami 12 év alatt történt vele, abban nekünk, régi szervezőknek is van részünk, mert azt gondoltuk: ott van a Petőfi-sziget kihasználatlanul, legyen az

a fiataloké, ne keveredjen a fenti, gasztronómiai, hagyományosabb rendezvény a fiatalok bulijával. Jónak is bizonyult az ötlet, újabb lendületet adott. Igyekeztünk a két terület egyensúlyát fenntartani. Az már az új szervező stáb felelőssége, hogy átbillent, az egyensúly felborult: már nem a hagyományos része viszi el a rendezvényt, hanem a Petőfi-szigeti rész, ami elkezdett vetélkedni más fesztiválokkal, hogy idecsábítsa a résztvevőket. A gasztronómiai ága visszaesett, a szigeti buli viszont növekedett, kiváltva ezzel számos bajai ember nemtetszését, hiszen az ifjúsági fesztivál magában hordozza azt, hogy hajnalig olyan zene szól, amely esetleg már nem minden fül számára kedves, és zeng tőle a város. A főzésre már nem is fektettek akkora hangsúlyt. A belefásulás szervezőnél, résztvevőnél egyformán jelentkezhet, ha nincs már motiváció. Bízom abban, hogy vissza lehet hozni a régi rendezvény hangulatát.

– *Hogyan kerültél kapcsolatba a Bajai Halászléfőző Bajnokok Egyesületével?*

– *Gombás László* háromszoros bajai bajnok találta ki a halászléfőző bajnokok klubját. Maga mellé állította *Ádám Pétert* és *Gyurkity Tamást*, akik szintén háromszoros bajnokok. Béres Bélával pedig ketten voltunk felkért tagok, ami nagy megtiszteltetést jelentett számunkra. Ebből a közösségből nőtte ki magát az egyesület, amely már egy kötöttebb forma, további lehetőségekkel.

– *Van valamilyen saját praktikád a halfőzéshez?*

– Nagyon sok tudnivalót szedtem össze ezzel kapcsolatban, de még mindig nem tudok mindent. Versenyekre én nem szerettem járni. Népszerűsíteni a halászlét és a várost: mindig ez volt a legfontosabb. Néhány éve forgattunk erről egy kisfilmet a Beet-tel, melyben elhangzott a halászlével kapcsolatos összegzés: vagy jó, vagy nem! Ilyen egyszerű ez, nem érdemel különösebb filozófiát. (Kitérőként a kisfilmről megjegyezném, hogy főszereplője *Baros Béla*, egy nagyon kedves ismerősöm volt, aki néhány hónappal a forgatás után elhunyt. Ő ragaszkodott hozzá, hogy a felvételeken a saját fém szájja szerepeljen, amellyel huszonkét évig hordta a halat.)

Szóval, nincsenek praktikáim. Úgy főzöm a halászlét, ahogyan az egyesület kódexében le van írva: csak az öt alaphozzávalóból. Szeretem időben lesózni a halat, főzés előtt pedig ráraakom a hagymát, hogy picit álljon benne, mert utána jobb ízű, szaftosabb lesz a halhús. A gyufatészta is fontos része ennek az ételnek. Én a házi tésztát nagyon szeretem, ha kell magam is összegyúrom. Azonban számos bajai cég ráépült már erre az iparágra, amelyek nagyon finom, kiemelkedő minőségű tésztát állítanak elő. Sőt, az egyesületünk egyik tagja

gluténmentes tésztát is készít. A kisebb eltérések miatt mindenki halászeve egy kicsit más, de általában jó a vége. Ha valaki beletesz egy törpeharcsát, már lágyabb az ízvilág. A csuka is megváltoztatja az ízt. Ismerni kell az arányokat: a ponty legyen mindig a domináns, a többi kisebb mennyiség. Csuka ikrából pedig nem szabad túl sokat tenni, mert nagyon vad lesz az íze. Hihetetlen, mekkora tudomány van ebben! *Fejes Anita* bajai születésű, jelenleg Szentendrén élő történész készül is könyvet írni a halászlé kultuszának történetéből. Több éve kutatja a témát, számos interjú is készített ehhez kapcsolódóan. Bízunk benne, hogy jövőre, a jubileumi rendezvényre megjelenik a könyv.

– *A családban át tudtad adni ezt a tudományt?*

– A fiam most tanulgatja, ott áll velem a tűzhely vagy a tűzrakó mellett. Mindig bográcsban főzöm a halászlét, még a tűzhelyen is, és nem használok fakanalat!

– *Az életed egy másik kiemelkedő megnyilvánulása a Bajai arcélek c. könyvsorozat. Hogyan jött az ötlet?*

– Annyi minden megérintett a 15 év alatt, amíg a közművelődésben dolgoztam, hogy szerettem volna ezek kifejezésére valami formát találni. *Katanich Ferenc* kollégám sok, Baja várossal kapcsolatos kiadványt jelentetett meg, pl. az *Ártér* nevű folyóiratot is, és általa láthattam, mekkora figyelmet igénylő munka ez. Azért vágtam bele, mert az idős kollégák lassan elmennek, és nem marad fenn róluk szinte semmi. A híresebb személyiségekről persze sokan, sokat írtak, de akik kevésbé ismertek, ám mégis tettek valami maradandót vagy kiemelkedőt, ők csak úgy eltűnnek. Emlékszik rájuk a család egy-két nemzedéke, de utána nem marad fenn semmi róluk. Ez engem zavart.

Mielőtt belevágtam, sokat dilemmáztam, beszélgettem az újságíró barátaimmal. Aztán jött a tél, egyre kevesebb lett az esemény és a munka, olyankor engem rendszerint elfog a „valamit tenni kéne” érzés, tehát nekifogtam. Kiválasztottam az alanyokat, tanakodtunk, hányan is legyenek, végül tizenhétben állapodtunk meg, mert az prím szám, jól is hangzik. Így lett végül tizenhét és fél portré, mert a „felediket” az interjúkat elkészítő újságírók bemutatásának szántuk. Hosszasan keresgéltem valami jó címet is. Voltak már előzmények, jelentek meg különféle könyvek a várossal is, a neves szülötteiről is, de mélyinterjúkötet még nem. Felkértem az újságírókat, akik igent is mondtak. Kerestem hozzá kiadót, mindent saját pénzből finanszíroztam. A nyomdába adás előtt egész éjjel fent voltam, és néztem a szöveget. Az első

Szervező- és ötletgazdatársával, Béres Bélával

könyvbemutatót a Bányaiban tartottuk kis műsorral, még *Bajnai Gordon* akkori miniszterelnök is eljött.

A további kötetekhez másoktól is kértem javaslatokat. Már a negyedik kötetre is összeállt a lista, de ez még csak tervben van. Tíz év alatt kiadtam 51 interjú, csak azért, mert hiányérzetem volt. Még mindig vannak ilyen és ehhez hasonló ötleteim, szívesen meg is valósítanám őket. A kultúra olyan terület, amely nem ereszi azt, aki egyszer már belekóstolt. Alulfinanszírozott ágazat minden tekintetben, de kifogyhatatlanul kínálja a „megmutatnivalót”, ami reménytelen vállalkozás, hiszen úgysem tudunk mindent megmutatni.

– *Említetted, hogy mindig fontos volt számodra a közösségépítés. Ehhez tereket, épületeket is létrehoztál.*

– A Bérci-házat részletre vásároltam meg, amikor eljöttem a Művelődési Központból. Romos, teljesen elhanyagolt épület volt; a Bérci-leszármazottak Ausztráliában, Németországban, illetve Sükösdön éltek. Tizenöt év alatt rendbe tettem. Az volt a terv, hogy egyfajta magán kulturális központ legyen belőle, ahol össze lehet jönni esetenként, jókat beszélgetni különféle meghívottakkal. Kiállításokat is szerveztünk benne, egyedi képfüggesztő rendszert sikerült beszerezni. Mozit is terveztem oda, mert akkorra már rég nem volt Baján. Ezeknek az elképzeléseknek csak egy részét sikerült megvalósítani, manapság közösségi helyként üzemel.

Az ósüködsdi házat a Jelky András Szakképző Intézet Diáksport Egyesülete vásárolta meg 1986-ban három évi részletfizetésre a helyi termelő szövetkezettől. Rengeteg munkát beletettek, én voltam a gondnoka

89-től 93-ig. Nagyon sok pénzbe került, felémésztette az iskolát és az egyesületet is. Az volt a terv, hogy oda szabadidő központot építenek, de jött a rendszerváltás, és elapadtak a források, így ez az ügy három évi építkezés után elakadt. 1996-ban a házát megvásárolta a Virgonc Egyesület, amely az én vezetésemmel működik a mai napig. Mi is részletre vettük meg a Jelkytől, turisztaházat terveztünk belőle. Szépen rendbe is tettük, sokat pályáztunk, többször nyertünk is rá valamennyit. Szívünk-lelkünk benne van, sokat dolgozunk rajta és körülötte, ezt az odalátogatók is elismerik.

– *Úgy tudom, hogy részese voltál az egyik, Baján forgatott film lebonyolításának is.*

– A *Werckmeister-harmóniák* c. magyar-német-francia-olasz filmdráma infrastruktúrájának előteremtésében vettem részt. A filmet *Tarr Béla* és *Ranitzky Ágnes* rendezte. A történet *Krasznahorkai László* *Az ellenállás melankóliája* című regényén alapul. A teljes filmet több helyszínen forgatták, köztük Baján is, 1997 és 2000 között. Olyan színészekkel volt szerencsém együtt dolgozni, mint *Lars Rudolf*, *Peter Fitz* és *Hanna Schygulla*. Az ország legjobb operatőre is a csapatban dolgozott, *Medvigy Gábor*.

Baján több helyszínen forgattunk: az arctézi kútnál, a jelenlegi KUPA épületében, amely akkor elhanyagolt és lelakott volt, valamint a főtéren. Mivel a film egy része a rombolásról is szól, ezért a főtéren több kisebb-nagyobb tüzet kellett gyújtatunk. Az én feladatomból volt a közel ezer statisztá egy részének felkutatása. Fontos szempont volt a válogatásnál, hogy az erre az időre, hangulatra jellemző férfarcokat találjunk. Képtelenség volt a városból összeszedni ennyi megfelelő embert, így Komlóról hoztunk 800 fő bányászembert buszokkal, egy héten keresztül.

Ma már a család a legfontosabb

Nem egyszerű egy ilyen forgatás. Sok részletre kell figyelni, hogy a vásznon azt mutassa, ami a rendező elképzelése. Többször maradt el rajtunk kívül álló okokból az adott epizód felvétele. Például volt olyan jelenet, amelyre odaszállítottuk a statisztatömeget, megteremtettük a feltételeket, ráadásul mindez éjszaka-hajnalban bonyolódott volna, csak hogy leesett 30 cm hó! Mivel a filmben fagyos, hó nélküli időt kellett mutatni, a 800 résztvevőt utaztathattuk vissza Komlóra. A lényeg, hogy minden kényelmetlenség ellenére nagyon kedves emlékem ez is. A film számos nemzetközi díjat kapott.

– *Eddig szó volt nagy rendezvényekről, könyvről, egyesületekről, épületekről, filmről. Milyen terveid vannak még?*

– Most, hogy leültünk, és rákényszerültem, hogy végiggondoljam a mögöttem álló néhány évet, engem is meglep, hogy mennyi érdekes eseménynek lehettem részese. Azt hiszem, amibe belefogtam, tisztességgel végigcsináltam; de nem lehettem volna sikeres a munkámban, ha nincsenek mellettem

olyan nagyszerű kollégák, akik fáradhatatlanul dolgoztak, egy húron pendültek velem. A teljesség igénye nélkül: *Gálovitsné Szabó Hildegard*, *Béres Gergő*, *Körte János*, *Steiner Katalin*, *Szremkóné Híz Éva*, *Uglik Tamás*, *Ernyei „Duracell” Kati*, *Luspai Martin*. Végül, de természetesen nem utolsósorban, nagyon sokat köszönhetek a feleségemnek, aki mindig mellettem állt, átsegített a nehézségeken, összetartotta a családot, olyan háttérteremtett, ahová jó hazamenni.

Terveim még mindig vannak, megvalósításukra talán elég sem lesz az életem. Most azonban a legfontosabb, hogy a gyerekeimet elindítsam az életben. A lányaim 19 és 17 évesek, a fiam 13. Szerencsések vagyunk, mindhármukra büszkék lehetünk. Amíg kisebbek voltak, keveset tudtam velük lenni, hiszen főleg nyaranta kellett nagyon sokat dolgoznom. A karantén idején szerencsére többet tudtunk együtt lenni. Bár számos hátránya van ennek az időszaknak, nekem megmutatta, milyen csodálatos családom van. ■

Evolúció

Naszádi László

■ Egyszer volt, hol nem volt, hol-hol nem, de történt egyszer egy szép városban. Mégpedig a Duna partján, Baja városában. Élt ott egy fiatal házaspár a lakótelepen, egy erkélyes panel-lakásban. Nem voltak gazdagok, de vidáman teltek a napjaik. A férj sokat dolgozott, 10-12 órát is egy nap, de nem panaszkodott. Volt egy fiuk is, úgy négy év körüli. Történt egy napon, hogy amikor a férj kicsit hamarabb hazaért a munkából, így köszöntötte a feleségét: – Szia, drágám, mi az ebéd?

– Szia, hát, az még nincs kész, mert nagymosást is csinálók közben.

Mire a férj:

– Nahát! Az ember hazajön fáradtan, és az ebéd még nincs kész?

Az asszony nem felelt, az ember meg lepihent a nappaliban. Ekkor a gyermekük kérdezte az anyját:

– Anya! Amíg kész nem lesz az ebéd, lemehetek játszani a játszótérre?

– Persze, lemehetsz, de mindig lássalak az erkélyről!

Ahogy telt az idő, egyszer csak a férj hallja a játszótérről, ahogy a fia kiabál az erkély alatt:

– Anya!

– Anya!

– Anya!

De az anyja nem hallotta a mosógép zaja miatt, a férj meg azt gondolta: majd csak feljön az a gyerek, ha valami olyan fontos neki. Hát úgy is történt, feljött a fiú, és kopogott az ajtón. A asszonyka kinyitotta neki az ajtót, és az alábbi dorgálást kapja a kislától:

– Anya! Te itt mosol, az „ember” meg hiába kiabál, hogy pisilnie kell?

Hát így lett egy négyéves kislából „ember”. (A másik ember meg tanult belőle)

■

Trianon és a magyarországi németek

2. rész: A régi kisebbség az utódállamokban

Mayer János

■ Az Osztrák-Magyar Monarchia és a „Nagy-Magyarország” szétesésével a magyarországi németek számos szállásterülete a trianoni határokon kívül maradt, s az ott élők valamely szomszédos ország állampolgárai lettek, míg a csonka Magyarország keretei között maradt németek száma kevesebb mint a harmadára csökkent. A németek sorsa és a többségi nemzetek velük szemben folytatott politikája és stratégiája sok szempontból eltérő volt ugyan az egyes utódállamokban, végül azonban szinte mindenütt katasztrófához vezetett. A német kisebbségeket öröklő tagállamok (Magyarország, Románia, Jugoszlávia, Csehszlovákia) mindegyikére igaz, hogy kisebbségvédelmi egyezményeket kötöttek, de azok rendelkezéseit egyik sem tartotta be, s végső soron mindenhol a kisebbségek beolvasztására törekedtek. A felülről kezdeményezett asszimilációs politika azonban sehol sem volt sikeres, és legkésőbb az 1930-as évek második felére lényegében mindenhol sehon második felére lényegében mindenhol sehon beállította a németek jó részét az államalkotó nemzetekkel, sőt sokukat a nemzetiszocialista Németország ölelő karjaiba taszította. Ennek árát a 2. világháború alatt és utána sokszorosán meg kellett fizetni.

1. A németek a csonka Magyarországon Trianon után

Az 1920 utáni országkeretek között Magyarországon mintegy 600 ezer német élt, ezzel az ország legnagyobb kisebbségi etnikumát alkották. Döntő többségük a 18. század folyamán letelepített svábok közé tartozott; zömme falun, zárt közösségekben élő, agrár-népességről beszélünk. (A városok németisége erre az időre javarészt már az asszimiláció útjára lépett.) Társadalmuk csonka volt: nem volt arisztokráciájuk, nemességük, erős polgárságuk sem, és értelmiségi elitjük is nagyon vékony volt, főleg, hogy azokat a területeket is elcsatolták Magyarországtól, amelyeken ez utóbbi két réteg kialakulni látszott. Valódi „népközösségről” sem nagyon lehetett beszélni, az ország eltérő régióiban élő németek között ugyanis minimális volt a kapcsolat.

A magyar politikai elit 1920 után – egy rövid intermezzót követően – a nemzetiségekkel kapcsolatos politikában lényegét tekintve visszatért a dualizmus korának fő irányához, a kisebbségek beolvasztásának ösztönzéséhez. A békeszerződés fő okának ugyanis nem a korábbi idők hibás nemzetiségi politikáját, hanem – természetesen nem minden alap nélkül – inkább a győztes nagyhatal-

mak igazságtalanságát és a szomszédos nemzetállamok mohóságát tartották, és abban minden bizonnyal téves meggyőződésbe ringatták magukat, hogy az önrendelkezési jog érvényesítése esetén a különféle kisebbségek akár saját nemzetállamuk igényével szemben is a Magyarországon maradás mellett szavaztak volna. Az asszimilációs politika első lépése a rövid életű nemzetiségügyi minisztérium megszűntetése volt (1922), majd az egyébként is csekély súlyú (német, szlovák és rutén) nemzetiségi pártokat is sikerült elsorvasztani.

Az asszimilációs politika persze nem alkalmazott különösen drasztikus módszereket; a két világháború között nem volt népiirtás, kisebbségellenes pogrom, erőszakos át- és betelepítés, és a hatalom a németek (és a többi kisebbség) vagyonát sem veszélyeztette, ám a beolvasztás erősítésére így is voltak eszközei. Már a Horthy által alapított *Vitézi Rend* (1920) is, amelynek tagjai első világháborús érdemeikért viszonylag jelentős földbirtokadományban részesültek, elvárta tagjaitól a nemzetiségűeket, egyben a névmagyarosítást is. Ez ugyan még nem jelentett egyben nyelvi beolvasztást is, de gyakran ékezt a helyi közösségek tagjai közé.

Az asszimiláció másik hatékony eszköze az *oktatás szabályozása* volt. Közép- és felsőfokú oktatás német nyelven lényegében korábban sem volt a trianoni országterületen, ám az alapfokú (népiskolai) oktatás – legalábbis azokon a településeken, ahol az iskolafenntartó egyházközösség tagjainak többségét alkották – anyanyelven zajlott. Ez elvben folytatódhatott volna Trianon után is, de a *kisebbségi népiskolai oktatásról szóló 1923. évi kormányrendelet* gyakorlati alkalmazása számos problémát gerjesztett. Ennek alapján a nemzetiségek lakta településeken a helyiek döntése alapján az elemi iskolák háromféle típusa közül lehetett választani: az ún. A típusban a nemzetiség nyelve az oktatás nyelve, a magyar kötelező idegen nyelv; a B típusban a tantárgyakat fele-fele arányban kell tanítani magyarul és a kisebbség nyelvén, míg a C típus tannyelve a magyar, a nemzetiségi nyelv

A német nyelvű sajtó gazdag volt Jugoszláviában

pedig kötelező tantárgy. A tényleges választás esélye azonban csak ritkán állt fenn, mert a rendszer – a helyi hatóságok és az egyház segítségével – befolyásolni tudta a szülőket, így nemhogy a tisztán anyanyelvi oktatást kínáló A, de még a vegyes tannyelvű B típust is kevesen választották. (A németek népiiskoláinak 75%-a a C típusba tartozott, a kisebb nemzetiségek esetében az arány a 90%-ot is meghaladta.) A felülről jövő asszimiláció okozta nyugtalanság miatt egy idő után a kérdésről döntő szülői értekezletek össze sem hívták, a népiiskola típusát a vallási és közoktatási minisztériumban döntötték el. Az persze más kérdés, hogy az A típusnak is csak akkor lett volna értelme, ha az országban nemzetiségi tanítóképzés is működik, az egyébként német származású tanítóknak nem kellett szakkifejezéseit, anyanyelvi tankönyvek pedig ugyancsak nem álltak rendelkezésre. (1922-ben alig 101 német anyanyelvű tanár volt Magyarországon, holott még a minisztérium számításai szerint is ennek kb. a tízszeresére lett volna szükség.) Miután magasabb szintű tanulást német nyelven egyébként sem lehetett folytatni (az ausztriai, németországi tanulási esélye pedig csak kivételes esetekben

adatott meg), praktikusnak is tűnhetett a magyar vagy vegyes nyelvű oktatás, csak hogy valójában ez azzal járt, hogy a német diákok sem németül, sem magyarul nem tanultak meg tisztességes színvonalon, és komoly hátrányokkal küszködtek. Nem csoda, hogy a németek aránya az egyetemet/főiskolát végzettek között 0,3%, a gimnáziumot végzettek között mindössze 1,2% volt, s ez jócskán elmaradt a kisebbség országos számarányától (kb. 7%). Bár német nemzetiségi politikusok az iskolakérdés radikális változását követelték, ebben a kérdésben érdemi változás a harmincas évek közepéig nem történt, amikor is – már a nemzetiszocialista Németország való megfelelés jegyében – 1938-tól a vegyes tannyelvű (B típusú) oktatás fokozatos, egységes bevezetését írták elő.

Az állami nemzetiségpolitika másik eszköze a *népmagyarosítás* volt, amelynek érdekében az állam az 1930-as években egyre erősebb kampányt folytatott. 1930-ban rendeletileg a hadsereg minden tisztjének hazafias kötelességévé tették a családnév magyarosítását; utóbb különösen elvárták a helyi vezetők, képviselő-testületi tagoktól, állami alkalmazottaktól, pedagógusoktól is. A kampány csúcspontján, 1934-ben közel 80 ezer népmagyarosítás történt.

Az 1920 előtt politikailag passzív német tömegek éppen ebben az időben élték át saját „nemzeti ébredésüket”, és próbálták magukat egységes kisebbségként meghatározni. Miután az önálló nemzetiségi pártok működését a hatalom ellehetlenítette (de a választási rendszer sem kedvezett volna nekik), magyarországi német jelöltek többnyire kormánypárti színekben mérették meg magukat, és néhány mandátumot szereztek is. A félmillió kisebbséget kezdetben az 1924-től működő, kulturális szervezatként engedélyezett *Magyarországi Német Népművelődési Egyesület* (Volksbildungsverein) igyekezett egységbe szervezni. Csak hogy már a szervezet vezetésében sem volt egység a követendő stratégiáról: az elnök, a szepességi szász

származású *Gratz Gusztáv* egy mérsékeltebb, a magyar többséggel és kormánnyal szorosan együttműködő, simulékony politikát képviselt, míg a dél-bácskai származású *Bleyer Jakab* ügyvezető elnök vezette szárny céljaihoz a „német népközösség” jegyében a birodalmi Németországtól remélt (anyagi és erkölcsi) támogatást, és a konfrontációtól sem riadt vissza. Bár kulturális téren az egyesület tudott eredményeket felmutatni (német nyelvű lap- és könyvkiadás, népiségkutatás elindulása stb.), fő céljai, az oktatásügy átalakítása és a asszimiláció megállításának ügyében érdemben nem jutott előre. Ráadásul sem a magyar, sem a birodalmi német kormányra nem számíthatott igazán. A magyar vezetésnek nem állt szándékában változtatni politikáján, és ködös ígéreteken kívül semmit nem tett, a beolvadást pedig továbbra is ösztönözte. A weimari Németország támogatása kimerült abban, hogy 1925-től pénzzel támogatták Bleyer népi német (volksdeutsch) mozgalmát (a fenti eredmények anyagi fedezetét is jórészt ez teremtette meg), tehetséges népi német fiataloknak – titokban – egyetemi ösztöndíjakat adtak, és ösztönözték németországi diákok, turisták (az ún. „vándormadarak”) magyarországi útjait. Ez utóbbiak nemcsak kutatták a magyarországi németiség kultúráját, hanem körükben – a magyar kormány által erős gyanúval figyelt – „öntudatosító munkát” is végeztek. Ugyanakkor a német kormány a német kisebbség ügyei miatt nem kívánta veszélyeztetni a Magyarországgal kialakult jó viszonyt, így igazán komoly nyomást nem is gyakorolt a kormányra a kisebbség ügyében.

Nem csoda, hogy a remélt eredmények elmaradása és az erős asszimilációs nyomás miatt a német kisebbségi politikusok ifjabb (sok esetben Németországban végzett) generációja radikálisabb irányba mozdult el, és a népmozgalom vezéralakjának tekintett Bleyer halála (1933) után a Volksbildungsverein kettészakadt. A *Basch Ferenc* által vezetett radikálisabb szárnyat, amely 1935-től *Népinémet Bajtársak* (Volksdeutsche Kameradschaft) néven szervezkedett, a magyar kormány koncepciók perrekl igyekezett ellehetleníteni, lapját megszüntették, s ezzel akaratlanul is elősegítette az időközben hatalomra került német nemzetiszocialistákhoz való közeledést. *Hitler* pedig komoly lehetőséget látott a birodalmi határokon kívül élő németek támogatásában; nem annyira a kiseb-

Bleyer Jakab nyelvészprofesszor, a Magyarországi Német Népművelési Egyesület elnöke

ségek védelme érdekében, hanem inkább azért, mert saját revíziós-expanziós céljaira használhatta őket. Általuk nyomást lehetett gyakorolni a német célokat nem mindig támogató kormányokra, később pedig akár a népi németek katonai felhasználásával is számolt.

A német külpolitika megnövekedett figyelem látszólag komoly eredményeket hozott: a börtönből kiengedett Basch új szervezete, a *Volksbund* minden korábbinál nagyobb birodalmi támogatást (és „ideológiai kiképzést”) kapott, sőt hamarosan a hazai – más kisebbségekhez képest kivételezett helyzetbe kerülő – németiség egyetlen legális szervezetévé vált. Ha ekkor már sokat hangoztatott céljukat, a *népcsoport-autonómiát* nem is érték el (ez gyakorlatilag kivette volna a kisebbséget a magyar állami intézmények alól, s a népcsoportot a Birodalom felügyelete alá helyezte volna), de számos, korábban elérhetetlennek tűnő célt igen: így pl. Budapesten és Pécsen német nyelvű gimnázium nyílhatott, és az elemi iskolák egy része is az A típusra tért át. Az már jóval kisebb sikert aratott, hogy – Basch tiltakozása ellenére – Hitler 1939-től a különböző országokban elszórtan élő, asszimilációnak kitett német „népforgácsokat” az újonnan meghódított lengyel területekre kívánta áttelepíteni, s erről 1940-ben Horthyval egyezményt is kötöttek.

Ezzel együtt tény, hogy átmenetileg a Volksbundnak a németiség igen jelentős részét sikerült megszólítani, és a politikai passzivitásból kimozdítani. A Dél-Bácska visszacsatolása (1941 április) után a Magyarországon élő németek száma jelentősen növekedett, és az onnan érkező radikális nemzetiszocialista vezetők csatlakozásával a szervezet végképp a német politika csapdájába sodródott, ami sok korábbi hívét elidegenítette tőle. Minden-

Konrad Henlein, a Szudétanémet Párt vezére egy tömeggyűlésen

nek a háború alatt (önkéntes, majd kényszerű SS-sorozások, kettészakadt faluközösségek, atrocitások) és utána különösen tragikus következményei lettek (malenkij robot, földek elkobzása, kényszerű kitelepítés, zárt faluközösségek megbontása, jogfosztás stb.), amelyek a németiség egészét kollektív módon sújtották. Mindezek és az 1945 utáni asszimilációs politika eredményeképpen a németiség száma Magyarországon mára mintegy 130 ezer főre csökkent (2011).

2. A németek Romániában, Jugoszláviában és Csehszlovákiában

Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia) a németekkel, de általában a kisebbségekkel kapcsolatos politikája sok hasonlóságot mutatott. Mindkét ország sok, eltérő fejlettségű területet és számos etnikai csoportot csatolt magához, de nem mindegyiket kezelte egyformán. Külpolitikai értelemben mindkét ország a legnagyobb veszélyt a magyar revizionizmusban és a Monarchia (vagy Nagy-Magyarország) restaurációjában látta. Ez a nemzetiségpolitikában úgy tükröződött, hogy míg a kisebbségi magyarokkal szemben általában keménykezdők voltak, a kevésbé veszélyesnek ítélt németekkel szemben több engedményt mutattak. Igyekeztek elfogadtatni velük az új államkereteket, és szembefordítani őket a magyarokkal. Ebben ugyan mindkét állam elért részsikereket, de a németekből sem öntudatos román, sem jugoszláv állampolgárok nem lettek; viszont a már az új szellemben nevelt fiatal generációjuk jóval nagyobb fogékonyságot mutatott a Németországból jövő eszmeiségre.

Mindkét ország esetében elmondható, hogy míg a magyarokkal szemben oktatás, nyelvhasználat és a tulajdonviszonyok megváltoztatása (földreform) tekintetében kifejezetten diszkriminatív politikát folytatott, és a korábban magyarlakta területek etnikai arányait betelepítésekkel is igyekezett fellazítani, addig a németekkel szemben ugyanezek a területeken jóval nagyvonalúbb volt. Igaz, hogy a nagyvonalúság főleg csak az alap- és középfokú oktatásban, illetve nyelvhasználati kérdésekben mutatkozott meg; szélesebb körű autonómiáról, arányainak megfelelő, hatékony politikai képviselőről egyik utódállamban sem akartak hallani. A romániai németek egy része (különösen az erdélyi szászok) örömmel fogadta területük elcsatolását, mert a gyulafehérvári határozatok az új állam minden polgárának teljes nemzeti szabadságot, anyanyelvi oktatást és szabad vallásgyakorlást ígértek, és az állam által aláírt párizsi kisebbségvédelmi szerződésben (1919. december 9.) garanciát láttak ennek megvalósítására. A délszláv államhoz került

Az erdélyi szászok (egyben a romániai németek) egyik legfontosabb oktatási központja, a Bruckenthal Gimnázium Nagyszebenben

német népcsoportok – amelynek „kemény magját” a bánáti, bácskai és dél-baranyai területek egyesítésével létrehozott Vajdaság svábjai alkották – inkább passzívan viszonyultak ehhez, sokan köztük inkább magyar kötődésűek voltak.

Sok hasonlóság volt abban is, hogy a két országban végrehajtott földreform – amely főleg a magyar nagybirtok ellen irányult – a németek egyházi és kulturális tulajdonait is sújtotta, de a jórészt paraszti birtokokat nem. Így a németiség gazdasági-anyagi ereje gyengült ugyan, de nem veszett el. Az oktatás- és iskolaügy mindkét országban állami felügyelet alá került, ám az első évek nehézségeit követően elmondható, hogy a német nyelvű alap- és középfokú oktatás nemcsak hogy megmaradt, de erősödött is. Igaz, ez mindkét országban a népcsoport és a hozzájuk köthető (katolikus és evangélikus) vallásfelekezetek anyagi erejére támaszkodva történhetett meg, de ettől még tény, hogy a németeknek mindkét országban viszonylag szabadon működtek a népiskolái, gimnáziumai, sőt tanítóképző intézetek is létrejöttek. Mérsékelt asszimilációs nyomás persze érezhető volt, pl. Jugoszláviában 1929-ig csak ún. „névelemzés” alapján járhatott valaki egy-egy iskola kisebbségi tagozatára (ezt a családnév hangzása döntötte el), később pedig a német iskolákat csak német gyerekek látogathatták, vegyes házasságból vagy más nemzetiségű családokból jövők nem. Romániában pedig az érettségi vizsgákat azoknak is az államnyelven kellett letenniük, akik addig mindent anyanyelvükön tanultak. Ugyanakkor olyan területen is létesültek német iskolák, ahol korábban nem voltak; az erősen elmagyarosodott szatmári svábok „visszanémetesítése” érdekében az ottani magyar iskolákat németek váltották fel, sőt egy részüknek a szászföldi tanulá-

sát is segítették. Ám ezek az intézkedések nem a várt eredménnyel jártak; azt ugyan sikerült elérni, hogy az ifjabb generációnak magyar kötődése – szülei generációjával ellentétben – nem alakult ki, ellenben fogékonyak lettek a birodalmi Németországból érkező eszmeiségre, nagynémet gondolkodásra. Saját anyagi forrásokra támaszkodva mindét országban aránylag sokszínű, bár inkább regionális jelentőségű német nyelvű sajtó működhetett, és bizonyos határokig a németek kulturális önszerveződéseit sem akadályozták.

Mindkét országban már az 1920-as években létrejött „össznémet” politikai párt (Romániai Németek Szövetsége, illetve Jugoszláviai Németek Pártja néven), valódi politikai súlya azonban egyiknek sem volt, az iskolaügyön túlmutató kisebbségpolitikai céljait egyik sem tudta megvalósítani. Miután 1929-ben Jugoszláviában a királyi diktatúra bevezetésekor az addigi politikai pártokat feloszlatták, a németiség legfontosabb szervezetévé az 1920 óta létező Sváb-Német Kulturális Szövetség (Schwäbisch-Deutsche Kulturbund) vált, amelynek számos helyi szervezete volt. Kezdetben tevékenysége kizárólag kulturális jellegű volt, de az 1930-as évektől egyre inkább átpolitizálódott. Az is nagyon hasonló elem a két ország esetében, hogy mindkét erő az 1930-as évektől egyre inkább birodalmi német befolyás alá került; új, fiatalabb vezetői egy idő után utasításait a Birodalomból kapták, és saját népcsoportjukat nemzetiszocialista mintára igyekeztek megszervezni. Ez ugyan a németek egy részében is ellenkezést váltott ki, de egy ideig az új eszmék és Németország kétségtelen gazdasági és külpolitikai sikerei a többséget mögéjük állították. Ráadásul német nyomásra a harmincas évek végére több olyan oktatási és kisebbségügyi célki-

tűzést is el tudtak érni, ami korábban elképzelhetetlen lett volna. (A németek oktatása 1940-re mindkét országban gyakorlatilag kikerült az állam ellenőrzése alól.) Így nem csoda, hogy a világháborúban Németország mindkét ország német népcsoportjainak katonai erejét is alaposan igénybe vette, s ezért nagyon komoly árat kellett fizetnie. Hasonló még a két ország történetében, hogy az 1940-41-es területi revíziók során németlakta területeket (Bácska, Szatmár) át kellett engedniük Magyarországnak, a jugoszláviai Bánság pedig közvetlen német irányítás alá került. A dél-bácskai német vezetők innentől nagyrészt a magyarországi Volksbundban politizáltak tovább, és jelentősen hozzájárultak annak radikalizálódásához és magyar-német viszony feszültebbé válásához.

Csehszlovákia annyiból más eset volt, hogy ott a közel 3,5 milliós némettség súlya jóval nagyobb volt, mint a másik két államban; a németek 1920-ban többen voltak, mint az államalkotó nemzetnek számító szlovákok. Ráadásul főleg az Ausztriáról örökölt területeken élők (akiket csak ekkortól kezdtek „szudétanémeteknek” nevezni) egy tömbben, a határok mellett éltek, és jelentős gazdasági erővel, teljes társadalommal is rendelkeztek. Nyilvánvaló, hogy a csehszlovákiai németységnek ez a népcsoport adta a vezető erejét, főleg hogy leginkább köztük voltak olyanok, akik a Monarchiából politikai tapasztalatokkal is bírtak. A korábbi magyar területeken kisebb számban, szétszórva élő német népcsoportok igazából súlytalanok maradtak. A csehszlovák állam ugyan a régióban egyedülálló módon a legtöbb egyéni jogot biztosította polgárainak, de kisebbségi többletjogokat nem adott, és az asszimilá-

ciót több módon is ösztönözte. Bár a nagy hagyományokkal rendelkező német iskolaügyet teljesen leépíteni nem lehetett, a német nyelvű iskolák száma az oktatás minden szintjén csökkent, bár súlyuk így is erős maradt, mint ahogy az egyetemes német kultúra néhány kiemelkedő teljesítménye cseh területekhez kötődik.

A csehszlovákiai németeknek sokáig nem volt egységes politikai képviselője, ideológiai alapon számos német párt létezett, amelyek közül több is bekerült a prágai parlamentbe, sőt olykor a kormánykoalícióba is, de komoly eredményeket nem tudtak elérni. Az 1930-as évek elején létrejött, immár a németiség egészét képviselni kívánó *Szudétanémet Párt* a német választók tömegeire támaszkodva hamarosan az ország egyik legerősebb pártja lett. Az egyre inkább birodalmi német befolyás alá kerülő párt és vezetője, *Konrad Henlein* egyre radikálisabb követelésekkel állt elő (autonómia, népszavazás), amelyek előbb súlyos feszültségekbe torkollottak, majd 1938-39 folyamán közvetve hozzájárultak az 1. csehszlovák köztársaság széteséséhez.

3. A szomorú epilógus

A második világháború és annak kimenetele mindhárom állam esetében tragikus következményekkel járt a németek számára. Már a Harmadik Birodalom és anyaországuk hadereje is arányain felül vette igénybe a kisebbségi németek erejét, de az igazi sorscsapások csak utána következtek. Romániában és Jugoszláviában már a front

Basch Ferenc, a Volksbund vezetője a magyarországi német népcsoport vezéréként

közeledte elől sokan menekültek el lakhelyükről – többségük sosem térhetett haza. Jugoszláviában a visszafoglalt bácskai és bánáti területen szabályos, államilag elrendelt népiirtás zajlott a helyi németek (és magyarok) ellen. Előbb a Tito-partizánok tizedelték meg a németlakta falvak lakosságát, majd a német polgárokat koncentrációs táborokba hurcolták, ahol embertelen körülmények között tartották fogva őket. Ennek az etnikai tisztogatásnak több tízezer halálos áldozata volt. A nemzetközi tiltakozások hatására 1948-ban a táborokat feloszlatták, és az állam hozzájárult a túlélők távozásához; igaz, minden vagyonukról le kellett mondaniuk. Ezzel Jugoszláviából a német kisebbség gyakorlatilag eltűnt.

Csehszlovákiában a németeket kollektíven tették felelőssé az állam megszűnéséért, és már 1945 folyamán megkezdték elűzésüket, de sokakat meg is öltek. Végül az állam elérte, hogy a potsdami konferencia engedélyezze a csehszlovákiai németek egészének erőszakos kitelepítését, ami aztán néhány év alatt meg is történt.

Romániából a németeket 1945 után nem űzték el, bár sokakat hurcoltak el kényszermunkára, de érdekes módon kb. egy évtizedig utána „békén hagyták őket”, még oktatási intézményeik is tovább működtek. Az 1960-as évektől erősödő nacionalista kommunista kurzus azonban elkezdte felszámolni az autonómiákat, és erőteljes asszimilációs politikába fogott, amely ezúttal már a németeket is súlyosan érintette. Az 1970-es évektől viszont engedélyezték az erdélyi szászok és a bánáti svábok Nyugat-Németországba települését, amennyiben az NSZK kifizette „oktatásuk költségeit”. Az 1990-es évek elején a maradék romániai németek jó része is elhagyta az országot, így az egykor több százezres német kisebbség alig néhány ezer főre apadt. ■

A jugoszláviai németsegből ma már csak néhány szomorú emléktábla maradt. (Rudolfsgnad/ Rezsőháza a Bánságban, ahol az egyik legnagyobb koncentrációs tábor volt.)

Dr. Nagy Istvánné (1934–2020) emlékére

■ A közelmúltban hunyt el NAGY ISTVÁNNÉ (PERJÉS MÁRIA), akiben a bajai gyógy-pedagógia egyik iskolateremtő úttörőjét tisztelhetjük. 1964-től dolgozott a bajai Kise-gítő Iskolában (a mai EGYMI elődjében) tanítóként, gyógypedagógus tanárként, majd 1972–1991 között az időközben Bács-Kiskun Megyei Tanács Óvoda, Általános Iskola, Speciális Szakiskola és Diákotthon nevet viselő intézmény igazgatója volt. Életművé-nek méltató áttekintése meghaladná e nekrológ kereteit, így most annak csak néhány fontos elemét idézzük fel.

Összeállította: Mayer János

■ *Perjés (Puhl) Mária* 1934. február 2-án, Baján született. Legkorábbi gyermekéveit Katymáron töltötte, általános iskolai tanulmányait Baján fejezte be. Itt iratkozott be a Tanítóképzőbe is, ám a család többszöri meghurcolása miatt végül Székesfehérvárott érettségizett, kitűnő eredménnyel. Pedagógusi pályafutását egy tanyasi iskolában (Sinatelepi) kezdte. Tíz év után kerültek szintén pedagógus férjével Bajára, de állást csak Bácsborsódon kapott. Jobb lehetőség hiányában 1964 őszén került a bajai Kisegetítő Iskolába, bár valódi gyógypedagógiai tapasztalata és ilyen irányú végzettsége sem volt. Kezdeti nehézségeire sok év múltán így tekintett vissza: „Őszintén mondom, hogy fogalmam sem volt a gyógy-pedagógiáról, az ott tanuló gyermekekről. De hát tanyáról jöttem, ahol nagy volt a szóródás, ott sok mindent próbáltam, igyekeztem mindenkit a maga plafonjáig eljuttatni. Gyerek ott is, gyerek itt is, csak megtalálom velük a hangot... [...] »Gyógyosok« - hallottam új kol-légáimtól, így kell őket elfogadni, ők ilyenek... Bár erre a megbélyegző jelzőre felfigyeltem, de csak a gyerekeket megismerve, megszeret-ve kezdett el zavarni is, hogyha még nevelők, sőt a megyei szakemberek is gyógyosnak titulálták őket. Később sohasem bírtam szó nélkül hagyni, és bárki használta, »gyógyosra« javítottam a bántó kifejezést. Útközben nézeget-tem, ismerkedtem a gyerekekkel. Volt közöttük gyorsan barátkozó és hízelgő kislány, érdeklődő, kíváncsiskodó fiú, de akadt pökhendi, lökdösődő, a kisebbeket bántó is. Feltűnő volt néhány, egymásra nagyon hasonlító, »mongolos« arcú gyerek. Később megtudtam, hogy Down-kórosak voltak. Tászkája nem minden-kinek volt, szatyorféléit, zacskót szorongattak. Sajnálatra méltóknak látszottak. Hátrányok a hátrány hátán – gondoltam. [...] Fekete hajú, magas, erős testalkatú, kedves idősebb hölgy [Kopasz Jánosné Fényes Mária] fogadott. Már tudta, hogy jövök. Próbált eligazítani, elmesél-te, hogy még nem önálló iskolaként működ-nek, de hamarosan azok lesznek, kinevezett igazgatóval az élen. [...] Hamarosan öt, fehér köpenybe öltözött kollégát köszönhettem, így készültek az osztályokba menni. Mint megtud-

tam: hivatalból jár a fehér köpeny, és viselése kötelező minden gyógypedagógiai iskolában. A köpeny nem a tanárt, hanem a gyerekeket védi – tartották. [...] Nincs egy osztályban sok gyerek, a 6-ban is csak 13. No, ez nem sok, és gondoltam a sinatelepi 40 fölötti osztá-lylétszámokra. Hamarosan azonban rájöttem, hogy bizony nem a létszám, hanem a milyenség is döntő lehet. Minden tantárgyat az osztályt vezető tanár tanít. Kaptam két tanköny-vet, egy számolás és méréssel foglalkozót és egy mindenest: benne irodalmi olvasmányok, történelmi, földrajzi, természeti ismeretekkel. [...] Csodálkoztam a »mindenes« könyvön, és később jöttem rá, hogy bizony röviden és tömören, sok ismeretet tartalmazott. Mutatott Maca néni még egyéb dokumentumokat is, speciális tantervet (1952-es!), benne együt-tesen a súlyos és enyhébb fokú fogyatékosok oktatási nevelési követelményeit, tanmenetet, órarendet, osztálynaplót stb. Repkedtek az im-becillis, debilis, retardált stb. kifejezések. Csak úgy kapkodtam a fejem...” A lényegében akkor induló, önálló épülettel még nem rendelkező intézmény külső megjelenése is nyomott ha-gyott a fiatal pedagógusban: „Az egész épület nem volt iskola jellegű, szűk, sötét folyosó, volt egymásba nyíló terem is, üveges ajtó stb. Mégis azért volt valami megkapó, családi jellegű is az egészben. A nevelők gyerekek-kel való bánásmódja, türelme, kedvessége feltűnt. Igyekeztük, hogy a »tantermek«-nek használt kicsiny, szűkös helyek barátságosak, otthonosak legyenek, tetszett. A termek tiszták, fehérre meszelték, az iskolapadok, szekré-nyek nagyon különbözőek voltak. A tantermek padozata »beeresztett«, »vikszelt«. A gyerekek levetették bent a cipőjüket, ha ki akartak men-ni, keresgéltek. Néhálynak volt külön benti cipője, többségük zokniban, harisnyában ült a teremben (!). A bejárati ajtóval szemben egy kis szűk konyha-féle, mosogatókkal, tűzhely-lyel, konyhaszekrénnel. [Megtudtam], hogy az ebédet a városi közös iskolai konyháról külön ételhordó autó hozza, az ebéd mellett tízórait, délutáni uzsonnát is kapnak a napközibe járó gyerekek. Miután a legtöbbjük étlen-szomjan jön az iskolába, ezért már az első szünetben megkapják a tízórai adagjukat, akkor nyu-

Dr. Nagy Istvánné (1934–2020)

godtabbakká is válnak. Az ebédfajták közül leginkább a krumplilevest szeretik, hiszen otthonról ezt ismerik a legjobban. Miután én megérkeztem, a napközis teremben jelölték ki – 6. osztályos növendékeimmel – a helye-met. Tehát délelőtti tanítás, délben ebédlő, délután napközi lesz ugyanabban a teremben. Itt nem padok, hanem asztalok és székek voltak. Persze túlzás az, hogy „növendékek”, mert a 13-ból jelenlévő két lány és a többi fiú magassága, nagysága engem messze túl-szármagya. Osztályfokukban szinte mindegyik túlkoros volt.”

Az ilyen módon szinte véletlenül induló gyógypedagógusi pályafutásból aztán életre szóló hivatás lett, amelyhez dr. Nagy Istvánné utóbb a szükséges végzettséget is megsze-rezte: 1969-ben logopédus diplomát kapott a Bárcai Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán. Közben pedagógusi munkája mel-lett elkezdte kutatni a bajai gyógypedagógia történetét. Azon is sokat dolgozott, hogy tanítványaik és iskolájuk társadalmi megíté-lésén javítsa, és szorgos gyűjtőmunkával egy iskolamúzeumot is létrehozott. Időköz-ben önálló intézményén belül újabb és újabb megbízásokat kapott: 1968-ban az úttörőcsapat vezetője, 1971-ben igazgatóhe-lyettes lett, majd 1972. szeptember elsejével igazgatóvá nevezték ki, s ezt a funkcióját egé-szen nyugdíjba vonulásáig betöltötte.

Tanári, majd iskolavezetői munkája mellett városi szinten is tartott logopédiai foglalko-zásokat, iskolaérettségi vizsgálatokat, iskola-előkészítő tanfolyamokat, és intézményének külföldi kapcsolatait is építette, elsősorban Németország és a Vajdaság irányában. 1972-től eltökölt dolgozott egy új, komplexebb létesítmény megteremtésén, amely hosszú

küzdelem és előkészítés után 1988-ban készült el. Erről ezt írta: „1989-ben elértem szakmai munkám legnagyobb célját: felépült Baján, központi beruházásból a megye jelentős speciális, gyógypedagógiai intézménye, amelyben a speciális oktatás-nevelés teljes skálája, az óvodától a szakiskoláig, a bejáró gyermekektől a diákotthonig, sőt az állami gondozottakig, s a logopédia, a konduktori foglalkoztatás is helyet kapott. Az új intézet és vele együtt Baja körzetének gyógypedagógiai szakember-ellátottsága is megoldódott azzal, hogy megyei segítséggel, ill. a helyi Tanítóképzővel összefogva, a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Baján, levelező tagozatos, kiegészítő gyógypedagógus tanári szakot indított.” A fejlődésre jellemző, hogy igazgatósága alatt a tíz tanerős intézményből egy 164 dolgozót foglalkoztató komplexum jött létre, ahol a dolgozók munkakörülményei is sokat javultak.

Dr. Nagy Istvánné pályája során két tan-könyvet (történelem és technika tárgyból) írt, és többnek a bírálatában vett részt, számos pályázati és tanterv-előkészítő bizottság tagja volt. Az úttörőszövetséggel, később a megyei pedagógiai intézettel együttműködve országos kiegészítő iskolai vetélkedők szervezésében és lebonyolításában is közreműködött. Több évnyi kutatómunka után megírta a bajai gyógypedagógia történetét. Munkájáért 1970-ben Az Oktatásügy Kiváló Dolgozója, 1989-ben Ifjúsági Díj elismerést kapott. Egy ideig gyógypedagógiai ifjúsági szakértőként is működött.

Életpályája vége felé saját munkásságát így értékelte: „Minden feladatkörömben mindenkor kötelességemnek éreztem munkatársaimmal együtt, hogy tanítványaink hátrányos helyzetén, gyakran helytelen társadalmi megítélésén a lehetőségeinkhez mérten változtassunk, munkába állításukat megkönnyít-

sük. Ehhez szükséges volt, hogy nyitottabbá tegyük iskolánkat, feloldjuk a tanítványaink körül terjengő »kódokat«, téveszméket, megismertessük az ott folyó speciális pedagógiai tevékenységet. [...] A hátrányos helyzetű gyerekek szolgálatában éltem, dolgoztam, tettem, amit lehetett, amit és ahogy tudtam, mert meggyőződésem, hogy minden nemzedék köteles az övénel jobb világot hagyni az utókorra. Az idő eldönti, hogy sikerült-e.” Az utolsó éveit Gárdonyban töltö Dr. Nagy Istvánné távozásával egy nagy pedagógus-generáció újabb tagjától búcsúzunk, akiknek szakmai elhivatottsága, eltökéltsége és a megszállottsággal határos küzdése példa lehet az ifjabb tanító- és tanárnemzedékek számára. Nyugodjék békében!

(A megemlékezés elkészültéért köszönet jár Preininger Rozália önkormányzati képviselőnek, aki dr. Nagy Istvánné anyagait rendelkezésünkre bocsátotta – a szerk.) ■

Újra együtt a művésztrió

Kő Pál (1941-2020) emlékére

■ Szomorúan értesültünk arról, hogy 2020. június 7-én elhunyt KŐ PÁL (eredeti nevén Pataki Lajos, később Maczky Levente Lajos) Kossuth-, Munkácsy- és Prima Primissima-díjas szobrászművész, A Nemzet Művésze, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. A Heves megyei Perespusztán született alkotó Somogyi József tanítványaként végzett a Magyar Képzőművészeti Főiskolán (ma: MKE), amelynek később maga is oktatója volt. Országszerte és a határokon túl számos köztéri szobor és műalkotás fűződik a nevéhez, egyebek mellett tőle származik a mohácsi történelmi emlékhely művészeti koncepciója vagy a vatikáni Magyarok Nagyasszonya kápolna fali domborművei is. A mester munkásságának Baján is több maradandó emléke van: az ő műve a Szent Imre téri III. Béla-szobor, illetve az MNÁMK homlokzatán látható Professor és két diák szobra is. Egész életművét méltató nekrológ helyett bajai kapcsolatait idézzük fel KOCH RÓBERT ÁKOS segítségével, aki egyik kezdeményezője volt a Kő Pál által alkotott, de többször is megrongált Gizella-kút felújításának, és ezáltal a szobrászművésszel is közeli kapcsolatba került.

Koch Róbert Ákos

■ Ha arra gondolok, hogy milyen maradandó élményeket adott számomra az elmúlt évtized, elsőként jut eszembe az a sok találkozás és beszélgetés Novák István DLA Ybl-díjas építőművésszel, Kő Pál Kossuth-díjas szobrászművésszel és Péterfy Gizella festőművésszel, amelyek során barátság alakult ki közöttünk. 2020. június 7-én Kő Pál is meghalt, így mára egyikük sincs köztünk. Szívesen emlékezem és emlékeztetek rájuk, így örömmel teszek eleget a Bajai Honpolgár szerkesztősége felkérésének.

Minden egy rajzórán kezdődött a III. Béla Gimnáziumban. Eleki Istvánné tanárnő mutatott nekünk egy képet az egykori Gizella-kútról, Kő Pál és második felesége, Péterfy

Gizella közös alkotásáról. Ez a hangulatos mészkő-bronz ivókút az iskola előtt állt, hozzá a a III. Béla-szobortól macskaköveken bronz-érmék vezettek. E kompozíció megálmodója Novák István volt, de az ivókút az 1986-os átadást követően nem sokkal rongálások következtében eltűnt a Szent Imre térről. 2006-ban akkori belás osztálytársammal, Jaloveczki Gáborral elhatároztuk: kezdeményezzük a Gizella-kút újraállítását. Baja Város Önkormányzatával közösen szándéknyilatkozatot fogalmaztunk meg, és felkutattuk a kút még megtalálható darabjait, amelyeket elküldtünk Kő Pálnak. Ezeket látva ő az ivókút újraöntését javasolta. Ügyünk mellé állt városunk korábbi és akkori új polgármestere, azaz Széll Péter és Dr. Révfy Zoltán is, a kivitelezési mun-

Kő Pál (1941-2020)

Fotó: Zalavári László

kákat pedig számos bajai vállalkozó is támogatta. Végül két év szervezést követően 2008. május 7-én, Gizella napján, immár a III. Béla Gimnázium belső udvarán – az iskola 250 éves jubileumára rendezett ünnepségsorozat zárásaként – átadták az új díszkutat.

Ismeretségünk Kő Pállal („Lujossal”) és Péterfy Gizivel e kezdeményezésünk kapcsán kezdődött. Lujossal legtöbbször műtermében, a Magyar Képzőművészeti Egyetem (MKE) Epreskertjében találkoztunk. E hely szellemiségénél már csak személyisége volt különlegesebb. Mindannyiszor rendkívül közvetlen

volt velünk; nyíltan mesélt életéről, családjáról, aktuális munkáiról és növendékeiről, akikre nagyon büszke volt. Ahogy beszélgetéseink során egyre jobban megismertük, nemcsak munkásságát tartottuk példaértékűnek, hanem a tőle elválaszthatatlan bohém életvidámságát és az emberekhez való befogadó hozzáállását is. Megtisztelőnek éreztük, hogy minden esetben rólunk és az általa nagyon szeretett Baja közelmúltbeli történéseiről is érdeklődött. Egyik ilyen találkozásunk alkalmával mondta el egy ötletét, amelyet közösen gondoltunk tovább, újabb kezdeményezést és hosszú szervezési folyamatot indítva el ezzel.

Novák Istvánnak, Kő Pálnak és Péterfy Gizellának a III. Béla-szobor – Gizella kút alkotás kompozíciója kívül Magyarország területén még egy közös alkotása van. Büszkék lehetünk rá, hogy ez is Baján található: a Magyarországi Németek Általános Művelődési Központja (MNÁMK) épületegyütteséről van szó. (A művésztrío harmadik közös munkája a Felvidéken található ajnácskői templom.) A német iskola épületeinek megálmodója, Novák István már a tervezés kezdetekor együtt dolgozott barátaival, Lujossal és Gizivel, hogy szándéka szerint az építészet társművészeinek (szobrászat és festészet) bevonásával különleges, kivételes egységben álló, reprezentatív kulturális központ szülessen.

Elhatároztuk, hogy erről a magyar művészettörténetben kivételes együttgondolkodásról, a három művész életműve kiemelkedő részéről könyvet adunk ki. Lujos gondolatát megértve így szerettük volna felhívni a figyelmet a nemzetközi elismerést kiváltó épületegyüttes (*Példaértékű Sport- és Szabadidő Létesítmények Díja – IAKS AWARD Köln, 1997*) és az ahhoz szervesen kapcsolódó bronzfülkeszobrok és nagyméretű táblaképek (pannók) alkotás kompozíció egediségére. Baja

Város Önkormányzata és az MNÁMK is segítette munkánkat, mi pedig számos támogatót nyertünk meg ügyünknek a kötet kiadási költségeinek fedezésére. Rendszeresen egyeztetünk a három művésszel: Istvánt Szegeden, Lujost Budapesten, Gizit Balatonkenesén kerestük fel. Mindig szeretettel vártak minket. Lujos anekdotáit sokszor órákon át hallgattuk, aminek egyrészt persze örültünk, ugyanakkor igyekeztünk a kiadványt érintő konkrét kérdésekre is időt szakítani, hiszen tudtuk: könyvet írni munkásságukról szép munka, de nagy felelősség is egyben. Ugyanez a végtelen sztorizgatás Istvánra is jellemző volt, csak ő rendszerint hozzátette: „*Fiúk, nyugodtan lőjetelek le, ha sokat beszélnek!*”

A háromnyelvű (magyar, német, angol) kiadványban, mely *A művészetek kézfogása – Bajai séta* címet kapta, az alkotók életén és munkásságán túl leírásokkal és fotókkal gazdagon illusztrálva mutattuk be a Novák István tervezte épületegyüttes egészét és részleteit, Kő Pál *Professzor és két diák* elnevezésű fülkeszobrait, valamint Péterfy Gizella műveit. Ő sajátos hangulatú és színvilágú portrészorozatot készített a német szellem nagy gondolkodóiról, művészeiről (*Luther, Wagner, Kant, Mann, Beethoven, Schiller, Humboldt, Dürer*), amely méltó helyre került a gimnázium gótikus katedrálisra emlékeztető előadótermében. További három nagyméretű pannója (*Heisenberg, Bach, A bölcs Nánán*) az előterekben kapott helyet, de alkotásai közül kiemelkedik az általános iskola monumentális, faragott, festett térplasztikája, az *Életfa*. A kötetben saját fotóim mellett archív képeket is felhasználtunk *Novák István és Baráti György* jóvoltából, míg az előszó megírására *Pethő Attilát*, a lektori munkákra *Bálint Lászlót* kértük fel. Szándékunkban állt a három művész személyiségét is bemutatni, ezért egy-egy kiragadott beszélgetés is került a kiadványba, hogy az egyes épületek és a műalkotások megszületésének kulisszatitkait is megjelenítsük.

Az elkészült könyvet egy rendhagyó, beszélgetős rendezvény keretében mutattuk be 2010. április 10-én, az MNÁMK Gimnáziumának aulájában. Az *Életfa* 1995-ös átadása után 15 évvel, meghívásunkra e napon

A sokat szenvedett Gizella-kút a III. Béla Gimnázium udvarában

érkezett először városunkba Novák István, Kő Pál és Péterfy Gizella. Dr. Révfy Zoltán polgármester köszöntője után Pethő Attila beszélgetett a három művésszel, akik bajai emlékeiről és a 15-20 évvel korábbi alkotási folyamat érdekességeiről meséltek. Mindhárom nagy örömmel jöttek Bajára, felkeresték a számukra kedves helyeket és egykori barátaikat. Lujos és Gizi itt is maradtak, vacsorára a Véndió Étterembe hívtuk meg őket. Mi gazdagabbak lettünk egy szép estével, az étterem pedig szegényebb egy borospohárral, Lujos ugyanis ragaszkodott hozzá, hogy emlékként magával vihesse...

A bajai kötetbemutató sikerének okán további kettő következett Szegeden és Budapesten. A szegedi bemutatót Novák István megbízásából a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Területi Bizottsága szervezte nekünk a városháza házasságkötő termében. Az est házigazdája *Sándor János* Jászai Mari-díjas, Érdemes Művész volt, a jelenlévők közt pedig *Koczor György* Ybl-díjas építész is üdvözölhettük. A fővárosi kötetbemutató 2010 augusztusában a Budai Vár Fortunaudvarában található Litea Kávéházban volt. Itt *Pethő Dorottya* lépett fel Baja környéki népdalokkal, majd a bajai est mintájára a polgármesteri köszöntő után Istvánnal, Lujossal és Gizivel Pethő Attila beszélgetett életútjukról. A bemutatón érdeklődő bajaiak éppúgy jelen voltak, mint a városunkból elszármazottak vagy a művésztrío barátai, pályatársai, például *Osskó Judit* építész-műsorvezető, *Csete György*, *Finta József* és *Vadász György* Ybl-díjas építőművészek, valamint *Melocco Miklós* Kossuth-díjas szob-

Kő Pál mára városképi jelentőségű bajai III. Béla-szobra (1986)

rászművész és *Herrery Marchez Caesar Pro Architectura* díjas belsőépítész.

Szándékomban állt, hogy a három művésszel kialakult baráti kapcsolatot a kötetbemutatók után is fenntartsam, sőt, ha van rá lehetőség, segítsen munkájukat. A következő években Novák István 75. születésnapja alkalmából életmű-kiállítást tervezett, amelyhez számos épületének fotózásával bízott meg szerte az országban. Sajnos, 2013-ban bekövetkezett hirtelen halála miatt ezt a közös munkát épp csak elkezdni tudtuk. Fotózással Gizinek is segítettem, de különösebb ok nélkül is szívesen meglátogattam őt az elmúlt években balatonkenesei otthonában, autentikus, nádtetős házában, mely műterméül is szolgált. Kedves volt tőle, hogy minden esetben küldött számomra meghívót veszprémi vagy éppen székesfehérvári kiállításainak megnyitójára. Örült annak, hogy Baján található művei mindkét iskolában épségben megvannak, mert más munkái kapcsán szomorú tapasztalatokra is szert tett. A balatonkenesei Pilinszky János Általános Iskola számára készített *Pilinszky*-pannója például – egyesek nemtetszésére hivatkozva – méltatlanul elkerült eredeti helyéről. Mostanra talán sikerült ismét megfelelő helyet találni a mű számára. Gizi 2020. január 31-én hunyt el szerető családja körében, hosszas betegség után. Szépen faragott síremlékét Gizi és Lujos elsőszülött fia, *Boldizsár* készítette el. Kő Boldizsár művésztanár egyébként napjainkban rendkívül ötletes, színes, népi motívumokban gazdag, faragott fa mesés játszótereket készít. Ajánlom ezt városvezetésünk figyelmébe, bízva abban, hogy a jövőben Baján is lehet ilyen Mesetér, amely – nem csak gyermekeknek – különleges élményt adhatna.

Barátságunk a kötetbemutatók után Lujossal is megmaradt, szívesen találkoztunk vele. Hálás volt a kezdeményezésünkért, ennek többször hangot adott: „*drága gyerekeim, ti jó srácok vagytok.*” (Hogy pontosan milyen jók, arra következetesen olyan jelzőt használt, melyet a Bajai Honpolgár hasábjain nem írnék le.) Egyszer szóba került a Déri-kertbe tervezett II. világháborús emlékműve, a Piéta (két nagyméretű bronzalak, anya a haldokló gyermekével egy kőkoporsón), mely forráshiány miatt nem valósulhatott meg. Ennek terve (a szoboregység kisínyített mása) elmondása szerint nem jutott vissza hozzá, pedig kiállításainak fontos darabja lenne. Utánajártam: a városházáról került elő, és visszavittem neki, amit köszönettel vett. Egy másik alkalommal a *III. Béla*-szobra és az a kis bronz-emléktábla került szóba, amely egykor a szobor lába előtt volt rögzítve a macskaköveken. Kérésünkre

ezt „ajándékként” újraalkotta, mi pedig az elhelyezést vállaltuk *Nuspl Ferenc* sírkőkészítő mester segítségével. Ezzel együtt újabb bronzérmeket is kaptunk tőle, amelyeket a többi mellett helyeztünk el a gimnázium belső udvarán található Gizella-kút körül.

Sokat tanulhattunk a három művésztől. Hagymánytiszteletet, alázatot, életvidámságot és mindenekelőtt őszinteséget. Igaz emberek voltak, és ekként is alkottak. Novák István komplex környezeti szemlélettel tervezett koncepciójának középpontjában mindig az ember állt. Iskoláiban, közintézményeiben aulák élettereket hozott létre, inspiráló épületeket teremtett. Kifejezett küldetése is ez volt: „*aki ide belép, egyfajta térélménnyel gazdagodjon.*” Nem hivalkodóan tervezett, hanem tájba simulóan – sokan tanulhatnának munkásságából manapság is. Ékes példája ennek Ajnácskő temploma. Repräsentatív, tekintélyt parancsoló munkái közül életművéből kiemelkedik az MNÁMK épületgyűjtése. Péterfy Gizella fontosnak tartotta, hogy portréalanyai életútját az alkotás előtt alaposan megismerje. Egyedi hangulatú pannóin meg tudta mutatni az általa ábrázolt hősök valódi személyiségét. Vállalta ezt akkor is, ha egyes festményei így komorabbnak tűnnek. Összes munkája közül kiemelkedik az MNÁMK Életfája, mindannyiunk életútjának elmesélője. Sokszor láttuk már, mégis minden alkalommal új részleteket fedezhetünk fel rajta.

Lujos művészetének titka is az őszinteségben, a valóság megmutatásában rejlik. Újító módon, mégis ezeréves hagyományokat követve alkotott. Életművének meghatározó részei magyar királysoborai: tudatosan kereste ezeket a feladatokat, hogy újraállíthassa az országvigyázó képmásokat. Ilyen, közismert alkotása a Gellért-hegyi sziklakápolna előtt található, 2001-ben átadott *Szent István*-szobra, amely lovas szobor ugyan, mégsem a nyeregben ülve ábrázolja államalapító királyunkat, hanem a ló mellett állva. Kő Pál felfogásában ugyanis a keresz-

A művésztrío (Péterfy Gizella, Kő Pál, Novák István) az általuk megálmodott MNÁMK épületének aulájában. (A szerző fotója)

tény magyar állam megteremtésének fontos előzménye volt a megérkezés, azaz a „lóról való leszállás” mozzanata. Ugyancsak saját elképzelését valósította meg 1986-ban Baján, a *III. Béla*-szobor esetében. A város lovas szobrot kért tőle, ő viszont nem így képzelte a király alakját, mindazonáltal a megrendelői kérést is teljesítette – érdeemes jobban megfigyelni a szobor hátulját is. 2010-ben a belváros-rekonstrukció kapcsán szóba került a mű áthelyezése a belvárosi templom hátsó fala elé, az alkotók azonban ezt nem engedélyezték. Úgy gondolom, helyesen tették, hiszen egy önmagában méltóságteljes, körüljárható és közöttünk járó szoboralakról van szó, amelynek Novák István és Lujos tökéletes helyet talált 34 évvel ezelőtt a tér gyűjtőpontjában.

Kő Pál temetése 2020. június 20-án volt a hevesi Városi Temetőben, családja, barátai, tisztelői és egykori növendékei körében. A Magyar Művészeti Akadémia részéről *Jankovics Marcell* Kossuth-díjas filmrendező mondott búcsúbeszédet, az MKE Szobrász Tanszéke nevében *Gálhidy Péter* művésztanár emlékezett. A temetés után, tisztelegve a mester előtt, állandó kiállítását is megtekintettük, mint ahogy hazafelé a *Bálint* fiának készített *Születéskövet* az M3-as autópálya horti pihenőhelyén. Lujos halálával immár újra együtt van a művésztrío, és együtt is maradnak. Talán éppen ez az időtlenség az, ami összeköthet minket velük, hiszen maradandót alkottak, nyomot hagytak a magyar építő- és képzőművészetben, valamint sokunk emlékezetében egyaránt. ■

Sajtóhírek a bajai kórház első 100 évéről 1. rész

■ **A bajai Szent Rókus Kórház 2020-ban ünnepli fennállásának 225. évfordulóját. A kórház történetét elsősorban dr. Cseh Imre néhai igazgató-főorvos 1963-ban és 1970-ben végzett alapos levéltári kutatásaiból ismerhetjük. (Ezek eredményeit olvashatták a Bajai Honpolgár 1995/11., 1997/4., 5., 6. lapszámában is.) A következőkben a 18-19. századi városi és megyei hivatalos iratokban fellelhető tényeket és adatokat a 19. századi sajtóban folytatott kutatásaim eredményeivel egészítem ki.**

Jász Anikó

■ Az országos lapokban megjelent híreket általában helyi személyek szolgáltatták, akik szemtanúi vagy résztvevői voltak az eseménynek, és bár egyes adataikat kritikával kell kezelni, azok mégis hiteles forrásnak tekinthetők. Az első bajai kórház működésének kezdetét a közgyűlési iratok alapján dr. Cseh Imre állapította meg. Fennmaradt alapító okirat hiányában a működés kezdetét jelző időpontnak 1795. augusztus 10-ét, azaz az építkezés befejezésének napját tekintik. Mindez egy évvel a Pesti Rókus Kórház építése előtt történt.

A kórházalapításról

A mai napig él egy legenda, amely szerint a bajai kórház alapítója Vermes Lászlóné Högyész Krisztina volt. Ezt több könyv, lexikon forrásjelölés nélküli szűkszavú közlése is megerősíti. Dr. Cseh Imre levéltári kutatásai tisztázták a kórház alapításában betöltött szerepét.

Anyakönyvi bejegyzések bizonyossága szerint Högyész Krisztina 1741-ben született, 1761-ben kötött házasságot budafalvi Vermes László nemes birtokossal, de 6 év múlva, 1767-ben megözvegyült. Fiaalon (40 évesen), 1781. február 21-én hunyt el Baján. Végrendeletében 3000 forintot hagyott egy létesítendő bajai kórház építésére és fenntartására. Mindez bizonyítja, hogy a kórházépítés gondolata már élt a városlakók között, az építkezés azonban az akkor 8030 lakosú Baján csak 12 év múlva, 1793-ban kezdődhetett meg, a városi tanács irányításával.

Az általa a kórház céljára felajánlott hagyaték volt a legnagyobb összeg, amelyet további adományozók is gyarapítottak, és ha hagyományos értelemben nem is volt alapítója a kórháznak a nemes lelkű hölgy, de a szegényeket, elesetteket segítő adományával ösztönző példát adott az utókor nemeseinek és a város polgárainak is. A város közös emlékezete megőrizte Högyész Krisztina nevét, amely összeforrt a kórházzal. A korábbi sajtócikkek is közrejátszottak abban, hogy az utókor alapítóként emlékezzen rá.

Halála után csaknem 60 évvel a város új, nagyobb kórház megépítését tervezte. Erre

a célra gyűjtést szervezett a „bajai szépnem” egyesülete, a tevékenységükről szóló cikkekben így emlékeznek meg Högyész Krisztináról (az évszámok tévesek, hiszen H. K. halála előtti évszámot közölnek):

„Baja városának mintegy 14,000 lélekből álló népszám mellett, miután már gyámháza van (ezt 1780ban Högyész Krisztina, néhai Vermes László hitvese alapította), jótékony intézeti dologban legközelebb szüksége volt egy kórházra.” (Társalkodó, 1837)

„...a gyám és kórintézettről. Annak első ideáját néhai Högyézi Krisztina asszony ébresztette föl 1780iki végrendeletében, három ezer p. ftot ajánlván egy Bajában föllállítandó gyámház' alapjául. Ezen töképenz 1837ig 21,000 v. ftra nőtt...” (Hasznos Mulatságok, 1838)

„1797dik év vala a' sýnylőddő emberiségre nézve városi évkönyvinkben azon boldog időszak, mellyben Högyész Krisztina, néhai Vermes László özvegye, 3000 pgő forintot tőkésíté, hogy abbul telhetőleg a' város legügyefogyottabbi eledellel 's lakhellyel látassanak el. A' városi tanács lelkes gondoskodása az érintett tőkéhez több jövedelmet juttatván, 1800ban [1795] egy csinos, 6 szobából álló, házat alakított a' Kálvária és Rókus kápolna középeit napnyugotra néző országúton. Gyámoltaték az részint termékekkel, részint készpénzi segélyekkel Baja minden jót forrón pártolni kész és tudó lelkes lakosai által...” (Jelenkor, 1839)

Adományozók könyve

Városi közgyűlési irat és újságcikkek is írnak egy díszes jegyzőkönyvről, amelyben az adakozók nevét kívánták megörökíteni. A jegyzőkönyvet dr. Rosenmann Pál „mk helybeli r. orvos” készítette Fesztováczy Alajos nyitrai kereskedővel, aki városában tisztelt és elismert jótékony adakozó személy volt. Mivel a város a kór- és gyámház fejlesztésére, önálló kórház építésére készült, Rosenmann doktor a kórház tőkealapját kezelő városi tanácsnak adta át a „jegyzőkönyvet” 1835. március 30-án azzal a beadvánnyal együtt, melyben felsorakoztatta érveit az új kórház építése mellett:

„Tudván pedig, hogy milly szent foglaltosságot visznek azok végbe, kik a' szen-

vedő emberiség oltárán áldoznak, szíves ohajtásom oda járúl, hogy azon dicső férfiak és asszonyok neveik tettükhöz méltó díszes jegyző könyvbe irattassanak örök emlékül és e' végre voltam bátor Fesztováczy Alajos gyógyszeres Urral egyjütt egy jegyzőkönyvet készíttetni kedveskedésül a' nagy hírv városnak ... a' bajai ispota fel áthatására és fentartására kegyes keblüleg hozzájárulandó férfiak és asszonyok neveik bejeleltessenek;” (Bajai Honpolgár, 2018/9.)

Nincs tudomásom arról, hogy ez a jegyzőkönyv fennmaradt volna, korabeli újságcikkekben azonban némi képet alkothatunk arról, milyen lehetett. Bizonyára díszes kötésű, reprezentatív küllemű könyvről van szó.

„Az idén szinte alakittaték némelly jóltevők által egy csinos ezüst függelékű jegyzőkönyv, mellyben, érzékenyül az intézet céljáról értesítő magyar, német és rácz felszólításokkal ellátva, minden rendű jótévőnek neve készpénzi-, termékbeli, vagy butorbul álló ajándékával foglaltatik ezen vezér elősorról:

EXoptas aegr! saeVos Lenre DoLores? / SanCta CVplt pletas, ne slt aVara ManVs” („Akarattal megszüntethető a fájdalom? / A legfontosabb az emberi szeretet, nem pedig a csillogás.” ford.: Makó M., Jelenkor, 1839.)

„Ezen intézet keletkezését és folyamát a' segedelmezők neveivel egyjütt magyar, német és rácz nyelveken megolvashatni az intézet év könyveiben, – mellynek czimlapján e' pár sor áll: ...” (Hasznos Mulatságok, 1838.)

A következő részben a kórház működéséről, az adománygyűjtőkről és adományozókról olvashatják korabeli újságcikkek részleteit. ■

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

Ady Endre Városi Könyvtár,

Munkácsy Mihály utca 9.

CBA Belvárosi ABC,

Éötvös utca 1.

Cserba Optika,

Batthyány Lajos utca 18.

Líra Könyvesbolt,

Déri Frigyes sétány 5.

Tourinform Iroda,

Baja Marketing Kft,

Szentháromság tér 11.

Gazdabolt

(Baja, piaccsarnok)

Kórházfejlesztés hatvan évvel ezelőtt

Sarlós István

■ Az 1956-os forradalom után az ország gazdasági irányításában visszatértek a szovjet típusú ötéves tervek rendszeréhez, de nem azonnal. Az 1950-ben megkezdett I. ötéves terv és annak kudarca egyértelművé tette, hogy Magyarországon a szovjet típusú, erőltetett nehéziparosításra épülő, ötéves gazdasági tervek rendszere kivitelezhetetlen. Az I. ötéves terv alatt, 1950-54 között a magyar gazdaság szétzilálódott – az I. ötéves terv kudarcát mutatja, hogy 1954-ben gyakorlatilag elhalt –, ehhez jött az 1956-os forradalom, amely után a Kádár-kormány nem kerülhette el a gazdasági konszolidációt és a gazdasági tervezés rendszerének magyar viszonyokhoz történő igazítását. 1958-60 között a II. hároméves terv keretében hangsúlyozottan erre törekedtek, és 1961-ben kívántak visszatérni az ötéves tervek rendszeréhez. A II. hároméves terv visszavett az – értelmetlen – nehézipari fejlesztésekből, a felszabaduló forrásokat népjóléti célokra, elsősorban a közegészségügy, az élelmiszer-termelés és a közlekedés fejlesztésére csoportosították át. Ebbe a vonulatba kapcsolódott be a bajai kórház is, amikor 1959-ben megszervezték az urológiai osztályát.

A gazdasági irányítás 1958-ban bevezetett „szabadabb” légkörében a bajai urológiai osztály alapításakor elsősorban szakmai szempontokat vettek figyelembe. 1959-ben a bajai kórház a megyei és a városi egészségügyi osztállyal egyeztetve alakította ki a peremfeltételeket az alapításra váró urológiához. 1959. november 23-án a bajai városi tanács végrehajtó bizottságának ülésén II. napirendi pontként *Márfai Mihály*, a VB elnökhelyettese a város közegészségügyi helyzetéről tartott beszámolót, amely több részből állt össze. A 16 oldalas beszámolóban a városi kórház és a rendelőintézetek működéséről, a körzeti orvosi ellátásról, az üzemorvosi ellátásról, az iskolaorvosi ellátásról, a gondozóintézetekről – külön kiemelten az onkológiai gondozásról –, az anya- és csecsemővédelemről, a közegészségügy és járványügy helyzetéről, az egészségügyi állandó bizottság és a Magyar Vöröskereszt együttműködéséről, valamint egyéb egészségügyi kérdésekről volt szó. Ezután, mint minden beszámoló végén, megfogalmaztak egy határozati javaslatot is. A fejlesztések, így a kórházi urológiai osztály létrehozása is az „egyéb egészségügyi kérdések” közé került be. A kórháznak még 1950-ben született egy 10 éves továbbfejlesztési terve, amelynek a mostani javaslat szerves része volt. Azt a tervet egykor elfogadták, így a beszámolóban

az aktuális események mindössze egyetlen bekezdést kaptak:

„Jelentem még, hogy a kórházban szervezés alatt lévő urológiai osztály főorvosi állására a pályázatot kiirtuk. Az új főorvos kinevezésével megnyílik egy olyan osztály, amelyre régóta szükségünk van, és nem kell ezután a nagyszámú betegeket Pécsre vagy Szegedre klinikára utaztatni. Ugyancsak a kórház jobb betegellátásának érdekében igen szükséges volna lehetőleg a kórház területén belül egy nővérszállás létesítése, hogy az ápolónővéreknek ne kelljen csekély fizetésükből havonta 3-400 Ft-ot bútorozott szobáért adni.”

A beszámoló felolvasása után – a végrehajtó bizottság tagjai a beszámolót írásban előre megkapták – több kérdés és hozzászólás is elhangzott a témában, ezekre elsősorban dr. Cseh Imre kórházigazgató válaszolt (a VB-ülésen meghívottként vett részt):

„A beszámolóban felvetett kórházi létszámmal kapcsolatban meg szeretném említeni, hogy a beszámoló készítése után plusz létszámot kaptunk, ennek megfelelően az urológiánál 11 fő, az ápolónői tanfolyamnál 20 hallgató és 1 nevelő emelkedés van. Az urológiai osztállyal kapcsolatosan a főorvosi állásra a pályázatok megérkeztek. Az urológiai osztály létesítésével kapcsolatosan bizonyos visszahúzó erők vannak. Én a magam részéről az eredeti tervhez ragaszkodom, kérem a tanácsot és a pártbizottságot, támogassanak ebben (...) Az urológia létesítésével kapcsolatosan felvetették, hogy a jelenlegi állapot sem megfelelő a szülészeten és a nőgyógyászatban. Mi felméréseket végeztünk, és megállapítottuk, hogy a jelenlegi 83 ágy bőségesen elegendő, mert egy ágyra 5 m³ légterület jut, míg más helyeken, így a megyei kórháznál 2,3 m³ jut egy ágyra. Így tehát a mi elgondolásunk megvalósítható.”

A kórházigazgató által benyújtott eredeti terv egy 24 ágyas osztály létrehozásáról szólt a szülészeti és nőgyógyászati pavilon földszintjén. Az osztályhoz tartozó kiszolgálóhelyiségek számát minimálisra tervezték, ez volt a zsúfoltság elsődleges indoklása. Az osztályos munka mellett kezdetől fogva az ambuláns ellátás is az orvosok feladatát képezte, ami jelentős terhelést ró rájuk. Kis ágyszámú

osztályként nagy jelentősége volt annak a ténynek, hogy saját műtőt kapott.

A végrehajtó bizottság ülésének IV. napirendi pontjában, az egyéb ügyek között dr. Körmendy Lajos egészségügyi osztályvezető beszámolt az osztályvezető főorvosi pályázatokról:

„Három pályázat érkezett. Dr. Radnai László budapesti, a János kórház urológiai osztályán dolgozik. Dr. Remsei Ernő pécsi lakos, aki jelenleg nőgyógyászati osztályon dolgozik a pécsi kórházban. Urológiai szakorvosi képzése van. Dr. Mándi István debreceni lakos, a debreceni kórház urológiai osztályán adjunktus.”

A pályázatokhoz dr. Cseh Imre kórházigazgató főorvosként minimális szóbeli észrevételt tett: *„Én már átnéztem a pályázati anyagot, és a három közül Mándi látszik a legalkalmasabbnak, bár én egyiket sem ismerem személyesen.”* A bajai VB nem foglalt állást az osztályvezető főorvos kérdésében, mindhárom pályázatot a megyei VB-nek továbbította az eljárás lefolytatására és a szükséges intézkedések megtételére.

Dr. Mándi István 1960 áprilisában érkezett meg Bajára, ekkor kapta meg az osztályvezető-főorvosi kinevezését. Az osztály május elején kezdte meg működését. A bajai kórház urológiai osztálya volt a 20. ilyen kórházi osztály az országban. Mándira nagy feladatok vártak; megszervezte az osztály szakmai munkáját, egyidejűleg beindította az ambuláns ellátást is. Az urológia szakterülete nem volt ismeretlen Baján, de most önálló osztályként kellett illeszkednie a kórház munkájához. Az osztályhoz nővéreket képeztek, átképeztek; majd új orvosok érkeztek. Az osztály helyzete fokozatosan, a szakmai stáb erősödésével stabilizálódott. Az osztályon végzett munka minőségét mutatja, hogy az 1970-es évek első felétől az itt dolgozó orvosoknak tudományos publikációi jelentek meg magyar és nemzetközi szakmai folyóiratokban. ■

A Gigant

Dr. Szederkényi Tibor

■ Előjáróban meg kell nyugtatnom a kedves olvasót, hogy ezzel az írással nem az ókori görög regék birodalmába szándékozom visszavezetni, ahol a gigászok ostromolják az istenek lakhelyét, az Olümposzt. A leírt valóság ennél sokkal hétköznapibb. Az „Óriás” most is adva van, azonban ez nem támad, hanem (egykori bajai tapasztalataim szerint) inkább meglapul.

Kor: a német katonai megszállás 1944-ben. Időszak: 1944 nyara. Hely: a bajaszentistváni hatalmas legelő. Szereplők: két gulyás a kutyáival, egy marhacorda a vezérbikával, libapásztor gyerekek, sok falka libával. A március 19-i német katonai megszállás következményeitől ekkor már javában szenvedett Magyarország. Főleg kettőtől: az angol-amerikai légierő napi berepüléseitől és bombázásaitól, valamint az egyre romló életkörülményektől. Az elsőtől Budapest, továbbá a nagy vasúti csomópontok (pl. Szolnok, Székesfehérvár, Hatvan, Miskolc, Debrecen stb.) és egyéb katonai fontosságú célpontok (hidak, gyárak, laktanyák) szenvedtek, a másodiktól úgyszólván mindenki, azaz az ország civil lakossága. Baja elsősorban a Duna-híd miatt volt veszélyeztetett helyzetben, de az életszínvonal-romlást is jócskán megérezte. Az országban egyre súlyosabb lett az élelmiszerhiány, mert a megtermelt élelem nagyobb része a frontra, illetve Németországba került.

Baja lakossága a hadműveletek elleni védekezésben csak keveset tudott tenni (házilag ásott „bunkerek”, borospincék és csak néhány, szabályszerű óvóhely), de a második fenyegetést, fokozott „mezőgazdasági műveletekkel”, főleg kertészkedéssel és állattenyésztéssel próbálta meg kivédeni. Aki csak tehetett, minél több tyúkot, kacsát,

libát és nyulat tartott, sőt, olyan rendkívüli esetek is előfordultak, hogy értelmiségiek (főleg tanárok) városi körülmények között, egy-egy malac felnevelésével és hizlalásával is próbálkoztak! Családunk ebben az időben nagyméretű parasztházban lakott Szentistvánon, így mi fokozott baromfitartásra rendezkedtünk be, ahogy a helybeliek általában tették. A liba és a kacska volt a legfontosabb háziállat, de ezek felnevelése (különösen a libáké) egyáltalán nem volt könnyű. Rengeteg salátát, répalevelet, csalanlevelet kellett felmetélni nekik. Amikor a kislibák annyira megnöttek, hogy legelőre hajthatók lettek, a három öreg lúddal együtt én is letereltem őket a Kanálisra (a Duna-völgyi-főcsatornára), mint ahogy azt megannyi iskolatársam, pajtásom is tette. Ott volt ugyanis a legelő. Naponta legalább 20-30, hasonszőrű libapásztor gyűlt össze ott rengeteg libával, amelyek mindegyike festékkel volt megjelölve.

Az 1944-es év sok szempontból különlegesnek számított. Szentistvánon már május elsején (év végi vizsga nélkül) befejeztük a tanévet, mert az SS kisajátította az iskolaépületet laktanya céljára. Így tehát a baromfigondozásba egy hónappal korábban beszállhattam. Mivel is foglalkozott az a sok pásztor ott a legelőn? Mondanom sem kell, hogy a legkevésbé a libákkal! Az otthoni sok munka terhét minden gyerek itt pihente ki. A lányok félrevonultak a legelő szélén levő nyárfaligetbe, és ott jól elváltak egymással. Legfeljebb akkor csatlakoztak hozzánk, ha fürdőtünk a Kanálisban, vagy ha repülőgépek jöttek. A fiúknak a fürdés, a sárkány eregetés, a csúzlizás és a focizás, no meg néha a verekedés volt a fő szórakozása.

Volt egy speciális, úgyszólván mindennapi elfoglaltságunk, amelyet nemigen lehet szórakozásnak nevezni, és amelyhez a lán-

nyok is mindig csatlakoztak, mert féltek. Délelőtt 9-10 óra körül megszólaltak a város szirénái, és iszonyú vijjogással jelezték, hogy „légiveszély” van. Ezután hamarosan meghallottuk a néha több száz amerikai és angol bombázógép félelmetes morajlását, amelyek rajokban húztak el fölöttünk Pest felé, és annyira magasan repültek, hogy magukat a gépeket nem is láttuk, hanem csak az általuk húzott „kondenzcsíkokat”! Mi ilyenkor hanyatt feküdtünk a Kanális töltésének részűjén, és számoltuk a kondenzcsíkokat, figyeltük a légi eseményeket. Ahogy a gépek megjelentek, fülsiketítő dörgéssel megszólalt a Duna-híd és a várost védő német és magyar légvédelmi tüzérség rengeteg ágyúja, és az ég percekben belül tele lett „pamacsokkal” (a fent szétrobbant lövedékek füstcsomóival). Olyan azonban sosem láttunk, hogy sikerült volna eltalálniuk legalább egy gépet a sok közül. Azok jóval magasabban repültek annál, amennyire a lövegek tüzelni voltak képesek. Sőt, még a németek által a híd fölé bocsátott léggömbzárnál is magasabban repültek! Hogy is lehetett volna elérni őket? Délután aztán megisméltódtott a színjáték, amikor a géprajok hazafelé vették az irányt. Érdekes módon, a libákat nem zavarta különösebben ez a zaj, nyugodtan legelésztek tovább. A gulyások a kutyáikkal együtt viszont alig tudták egybetartani a csordát.

A bajai hidat, mint közvetlen célt, légitámadás először június 29-én, Péter-Pál napján érte, de akkor épségben maradt (csak augusztusban sikerült lerombolni). Súlyos támadás volt ez, nagy súlyú bombákkal, amit a híd környékén keletkezett, hatalmas bombatölcsek is mutattak. Némelyiknek az átmérője a 10 métert is meghaladta, és mélységük sem volt sokkal kevesebb. A magas talajvízszintnek megfe-

lelően mindegyikük úgyszólván tele volt vízzel. A hídtól északra, 2,5 km távolságban, a Duna ártérben levő földünkbe is becsapódott két ilyen bomba. Az eseményt kísérő füstoszlopokat még Mohácsról is látni lehetett! Magam is láttam azokat, mert akkor éppen ott tartózkodtam. (A bajai hidat valójában 1944. szeptember 17-én bombázták először, a második, sikeres bombázás szeptember 21-én volt – a szerk.)

De még mindig nem szóltam arról, hogy mi is ennek az irománynak címét képező *Gigant*, és mi köze annak a bajaszentistváni legelőhöz. Anynyit már észrevettünk, hogy „légiveszély” esetén a magyar és német katonai vezetés azonnal a földre parancsolta a levegőben lévő, nem közvetlen harci feladatú repülőket (szállítógépeket, postagépeket stb.), nehogy a bombázó kötelékeket kísérő, ellenséges vadászgépek lelőjék azokat. A pilótának le kellett tennie gépét a legközelebbi legelőre, vagy más, füves, sík területre még akkor is, ha ez kockázatos volt. Ott, ahova leszálltak, a gépeket a lehetőségekhez képest álcázták is. Így számos esetben landolt nálunk (és a Pandúr-szigeten is) a *Gólya* típusnévre hallgató, kisméretű, egyfedeles, magyar postagép, vagy ugyanennek a nagyobb, kétfedeles változata is. A legelő két kilométernél hosszabb volt és kellően sima. Mint egy füves talajú repülőter! Tavaszoként itt-ott vizenyős volt a talaja, amely nyárra kellően kiszáradt és szilárdná vált, így a leszállás ekkor már nem okozott gondot a pilótáknak. A gépet aztán a talajon gurulva bekormányozták a legelő szélén nőtt, ritkafás ligetbe, ahol a lombok alatt biztonsággal meglapulhattak, ameddig az szükséges volt. Érdekes módon, a libák ezektől a kis gépektől nem riadtak meg különösebben, mindössze nagy gágogással félrekostródtak azok útból. Amint a gép leszállt, kihasználva a ritka alkalmat, az egész gyereksereg (köztük én is) nagy ordítózással rohant oda, hogy közelebről is lássa a repülőt. A pilóták – akik addigra már a földön sétálgattak – mindig barátságosan fogadtak bennünket, és türelemmel válaszolgattak kérdéseinkre. A gépet aztán (persze csakis kívülről) megvizsgálhattuk, a faluban maradt, nem libapásztor gyerekek legnagyobb irigységére. Egyetlenegyszer olyan kényszerleszállásnak voltunk a tanúi, amit közülünk senki

Sipos Loránd grafikája

az élete végéig nem felejt el! Alig hangoztak fel a város szirénái, a hídra vezető vasúti töltés felől óriási, hatmotoros gép tűnt fel, amely szinte súrolta a vasúti töltés telefonpóznáit, és úgyszólván a fél horizontot eltakarta. Fűlsiketítő, mennydörgésszerű dübörgéssel ereszkedett le a legelőre, és tőlünk néhány száz méter távolságban megállt, majd lassan odakanyarodott a nyárfaligethez. A lányok sikoltozva menekültek a fák alól, mi pedig csak döbbsen álldogáltunk. A libák rémülten szétfutottak, majd nagyobb részük szárnyra kapott, és hazarepült. Magam nagy nehezen összereltem elbitangolt libáimat, amelyek (bánatomra) nem tartottak a hazarepülővel. A csorda megvadult állatait a gulyások csak részben tudták összerelni, zömük hazafutott.

Nem volt nehéz észrevennünk, hogy ez a gép valami egészen más, mint az általunk már ismert *Gólya*. Amint a fűzöld színű monstrum farkán észrevettük a horogkeresztet, nem volt nehéz rájönnünk, hogy ez német repülőgép. Hamarosan katonák szálltak ki belőle, és le-fel járkáltak a gép szárnyai alatt. Ezen felbátorodva, a gyerekcsoport nagy része nekiiramodott. A német katonák eddig mindig barátságosak voltak velünk, gyerekekkel, így gondoltuk, hogy most sincs mitől tartanunk. Négy-öt sváb gyerek is volt köztünk, így megértési problémáink sem lehettek. És nem is csalódtunk! Barátságosan fogadtak bennünket, de azonnal beparancsoltak a fák alá a szerrintük veszélyes helyzet miatt.

Valószínűleg én voltam az egyetlen a gyerekcsoportból, aki tudta, hogy ez milyen gép. Én is csak onnan, hogy apám *Magyar*

Katonaújságában (amit magam is szívesen lapozgattam) láttam a képét, és elolvastam részletes leírását is. Arra is emlékeztem, hogy ez volt a világ akkori legnagyobb repülőgépe, ami nem harci gép, hanem teherszállításra való. Be is gyakoroltam hivatalos megnevezését, hogy el ne felejtsem. *Messerschmidt Me 323*, a neve pedig *Gigant*! Hát innen ered ennek az elbeszélésnek a címe.

A gép mérete tényleg „gigantikus” volt. Anyyira az, hogy a ritkán nőtt, hatalmas nyárfák közé annak csak egy része fért be. Az óriási szárny egyik fele teljesen „kilógott” a lombok alól. A katonák nekiestek a liget melletti szénaboglyáknak, és a szárny felső részére festett jeleket betakarták szénával. A gép többi részével nem törődtek. Úgy gondolták, hogy annak fűzöld színe önmagában is hatásos védelem. Amikorra a géphez értünk, a sváb gyerekek azonnal társalogni kezdtek a pilótákkal. Ők barátságosan fogadtak bennünket. Minthogy a gép raktere teljesen üres volt, megengedték azt is nekünk, hogy kettesével-hármasával bemásszunk annak belsejébe, és ott körülnézzünk. A bemáshoz az oldalajtón nem volt nehéz, mert a padlószint egészen közel volt a talajhoz. Hát, mit mondjak? Amit ott bent láttam, számomra csalódás volt! A legalább három méter széles, 10-12 m hosszú, de igen magas raktér az ablakokkal olyan volt, mintha valami furcsa, nagyon magas folyosó lenne. Eleje, mint egy hatalmas, kétszárnyas kapu, nyitható volt, és az ahhoz tartozó, lehajtható rámpán be tudott hajtani a raktérbe akár egy tank vagy két teherautó is. Ezért kellett a gép padozatát alacsonyra

helyezni. A csalódást magának a gépnek az anyaga okozta nekem. Legnagyobb része a fémvázon, a motorokon és a futóművén kívül vászonnal leragasztott furnér-lemezből állt! Érthető, hogy nem másból, mert ha tényleg nehéz rakományt akarnak szállítani, a gépnek kell a lehető legkönnyebbnek lennie. De azért ennyire? Igaz viszont, hogy az alumínium bordázatnál és a ragasztott falemez anyagnál könnyebbet és erősebbet abban az időben nemigen tudtak volna előállítani. Állítólag még az óriási szárnyakban is sok faanyag volt! Nem csoda tehát, hogy ennek a gépnek az önsúlya (üzemanyaggal együtt) nem volt több, mint 27 tonna! Töredéke a mai hasonló méretű gépekének.

Tudomásom szerint a világ hadi múzeumaiban nincs egyetlen Gigant sem. A világháborút ugyanis egy sem élte túl. Mindet lelőtték! Így kizárólag fényképek, leírások, valamint tervrajzok maradtak fenn róla. Ha a műszaki adatait és a teljesítményét megnézzük, ezen nincs is semmi csodálnivaló. A Wikipedia szerint 55 m szárny-fesztáv, 28 m hosszúság és 9,60 m magasság jellemezte. 6 db, egyenként 962 lóerős, francia csillagmotor hajtotta. Legfeljebb 12 tonna hasznos terhet tudott szállítani, de ha ekkora volt a teher, saját motorjaival nem is volt képes felemelkedni. Ilyenkor a ráerősített segédtrakéták segítettek! Legnagyobb sebessége 235 km/óra volt, és csak 1000 km távolságra volt képes repülni. A repülési csúcsmagassága nem volt több, mint 4700 m. A levegőben mindig vadászgépeknek kellett kísérniük, és előtte „megtisztítani az utat”, mert ha ez elmaradt, könnyedén lelőtték. Hiába voltak saját fedélzeti fegyverei, egyedül aligha tudta volna megvédeni magát. Két pilóta (egy

Sipos Loraánd grafikája

főpilóta és egy navigációs tiszt) vezette. A személyzethez tartozott még két fedélzeti mérnök és egy szerelő. Szükség esetén ők voltak a tűzerek is. Nem valami nagy létszám ekkora géphez! Röviden jellemezve tehát, a méretén kívül a Gigant nem volt igazán csúcskonstrukció.

Közben az amerikai gépek elrepültek Pest felé, és már a hangjukat sem hallottuk. Ennek ellenére a ligetben „dekkoló” óriásgép nem mozdult. Végül kiderült, hogy – biztos, ami biztos – a pilóták a földön várják meg az ellenséges flotta visszatérését és elmenetelét. Ez már csak alkonytájt következett be, amikor a gulyások a maradék tehennel és mi is a libáinkkal megindultunk

hazafelé. Eközben a visszatérő légiflotta elhúzta a (kondenz)csíkot felettünk, és ezt követően a Gigant is nagy mennydörgéssel felszállt. Leírt egy félkört a város felett, és déli irányban eltűnt a látóhatáron. Mi már tudtuk, hogy állomáshelyére, a bácskertesí/kupuszínai (Zombor melletti) repülőterre igyekszik. Ezután megjelent még egyáltalán a Gigant Baja légterében? Azt mondhatjuk, hogy ez meglehetősen ritkán történt meg. Magam háromszor láttam átrepülni a város felett (csakis észak-déli irányban és fordítva), de arról nincs tudomásom, hogy az előbbieken leírt kényszerleszálláson kívül még egyszer landolt volna Baja földjén.

Szó volt már arról, hogy ebből a géptípusból a háború végére egy sem maradt, és ezt ma nagy hiányosságként élik meg a műszaki-, illetve katonai múzeumok. A *Corriera della Sera* tudósítása szerint 2014 végén egy olasz könnyűbúvár Szardínia nyugati partjainál, 61 m mélységben, hallatlan szerencsével, egy viszonylag ép Gigantot talált! A németek ezt mielőbb szerették volna kiemelni, azonban végül is elálltak tőle, mert a legalább 70 év óta a tenger sós vizében nyugvó gép épségben aligha viselte volna el a kiemeléssel járó igénybevételt. Tehát, ha manapság valakinek leküzdhetetlen vágya támadna Gigantot látni, először is legyen kiváló könnyűbúvár! Azután utazzon el Olaszországba, és megfelelő engedélyek birtokában, amelyeken a gép helyének pontos koordinátái is megvannak, Szardínia partjainál egy helyen, 61 m mélységben randevúzhat a híres repülőgéppel. ■

Szülőfalum, Csikéria *Határközség eszmélésem éveiben és napjainkban*

Péter Árpád dr.

■ Csikéria a múlt századelőn nem létezett. Lexikális adatként először a Révai Nagy Lexikona 1935. évi XXI., kiegészítő kötetében szerepel. Az abban olvashatók szerint a korábban Szabadka városához tartozó Alsócsikéria és Felsőcsikéria nevű pusztából 1922-ben alakult, a Bács-Bodrog vármegyei bácsalmási járáshoz tartozó nagyközség lakóinak száma 1930-ban 1975 fő volt. Neobarokk stílusú rk. katolikus templomának felszenteléséről a *Nemzeti Ujság* 1929. június 9-ei számában közölt kétoldalas képes beszámolót. Első községi orvosa apám, néhai dr. Péter László lett, aki 1929. november 1-jével telepedett le Csikérián.

Magam – későn házasodó szüleim másodszültött fiaként – 1945. március 4-én, a szolgálati orvoslakás falai közt jöttem a világra. Születésemnél bábaasszony segédkezett (lévén, hogy a Magyar Királyi Hadsereg kötelékében az Árpád-vonal védelmére a hegyvidéki század orvos zászlósaként kivezényelt, majd 1944 késő őszen orosz fogságba esett, csak valamikor 1945 júniusában hazaengedett apám születésemkor távol volt otthonától). Első, máig maradandó emlékképeim egy 1948-as életeseményemhez fűződnek (amikor vakbélgyulladással kerültem a bajai kórházba), és csupán emlékmorzsaik vannak apám 3 és fél éves „bélístás” időszakából is. (Ekkor szolgálati lakásunkból kivettek minket, és a közben már öttagúra bővült család nyomorúságos körülmények közt, hosszú időn keresztül albrétben kényszerült lakni.) Eszmélésem éveit már arra a korszakra tehetők, amikor a moszkovita „Rákosi pajtás” és testtársai szabták meg a léthatárt. A korszak jellemzői az államosítás, a beszolgáltatás, a jegyrendszer, a kuláklista, a kitelepítés, a klérus és „reakciós elemek” elleni engesztelhetetlen harc, az „imperializmus elleni küzde-

lem”, a „szocialista embertípus kialakítása” stb. voltak, vagyis: tombolt a diktatúra. Kisgyerekként a rendszer brutalitásából keveset érezhettem. A legmegrendítőbb élményem az volt, hogy a faluban futótűzként terjedt a hír, hogy a kisbíró „Martin komát” és családját az éjszaka elvitte az ÁVO. Ennek hallatán szörnyű félelmem volt, hogy apámat is bármikor elvihetik az ávosok.

Ebben az időben a Budapest-Baja-Bácsalmás-Csikéria-Szabadka vasútvonal Csikériánál már „véget ért”. A Bácsalmás felől érkező vonat végállomása, a „nagyállomás” csupán a teherforgalom részére volt fenntartva, a személyforgalom a „kisállomás” melletti épületben megvehető menetjegy ellenében volt igénybe vehető. Mi, határsávba tartozó csikériaiak, annak tudatában utazhattunk az ország belseje felé, hogy hazautazásunk közben is legfeljebb csak igazoltathatnak minket, ám mindazok, akiknek lakhelye a határtól számított 15 km-t meghaladó távolságban volt, csak külön engedéllyel léphettek be a határsávba. Az engedélyt – emlékezetem szerint – a határőrizeti szervek parancsnokságán lehetett kérvenyezni.

A múlt század ötvenes éveinek elején a faluban a határőrség keményen működött. Laktanyája a templommal átellenben, a község háza tőszomszédságában volt (ha jól tudom, éppen a község háza egyik szárnyépületének külön e célra történt kisajátítása és átalakítása folytán). Mivel a szolgálati lakással egybeépült orvosi rendelőt a laktanyától csupán egy-két házhelynyi szélességű szőlősáv választotta el, mondhatni, családom is a határőrök laktanyájának szomszédságában élt. (Legalábbis azután, hogy apám 3 és fél éves „bélístás” időszaka lejártával visszaköltözhettünk a szolgálati lakásba.). Lévén apám a helyi határőrség állományának is orvosa, nekem megannyi gyermekkori személyes és családi élményem fűződik magához a laktányához, illetve az

Csikéria egykori vasútállomása még eredeti funkciójában.

A képek forrása: vasutallomasok.hu

állományba tartozó katonákhoz. Nemritkán előfordult, hogy apámat „fekvőbeteg” katona vizsgálata céljából hívták a laktanyába, és olykor magam is elkísértem. Megesett, hogy ilyen alkalmakkor ott is maradtam, és besegítettem a krumplicucolást végző katonáknak. Volt, hogy a laktanya istállójában tevékenykedtem, máskor a hátsó udvar rész óljaiban lévő disznók számára a moslék elkészítésében és vödörben kihordásában segédkeztem, és volt, hogy a német juhász kutyák kiképzésében lehettem szemtanúja. Alkalmanként családomnak nyújtottak segítséget – parancsnoki engedéllyel – a kiskatonák, például disznóvágás vagy szüret idején.

Legmeghatározóbb élményeim igazi kalanddal felérők voltak. A laktanya kerítéssel zárt hátsó udvara mögött volt egy náddal benőtt hatalmas vályoggödör (méretei elérhették a 16-18x7-8 métert), és annak „innenső” felét a határőrök a szemünk láttára kitisztították, ki is mélyítették, a „túlsó” felét karókból és fűfavesszőkből készült kerítéssel elkülönítették, ezzel kialakult egy fürdésre, illetve úszásra is alkalmas tavacska. Nyáridőben az nem csak a határőrök felfrissülését, de nekünk, gyerekeknek az úszástanulás lehetőségét is kínálta. Míg a katonák némelyike felhőfejessel vetette magát a vízbe, és egy-két tempóval túlpártot is ért, én ott sajátítottam el a kutyaúszás technikáját, és utóbb már attól sem féltem, ha valamely izmos legény megragad, és ívben a vízbe dob.

Mivel maga a határ nyomásával, elaknásított sávval, drótkerítéssel, kilátó tornyokkal is védve volt, a határőrök szigorú menetrend szerint váltották egymást egy-egy szolgálati helyen. Volt, hogy lóháton és juhász kutya kíséretében járőröztek, máskor az őrségváltásra lovaskocsin (télen esetenként szánkón) érkeztek. Nem egyszer előfordult, hogy bá-

Itt-ott még láthatók a sínek maradványai az elhagyott vonalon

tyámmal magam is résztvevője lehettem e műveleteknek, esetenként az őrtonyok valamelyikébe is feljutva, kapott látcsóvel pásztáztuk a határon túli területeket is. A legizgalmasabbnak mondható kalandunk az volt, amikor a határőrök a laktanya előtt felállított géppuska-lövedékekkel próbálták lepuffantani a láncoskutyának titulált Tito által birtokolt területen felbocsátott légballonokat, amelyek a széljárást kihasználva a Felső-Bácska légtérébe tartottak, hogy általuk az „ellenség” – a hírek szerint – röplapokat, propagandaanyagokat küldhessen a határon innenre. Mivel egyidejűleg több légballon is volt a légtérben, és az erős szél is gondot okozott, a géppuskázás jó ideig tartott.

1956 januárjáig voltam csikériai gyerek. Ot-tani élményeim egy részét a *Bajai Honpolgár* olvasóival egy-egy korábbi írásomban már megosztottam. Aztán rohantak az évek, gyors-

san teltek az évtizedek; közben megszűnt a vasútvonal, a síneket is felszedték, a nagy-állomás épületének már csak hült helye van. A kisállomás épülete még áll ugyan, de rendeltetését veszített és állagában romló állapotban. A község lakossága folyamatosan előregedik és fogy; népességszáma talán ha egyharmada annak, mint amikor Bácsbokodra költöztünk. Azóta megszűnt a határsáv is, és a nyomsávval, elaknásított sávval és drótkerítéssel, de még betonbunkerek géppuskafészkei és ágyúi által is védett egykori országhatár, gyermekkorom határa is.

Akár 10 évvel ezelőtt ugyan ki gondolta volna, hogy Csikériánál újra (még hozzá két-tős) drótkerítés fogja védeni a határt! Het-venes éveimre ezt is meg kellett élnem. A tömegesen megindult migránsáradat meg-állítására kialakított védelmi rendszer részét

képező kettős kerítés egy-egy szakaszát ez ideig csupán Csikériától távolabbi helyen lát-tam. Arról pedig, hogy a határsértők Csikéria térségében is a kerítés alá ásott alagutakon keresztül kísérelnek meg bejutni, esetenként jutnak is illegálisan országunkba, már csak a média híradásaiból értesültem.

Remélem, hogy amint a gyermekkorom-ban megismert határvédelmi rendszer is egy idő után okafogyottá vált, úgy egyszer a jelenlegi is az lesz. Abban is bízom – hisz az erről szóló előzetes hírek egyre biztatób-bak –, hogy a Szeged-Szabadka vasútvonal újbóli kiépítését követően majd a Szabadka-Baja vasútvonalat is megújítják, és ennek jóvoltából a határszéli település, Csikéria is új erőre kaphat; nem csak lakosságában fog gyarapodni, de annak összetételében is előnyére változik, és a mainál vonzóbb lakóhellyé válik. ■

„Rómában kegyes leszek hozzátok” (6. rész)

Ember tervez, Isten végez

Tomaskovity Szabolcs

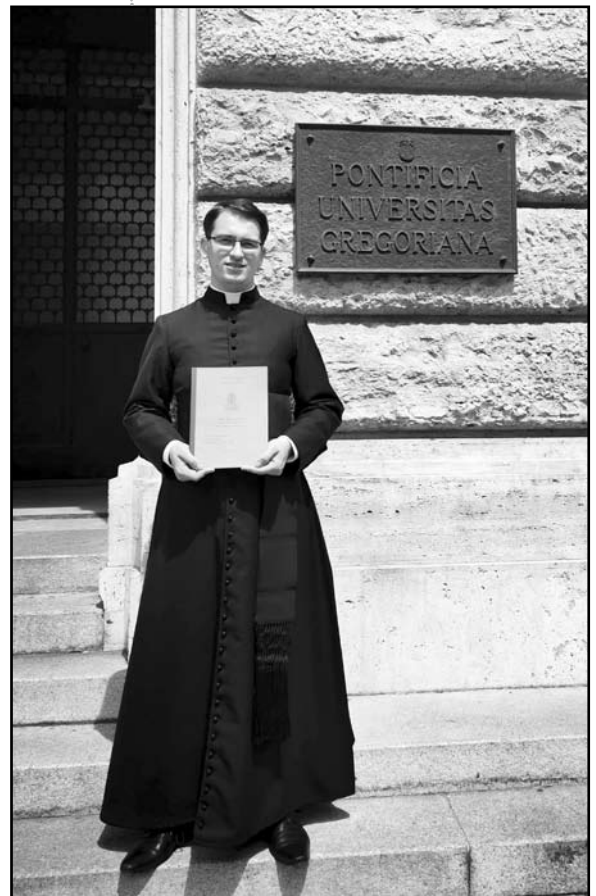
■ Mivel az idei nagybőjt számomra már a harmadik, s egyben az alapképzés során utolsó Rómában töltött bűnbánati idő volt, eleinte még nem számítottam olyan különleges történésre, amely alapjaiban át-írná vagy megváltoztatná a római nagybőjt szokásos menetét. Így megkezdtük az Örök Város különböző templomaiban bemutatott ún. stációs misék sorozatát, és örömmel vártuk a húsvét vasárnapi pápai szentmisét, amelyet megelőzően kollégiumunk közössége kórusművekkel segíti a Szent Péter téren összegyűlt hívek lelki felkészülését.

A stációs szentmisék intézménye ugyan nem kimondottan a római egyház sajátja, viszont itt idővel olyan különleges jelentőségre tett szert, hogy az nem csak a római rítus, hanem az egész nyugati egyház számára meghatározó szokássá vált. A IV. század kö-zepétől kialakult hagyomány szerint a pápa mindenekelett nagybőjti napokon ünnepélye-sen kivonult az akkoriban lakóhelyéül szolgáló lateráni palotájából, hogy Róma egyik templomában szentmisét mutasson be. A ró-mai nép rendszerint egy ún. gyülekező tem-ploban várta a Szentatyát, ahonnan litániát énekelve, engesztelő körmenetben vonultak át az adott napra kijelölt templomhoz. Az ily módon felkeresett 40 különböző templom listája állandósult, és napjainkig használat-ban van. Róma püspöke idővel egyre keve-sebbszer jelent meg ezeken az alkalmakon, és az Örök Városba látogató zarándokok

számának megnövekedése miatt is átértéke-lődött a stációs misék szerepe: jelentőségük egyre inkább a szent helyek felkeresésére és a velük járó búcsúra korlátozódott. Ezért kollégiumunk kis csapata – a közösségi misékre való tekintettel – a nagybőjti időszakban egy héten legfeljebb háromszor ellátogat az adott napra kijelölt stációs templomba, hogy ott magánmise bemutatásával csatlakozzunk az évezredes ha-gyományhoz.

Mindeközben azonban ag-gasztó hírek érkeztek a koronavírus-járvány sújtotta és karantén alá vont Észak-Olasz-orzágból, ahol már a ham-vazószerdai szentmiséket is csak interneten vagy televízió-n közvetítették. Ez idő tájt azzal nyugtattam meg a hogylétem felől érdeklődő szeretteimet és ismerőseimet, hogy mi Rómában mindebből szinte semmit sem érzékelünk, a vírusra egye-dül a turisták számának némi csökkenése és a maszkot viselő járókelők utalnak. Ezért a légi közlekedésben tapasztalt kor-látozások látva, ill. attól tartva, hogy a vírus hamarosan Európa más országaiban is megjelenik, előjáróinkkal egyetértésben,

szabad akaratból a kollégium közösségének nagyobbik hányada úgy döntött, hogy a vírus lezajlásának idejére az Örök Városban marad. Eleinte még csak az alapvető véde-

Tudósítónknak immár diplomája is van

Róma központja a kollégium tetőteraszáról

kezésen és megelőzésen volt a hangsúly. Lazio tartomány egy közlemény erejéig hívta fel a figyelmet a gyakori kézmosásra és arcunk, szemünk, szánk megérintésétől való tartózkodásra. A Római Egyházmegye pedig felfüggesztette a béke szertartását (azaz a kézfogást) a szentmisék alatt, a nyelvre áldozás gyakorlatát és a szenteltvíz használatát a templomajtóknál. A járvány súlyosbodását jelezte, hogy az olasz kormány március 4-től eleinte 15-ig, majd végül határozatlan időre bezáratta az iskolákat és egyetemeket. Ennek értelmében a Pápai Gergely Egyetem rektora is közleményben erősítette meg, hogy a jelzett időszakra felfüggeszti az akadémiai tevékenységet, és bezárítja az egyetemi könyvtárat és tantermet. Ugyanakkor biztosított minket afelől, hogy a professzorok internetes oktatóanyagokat tesznek közé, ill. szükség esetén a tanszékeken egyénileg is felkereshetők lesznek.

Az újabb korlátozás március 7-én lépett életbe, amikor az Olasz Püspöki Konferencia felfüggesztette az országban a nyilvános miselátogatást is. Ezt követte március 10-én egész Olaszország vörös zónává történt nyilvánítása. Ettől a naptól kezdve sok pápai bazilika és templom kapui bezárultak, továbbá a múzeumok és hivatalok is határozatlan időre felfüggesztették a működésüket. Végül a régiók közti utazás megtiltása mellett, kiszárvartatva teljes kijárási tilalmat rendeltek el a hatóságok. Csupán a legközelebbi élelmiszerbolt kedvéért vagy munkavégzés céljából lehetett elhagyni a lakóhelyet, ha pedig a járőr bárkit indokolatlanul az utcán talált, 200-3000 eurós büntetést is kiszabhatott. Napjában több helikopter és rendőrségi drón is elszállt felettünk, hogy a levegőből ellenőrizzék a szigorú gyülekezési korlátozások betartását.

Tisztában voltam vele, hogy a kollégium közössége a kijárási tilalommal ez idáig nem tapasztalt élethelyzetbe kerül. Bár az egészségügyi előírásoknak megfelelő eszközök, a tanulmányaink folytatásához szükséges irodalom, étel s ital mindvégig a rendelkezésünkre állt, az első napokban pusztán a bezártság tudata súlyos teherként nehezedett ránk. Ezért az évfolyammal neki is láttunk olyan tervet és napirendet készíteni, mely mind lelki-szellemi fejlődésünket, mind fizikai kikapcsolódásunkat szolgálja. Csakhamar megtapasztaltuk, hogy a bezártság nem kárunkra, hanem kifejezetten a közösség nagy hasznára vált.

A távoktatás kisebb-nagyobb sikerrel zajlott, sok esetben a professzorok beadandókban határozták meg a számonkérés módját. A tanulmányokban való elmélyülésre – kiváltképpen a diplomamunka befejezésére – és lelki olvasmányokra talán még sosem kínálkozott ennél alkalmasabb időszak. Ugyanakkor – zárt közösség lévén – a járványhelyzet különösebben nem állt a kollégiumi programok útjába. Igaz, a korábban már bemutatott, ún. Hét templom zarándoklatot és egy-két kollégiumunkban szokásos tanfolyamot nem tarthattunk meg, de a szentmisék és a szentségimádások rendben lezajlottak. Az alkalmazottak közül csakhamar mindössze a konyhai személyzet maradt szolgálatban, és ez a tény azt is jelentette, hogy úgyszólván „önfenntartóvá” váltunk: kisebb csoportokba szerveződve mi magunk láttuk el a közösségi terek és emeletek takarítását, a növények öntözését és az étkezések körüli teendőket. Kikapcsolódás gyanánt, leginkább az évfolyammal, számos esetben főztünk, ill. sütöttünk, filmet néztünk, olykor társasjátékkal ütöttük el az időt. Ugyanakkor akadtak köztünk olyan önkéntesek is, akik együttműködésben a ró-

mai Szent Egyed közösséggel vasárnap regelenként szendvicseket készítettek a város legszegényebbeinek.

Természetesen a különböző híradásokon keresztül figyelemmel kísértük a vírus terjedésének drámai menetét a világban és különösképpen Olaszországban. Gondolatban Ferenc pápával tartottunk, amikor március 15-én magánlátogatást tett az elnéptelenedett római belvárosban. Először a Santa Maria Maggiore-bazilikát kereste fel, hogy a rómaiak által évszázadok óta tisztelt *Salus populi Romani*, azaz a *Római nép üdve-kegykép* előtt kérje az istenszülő oltalmát a veszélyeztetett zónákban élőkre, a betegekre és mindazokra, akik gyógyításukon fáradoznak. Majd a San Marcello al Corso-templomba ment, hogy imádkozzon azon kereszt előtt, melyet az 1522-es római pestisjárvány idején végighordozva a város utcáin, csodálatos módon abbamaradt a betegség pusztítása. Mind a kegykép, mind a feszület jelen volt március 27-én a Szent Péter téren tartott imaalkalmon, melyen a pápa rendkívüli áldását adta a világra, és pápaságának egyik legemlékezetesebb beszédében kitért a vírus nem csak fizikai, hanem mindenkit érintő erkölcsi vonatkozására is: „*Azt hittük, egészségesebbek maradhatunk egy beteg világban.*” És ha már nem volt alkalmunk húsvét vasárnap a téren énekelni és jelen lenni az ilyenkor szokásos *Urbi et Orbi* áldáson, a kollégium templomában tartott húsvét vasárnapi szentmisét követően együttesen hallgattuk meg a Szentatya beszédét és fogadtuk apostoli áldását a televízió képernyője előtt.

Mozgásra és beszélgetésre kitűnő lehetőséget biztosított az épület kilencedik emeletén található tetőterasz, ahonnan szemet gyönyörködtető kilátás nyílik az Örök Város főbb nevezetességeire. A kijárási tilalom és a ta-

nulmányainkkal való foglalatosság gyakorta teljesen elterelte a figyelmünket arról, hogy Rómában vagyunk, hiszen új életritmusunk akár az otthoninak is megfelelt volna. A tetőterazon viszont rendre felébredt bennünk a kíváncsiság, hogy is nézhetnek ki a belváros hangulatos terei és szűk utcái, melyeken eddig a rengeteg turistától alig tudtunk közlekedni, s melyekre most halálos csend és elhagyatottság borult. Itt jegyzem meg, hogy igen nagy öröömre ennyi harangot és madárcsicsergést még sosem hallottam a folyton-folyvást nyüzsgő belvárosban. Akárhányszor megpillantottam a vatikáni Szent Péter-bazilika vonalában magasodó Angyalvár tetején lévő szobrot, mindig tudatosult bennem a felismerés, hogy nagy elődeinkhez hasonlóan most mi is történelmi időket élünk, és egyúttal a remény, hogy amint Szent Mihály korábban már megmutatta segítségét a római népnek, úgy a jelenlegi helyzetben is közbenjárónk és védelmezőnk lesz. Történt ugyanis, hogy 590-ben Rómában hatalmas pestisjárvány pusztított, melyben többek között a pápa, *II. Pelágusz* is a halálát lelta. Utódja, *Nagy Szent Gergely* pápaságának kezdetét is beárnyékolta a pestis féktelen öldöklése. Ezért a tomboló járvány megszűnéséért bűnbánó és könyörgő körmenetre hívta Róma népét. Amikor – a legenda szerint – a Szent Péter-bazilikához tartó menet a *Hadrianus* császár síremléke fölé épített erődítményhez érkezett, a pápa egyszer csak megpillantotta a vár tetején álló Szent Mihály arkangyalt, amint angyalok éneke közepette visszahelyezi hüvelyébe a büntetés kardját – mindezzel jelezve a pestisjárvány végét. E csodálatos esemény emlékére állították fel Szent Mihály arkangyal hatalmas szobrát a jelenés helyén, és nevezték el a különleges építményt Angyalvárnak.

És Szent Mihály kisvártatva valóban viszszahelyezte hüvelyébe a büntetés kardját. Látva a számadatok kedvező alakulását, május 4-én megindult a karantén alá helyezett Olaszország részleges feloldása: újraindult a termelés, és enyhítették a kijárási korlátozásokat. A tényleges feloldásra azonban egészen május 18-ig kellett várunk. Ettől a naptól kezdve ugyanis – természetesen védőmaszkban és a továbbra is érvényben lévő egészségügyi előírásoknak megfelelően – újra szabadon lehet közlekedni a városban, a templomok és hivatalok nagy része újból kinyitott. Jómagam is, közel két és fél hónap után, ekkor hagytam el először a kollégium biztonságát nyújtó falait. Szinte mindegyikünk megfigyelte magán azt az érdekes psi-

Ritka pillanat: a Szent Péter tér turisták és járókelők nélkül

chés jelenséget, melynek következtében, oly hosszú bezártságot követően, kissé vonakodva léptünk újra ki az utcára.

A már így is szinte regénybe illő tanév szokatlanságát csak tovább növelte a közelmúlt egy újabb történése. Beismerem, ez idáig szokásom volt humorosan megjegyezni, hogy a római élmények sorából, a Szentatyával való találkozás és a havazás után, már csak egy konklávé vagy egy földrengés hiányzik. Május 11-én, kevéssel hajnali 5 óra után ez utóbbi teljesült. A Richter-skála szerinti 3.2-3.7 erősségű földrengés epicentrumát a Rómától észak-keletre fekvő Fontenuova környékén mérték, 10,5 kilométeres mélységben. Bár ez a földrengés nem számított kifejezetten erősnek, a többemeletes házak felső szintjein jócskán lehetett érezni. Rómán éppen mennydörgéssel járó kisebb vihar vonult át, emiatt aránylag éberem aludtam. Azonban egyszer csak az egyik dörgés földmorajlással társult, és pár másodpercig érezhetően megmozdult az épület, megremegtek az ablakok. A lakosságnak nem esett bántódása, csupán az utcára mentek ki vagy hívták a helyi szerveket. Utóregést nem tapasztaltunk.

Összességében elmondhatom, hogy – természetesen nem megfélemlítve arról a szörnyű veszteségről, mely leginkább a vírus által kioltott emberi életekben nyer igazolást a legdrámaibb módon – e szokatlan második félév nélkül, tanulmányaim végeztével, szegényebben hagytam volna el a kollégiumot. Ugyanis a közösen megélt járványhelyzet, a kollégium körüli szolgálatok és az egymásra utaltság olyan, eddigi rejtett tartalékokkal gazdagította az itteni ismeretéseket és barátságokat, melyek e két és fél hónap nélkül minden bizonnyal rejtve maradtak volna. A vesztésgár feloldása után az egyetem már nem nyitott ki újból, s a legfrissebb hírek szerint a következő tanévben is folytatódni

fog a digitális oktatás. Így rendhagyó módon nekem is elektronikus formában kellett benyújtanom a diplomamunkámat – bár természetesen a bekötöttet is elkészítettem, ill. a vizsgáztatás is technikai segítséggel zajlott.

Miként arról római beszámolóim első részében szóltam, az alapképzést követően egy év pasztorális gyakorlat következik otthoni egyházmegyémbe, melynek elején, október 1-jén történne Rómában a diakónusszentelés. Ezennel én is elérkeztem ahhoz a fordulóponthoz, amikor az itt megszerzett tudást és szemléletmódot az elkövetkezendő esztendőben a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye valamelyik településén kell kamatoztatnom. Annyi bizonyos azonban, hogy a koronavírus előrelátható második hulláma miatt a diakónusszentelésem nem az Örök Városban, hanem Kalocsán lesz. Bízom benne, hogy a későbbiekben – előjáróim jóvoltából, ill. a kollégium képzési programja szerint – még lesz alkalmam visszatérni, és magasabb teológiai végzettséget szerezni.

Az utolsó, Rómában töltött napokban gyakorta feljártam a tetőteraszra. Még egyszer, legalábbis egy hosszabb ideig utoljára csodáltam meg a kilátást, és felidéztem magamban mindazokat az emlékeket és a tengernyi szépséget, mellyel az Örök Város e három esztendő során megajándékozott. Egyúttal megnyugvással állapítottam meg, hogy bármennyire is törekedtem a főbb nevezetességek felkeresésére, s bármennyi időt is töltenék Michelangelo csodálatos kupolájának szemlélésével, sosem tudnék vele igazán betelni. Hiszen Róma az egész Földet átfogó egyházas dimenzió kiválasztott letéteményese, szellemi, lelki és kulturális áramlatok különleges találkozóhelye: egy, a maga mélységében megismerhetetlen és kimeríthetetlen egyetemes kincs. ■

„A nemzet vendége” – Kossuth Lajos amerikai útja

Csorba László

■ Az 19. század magyar történelmének egyik érdekes és értékes fordulata, hogy 1849-ben a magyar szabadságharc az egész világ figyelmét felkeltette: résztvevői, vezetői világhírűvé váltak! Mindenki tudta, hogy a magyarok a zsarnokságról közismert cári birodalommal szemben harcolnak, így ez a küzdelem a minden elnyomóval szembeni harc jelképévé vált. Kialakult az érzelmi szolidaritás a vesztesekkel. „Mi lesz a sorsuk?” – kérdezték az emberek az újságok olvastán, amikor a győzelmek után a túlerővel szembeni vereség hírei jöttek.

A „*The Nation's guest*” angol kifejezés egy különleges helyzet, státusz megnevezése. Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányában szerepel, és azt jelenti: a közös amerikai törvényhozás – a polgárokat képviselő képviselőház és az államokat képviselő szenátus – együttesen döntött úgy, hogy valakit az egész nemzet vendégként meghív az Újvilágba. *Kossuth Lajos* volt a második ember az egész amerikai történelemben, aki ezt a megtiszteltetést kiérdemelte. (Az első a híres *Lafayette* márki volt – eredeti francia nevén: *Marie-Joseph Paul Yves Roch Gilbert du Motier, La Fayette* márkija –, aki harcolt a függetlenségi háborúban az amerikaiakért, majd odahaza, Franciaországban részt vett a forradalomban, és amikor visszatért, akkor lett elsőként az amerikai nemzet „hivatalos vendége”.)

Egy magyar embert ért tehát ez a rendkívüli megtiszteltetés. Milyen helyzetben volt 1851-ben *Kossuth Lajos*, amikor a meghívás megérkezett Washingtonból? Menekültként érkezett 1849 augusztusában az Oszmán Birodalomba, de Ausztria és Oroszország a kiadatását követelte. Anglia azonban biztosította Törökországot, hogy mellette áll a magyar menekültek ügyében, így a szultán nemet mondott – ám azt vállalnia kellett, hogy *Kossuthot* távol tartja az európai politikától. Vendéglátásban részesítette, de Kis-Ázsiába szállíttatta, és nem engedte továbbutazni. Jogi értelemben ezt internálásnak kell neveznünk, de volt ebben védelem is, mert orgyilkos merénylők is fenyegették az exkormányzót, és a katonai felügyelet ettől is megvédte. Eltelt a teljes 1850-es esztendő, és a világ közvéleménye egyre kevésbé értette: miért nem engedik vissza Európába ezt az embert? A török kormánynak is egyre kínosabb lett ez a „börtönőr” szerep,

szívesen szabadult volna tőle. És ekkor léptek az amerikaiak: megadták *Kossuthnak* a „*nation's guest*” címet, és az Amerikai Egyesült Államok vendégként meghívták az Újvilágba.

Ausztria tiltakozott, de a szultán örömmel mosta kezeit – így 1851 szeptemberében ütött a szabadulás órája. A *Mississippi* amerikai fregatt vitte *Kossuthot*, családját és társait a Földközi-tengeren át a szabadság felé. Marseille kikötőjében állítólag egy rajongó munkásember annyira várta a híres magyar száműzöttel való találkozást, hogy beugrott a tengerbe, és utcai ruhában odaúszott az amerikai hajóhoz, hogy elsőként üdvözölhesse a „szabadság bajnokát”! Az ex-kormányzó azután átszállt egy postagőzörsre, és előbb Angliába utazott, hogy politikailag tájékozódjon, és száműzött társaival találkozzék. Egyik legnagyobb hatású beszédét a londoni városházán, a Guild Hallban tartotta. Majd a *Humboldt* gőzös fedélzetén, december elején megérkezett Amerikába.

Megemlíthetjük, hogy a híres spanyol táncosnő, *Lola Montez* is ugyanezen a hajón utazott. *Kossuthot* az emberei megpróbálták elszigetelni tőle, nehogy botrány legyen a találkozásból, mivel a hölgy meglehetősen rossz hírnévnek örvendett a világsajtó hasábjain. Éveken át volt ugyanis a bajor király szeretője, és kegyencnőként befolyásolta a kormányzást is – kis túlzással azt is mondhatjuk, hogy az 1848-as bajor forradalom *Lola Montez* uralma ellen tört ki... Végül kikapva mindenhonnan, az Újvilágba indult szerencsét próbálni, és a véletlen ugyanarra a hajóra hozta, amelyen *Kossuth* is utazott kíséretével. Hetekig tartott az út, így nem lehetett elkerülni a találkozást, összefutottak végül a fedélzeten, mire a táncosnő felkiáltott: „*Kormányzó úr, én is szeretnék harcolni a magyar szabadságért! Mikor rendel alálm egy századot?*” Mire az éles nyelvű *Pulszky Ferenc* közbevágott: „*Asszonyom, ahogy Önt ismerjük, önnek egy ezred sem lenne elég!*” A táncosnő megszeppenően elkullogott, és azután már semmi nem zavarta *Kossuthék* utazását.

A szabadságharcos, akit ekkor már világszerte a kisemberek milliói a szabadság szimbólumának tekintettek, az egynapos karantén után, egész hajós felvonulás kíséretében érkezett meg New Yorkba. A Broadway vonalán végig százezres tömeg üdvözölte rivalgó lelkesedéssel az egykori kormányzót. A városházán maga *Ambrose*

Kossuth Lajos portréja az amerikai út idejéből (1851)

C. Kingsland polgármester látta vendégül. A századfordulón készült nevezetes ábrázolás a korabeli rajzok alapján hitelesen idézi fel a fogadtatás egészen rendkívüli körülményeit.

Miről szókokolt a magyar száműzött az amerikaiaknak? Arról, hogy akik szabadságban élnek, felelősséggel tartoznak azokért, akiket elnyomnak. Ez saját érdekük is, mert a zsarnokok arra törekszenek, hogy minden szabadságot eltörpítsenek. Persze, a szabad Egyesült Államok messze van ahhoz, hogy közvetlenül segíthessen az elnyomott Magyarországnak. Abban azonban segíthet, hogy mások ne nyomhassák el a magyarok szabadságharcát! *Intervention for non-intervention!* – hirdette beszédeiben, abban bízva, hogy a „fiatal óriás” ezt a segítséget (pl. egy újabb orosz intervenció meggátlását) már megadhatja a magyarságnak. A jövőt illetően *Kossuthnak* teljesen igaza volt, de az adott pillanat még túl korainak bizonyult e program érvényesítésére. Amíg nem oldotta meg saját belső feszültségeit, az Egyesült Államok még nem állt készen arra, hogy aktívan beavatkozhasson az európai ügyekbe.

Hogyan beszélt *Kossuth* angolul? Mindig azt állította, hogy a börtönben tanulta meg ilyen jól a nyelvet, *Shakespeare* műveit fordítva – de ez kis csúsztatás. Már korábban is tudott, az azonban igaz, hogy a *Macbeth* fordításába börtönévei során vágott bele (később abbahagyta, mert megtudta, hogy *Döbrentey Gábor* már lefordította). Az angol reneszánsz drámaköltőre való hivatkozás azonban zseniális reklámfogás

volt, ugyanis a 19. században, angolszász környezetben azt mondani: Shakespeare nyelvén beszélek, azt jelentette, hogy a szabadság nyelvén beszélek! Ezt kezdte legendásítani, amikor Amerikába érkezett – és nagy sikert aratott vele. Emiatt Kossuthot a tudatos politikai „marketing” egyik első, nagyhatású alkalmazójának is tekinthetjük. Egy-egy jól sikerült szónoklat után azonban kezet is kellett fognia a polgárokkal, és ez néha kegyetlenül megviselte a szervezetét. Cincinnati-ben egy alkalommal 4000 emberrel fogott kezet – ezután három napig nem tudott kikelni az ágyból, olyan beteg lett...

Miután fogadták a Fehér Házban és a Kongresszusban, Kossuth nagy előadókörútra indult a keleti parton, továbbá a közép-nyugati és a déli államokban. Amikor ennek során a Mississippi folyó mellett fekvő nagyvárosba, a Vadnyugat kapujába, Saint Louisba érkezett, meglátogatták régi barátai, pl. *Újházy László*, akivel atyafiak is voltak (a Kossuthok és az Újházak sokféle rokonságban álltak egymással a felvidéki nemesség körében). Újházy már korábban Amerikába érkezett, és Iowa államban nevezetes telepet alapított Újbuda néven, amelyhez telket kapott a kongresszustól. Hívta Kossuthot, jöjjön ő is oda lakni, várják ki együtt azt a pillanatot, amikor a haza szabadságáért újra meg lehet indítani a harcot. De az ex-kormányzó úgy vélte, nem lehet elbújni a világ végén. Várni kevés, tenni is kell azért, hogy ez a lehetőség újra eljőjön. *Rombauer Tivadar* is elkísérte Újházyt, a fegyvergyártás zseniális szervezője a szabadságharc idején: neki volt köszönhető, hogy a tavaszi hadjáratban volt mivel lőni az ellenségre. Végül a barátok búcsút vettek, Kossuth délre hajózott tovább, New Orleansba, Újházyék pedig

visszatértek északra. Rombauer gyermekei azután meggyökeresedtek az Újvilágban, gazdag farmer nagybirtokosok lettek, bejött nekik az amerikai karrier.

Van Louisiana államban egy remek kisváros: a neve Kossuth. A névadó soha életében nem járt itt, ahogy az Ohióban, Pennsylvaniában vagy Indianában található, a nevét viselő településeken sem. A világhírű emberekről ugyanis nagy divat volt elnevezni az új ország tízezer kis települését: van több tucat Washington, Fulton (a gőzhajó feltalálója), Shakespeare, azután az ókori királyok és hadvezérek is szép számmal. Ilyen híres névadó lett a magyar államférfi is: a Kossuth Baptist Church neonlámpája messzire villog a louisianai éjszakában... Egy filmes csapattal jártam arra, és egyszer csak megáll melletünk egy akkora rendőrautó, mint egy terem, jönnek az egyenruhások, és kérdezik: mi a fenét keresünk mi itt? Elkezdtem magyarázni – mire elolvadtak a gyönyörűségtől, hogy tényleg ez mind igaz erről a nagy emberről, az ő városkájuk névadójáról? Mondták, hogy ne is menjünk tovább, maradjunk itt, holnap összeszedik az iskolából a gyerekeket, tartsunk nekik előadást!! De hát nem lehet, mennünk kell New Orleansba... Elképesztően szép pillanat volt, amikor ők is rájöttek arra, hogy milyen örökségen ülnek, csak fogalmuk sincs róla, mi az! Ezzel is tudjuk érzékeltetni a hatást, azt a színvonalat, a hagyománynak azt a szépségét és mélységét, amit Kossuth személye azokon a tájakon mind a mai napig jelent.

Kossuth szobrának avatása New Yorkban

New Orleans volt az egyik legnehezebb helyszíne Kossuthnak. Itt azon a téren tartott előadást, amely Lafayette-ről van elnevezve, honfitársaink szép emlékművet is emeltek a tér sarkán. Arra számíthatott, hogy a déli államok a szabad kereskedelem hívei, így támogathatják a Habsburg Birodalom vámkorlátai közül a világgiacra törekvő magyar államot. Ám mindezt felülírta egy súlyos probléma. A magyar politikus egyszerűen nem tudott jó választ adni a rabszolgaság problémájára. Kossuthról mint világhírű demokratáról természetesen azt gondolták az abolicionisták (a rabszolgaság ellenzői), hogy velük ért egyet (ez természetesen így is volt). Ám őt mindenki figyelmeztette, amikor Amerikába érkezett, hogy vigyázzon, ne beszéljen a rabszolgaság kérdéséről, mert azzal fogják vádolni, hogy beavatkozik az amerikai belügyekbe. Kossuth nem is beszélt erről – ám mi lett a következménye? Az egyik oldal azt kifogásolta, hogy Kossuth, a híres demokrata egy szót sem szól az elnyomottakért. Nem beszél a legnyomorultabbak, a szerencsétlen néger rabszolgák szenvedéseiről és felszabadításáról. A másik oldal így felelt: minket nem csap be ez a hallgatás, mi tudjuk, mire gondol valójában... Csak megjátssza magát, hogy nem tiltakozik! A politikus tehát egyszerűen megoldhatatlan helyzetbe került. Ha beszél róla, ha nem: a homlokán volt a bélyeg. Hamarosan vissza is utazott északra, ahol ez a dilemma kevésbé élesen jelentkezett.

A magyar szabadságharcos nevét Louisiana államban város is viseli

Persze voltak olyan barátok is, akik megértették a helyzetét. Ilyen volt például *Henry Ward Beecher*. A név nem ismeretlen, hiszen húga az a *Harriet Beecher* volt, aki aztán feleségül ment egy Stowe nevű polgáremberhez, és megírta híres regényét, a *Tamás bátya kunyhóját*. A rabszolgaság elleni küzdelem érzelmi fegyvertárának a legnagyobb alkotása lett ez a regény. Beecher temploma New Yorkban található, és itt, ennek a szószékéről többször hirdethette emberbaráti eszméit a magyar vendég.

Összegezve az amerikai út eredményeit, Kossuth közvetlen politikai célját nem érte el: az Egyesült Államok ekkor még nem volt képes arra, hogy olyan színvonalú nemzetközi szerepet vállaljon, amire a magyar államférfi alkalmasnak látta és biztatta. De nagyon sikeres volt a támogatás-gyűjtés – csak közben a világhelyzet megváltozott. Az a „hamu alatt parázs” helyzet, amely 1849 őszén, még 1850 elején is fennállt, ekkorra megszűnt, kihunyott a tűz. 1851 decemberében *Louis Bonaparte*, a francia elnök államcsínyt hajtott végre: katonai erővel megszavaztatta, hogy 10 évre kapjon mandátumot, majd egy évre rá császárrá deklarálta magát. Franciaország ilyen módon az uralkodói önkényuralom hazájává vált, így nem volt arra mód, hogy Európában újakezdődjön a forradalmi hullám, hogy újakezdejkék 48-at. Tehát miközben Kossuth létrehozott bizonyos eszközöket és feltételeket, amelyekkel még egyszer „üzenhetett volna” haza, sajnos a külpolitikai helyzet megmerevedett, és egyelőre nem lehetett mit tenni – valóban várni kellett arra, hogy újra megmozduljon a világ.

Az út véget ért, az államférfi visszatért Angliába – és soha többé nem kereste fel az Újvilágot. De amerikai útjának emlékezete nem enyészett el. Az a közösség, amely ott kialakult, az „amerikás” magyarok közössége akart és tudott is emlékezni, és a saját közösség-szervezésében fel is használta az út hagyományát. Ennek egyik legnagyobb jele és alkotása a *Horvay János*-féle Kossuth-szobor, a ceglédi Kossuth-szobor változata. Persze érdekes különbség, hogy amíg a ceglédi Kossuth-szobor lelkesülten felfelé mutat, addig a New York-i ezzel szemben lefelé néz, lefelé mutat. A történészek úgy gondolják, hogy ebben már a trianoni élmény is benne van. Ez nyilván ugyanaz a gesztus, amit a parlamentnél lévő Kossuth-szobor esetében láthatunk. Kevesen tudják, hogy ott Kossuth azért néz lefelé, mert éppen magot vet a jövőnek – ez a szobor ideológiája.

A szabadság bajnokának ünnepélyes bevonulása a New York-i városházára

Visszatérve New Yorkba, a Riverside-on áll ez a gyönyörű alkotás, érdemes elrepülni oda, és elgyönyörködni benne... Itt tartják egyébként a New York-i magyarok a március 15-i ünnepélyt. Van a lábánál egy remek mellékalak-csoport, öreg paraszt bácsi fog kezét egy fiatal honvéddal.

De nemcsak a szobrok az emlékezet helyei, hanem Kossuth szellemi teljesítménye, gondolatai önmagukban is, ezek ugyanis mint a kor – és a benne élő modern ember – problémáinak megfogalmazásai is hatást gyakoroltak kortársaira és utókorára. Ennek két nagyszerű példáját vegyük most szemügyre. A „*capitol*” angol szó latin örökség, tudjuk, minden amerikai állam fővárosban – a római Capitolium dombjáról elnevezve – ott áll a törvényhozás épülete. Így van Ohio állam fővárosában, Columbusban is, és az itteni capitolban Kossuth 1852. február 16-án mondott egy remek beszédet. Ebben így fogalmazott: „*Korunk szelleme a demokrácia. Mindent a népért és mindent a nép által. Semmit a népről a nép nélkül. Ez a demokrácia, és ez korunk szellemének uralkodó tendenciája.*” („The spirit of our age is Democracy. All for the people and all by the people. Nothing about the people, without the people. That is Democracy, and that is the ruling tendency of the spirit of our age.”)

Könnyű megjegyezni a tiszta fogalmazást, ahogy a nép (*people*) szó mindig visszatér benne megerősítő módon, sajátos ritmussal. Kossuth kivételes szónoki érzékkel tudott úgy fogalmazni, hogy a ritmus ott muzsikált mögötte, könnyű volt megjegyezni, mint a ritmikus prózát. Nos, erre a beszédére is sokan fölfigyeltek, többek között egy fiatal ügyvéd, aki Illinois államban, Springfieldben élt, és aki nagyon

szerette volna Kossuthot meghívni a maga hazájába. Úgy hívták: *Abraham Lincoln*. Irathagyatékában máig megvannak a papírok, hogy létrehozott barátaival egy bizottságot is, és megpróbálták elérni, hogy Kossuth eljöjjön Springfieldbe. Sajnos ez nem volt lehetséges, de Lincolnt ezután is nagyon érdekelte Kossuth minden beszéde, kívágta az újságokból a híreket arról, hogy a magyar szabadságharcos miket mondott, merre járt, mit csinált.

Ez a tudás különös következményekkel járt. 1863-ban sorsdöntő esemény történt Gettysburg városa mellett: az amerikai polgárháború egyik leghíresebb csatája zajlott itt, amely az északiak sorsfordító győzelmével ért véget. Ma egy remek kilátó magasodik a csatater közepén, be lehet látni innen az egész területet. A táj egy része azóta temető, de rengeteg emlékmű áll a környéken mindenfelé. A sírkertet 1863. november 19-én Lincoln elnök avatta fel. Beszéde rövid volt, néhány perc az egész, de az amerikai demokratikus gondolkodás leghíresebb szövegei közé tartozik. Ez a híres *Gettysburg Address* (Gettysburgi Üzenet), amelynek a záró formulája világhírű lett. Így hangzik: „... a nép kormányzata, amely a nép által és a népért kormányoz, sohasem fog eltűnni a Föld felszínéről”. („... and that government of the people, by the people, for the people, shall not perish from the earth.”)

Ha a két angol szöveget összehasonlítjuk, itt is szembeszökően ugyanaz a roppant hatásos nyelvi alakzat (*of the people, for the people, by the people*) jelenik meg, mint Kossuth columbusi beszédében. Természetesen nincs szó arról, hogy Lincoln netán tudatosan „ellopta” volna Kossuth gondolatát. De sokszor van úgy, hogy

nem emlékszünk valamire, hogy honnan származik, ami az agyunkban forog. Egy új helyzetben azután, váratlanul, mintha varázsütésre ezüstkalapáccsal fejbe vágódnánk, hirtelen eszünkbe jut valami. Sosem jövünk rá, hogy valójában mástól vettük át, valaki más ihlette azt, ami az adott helyzetben tökéletesen kifejezi a mondani-valónkat. A történészek úgy vélik, valahogy ekképpen jöhetett elő Lincoln gondolataiban a tizenegy évvel korábbi emlék. A magyar demokrácia klasszikusa megihlette az amerikai demokrácia klasszikusát, ebben a mondásban kezet fog egymással a két lángész, amikor megfogalmazzák azt, hogy a kor embere számára mit jelent, ha valaki a közösség tagjaként szabadon dönt a saját sorsáról.

Most pedig vegyük a másik példát! Frankfurtban áll a híres Pál-templom, 1848-ban a német világ központja, hiszen itt gyűltek össze a német városok, államok, fejedelemségek küldöttei, hogy megalkossák a demokratikusan egységes Németországot. Ez akkor nem sikerült, az egységet a császárság hozta el – a szép épületet pedig száz évvel később porig bombázták a II. háborúban. Ám ez volt az első, amit a frankfurtiak újjáépítettek, mert szent hely számukra: a német demokrácia bölcsője. 1963-ban azután egy amerikai vendég, maga az elnök, *John Fitzgerald Kennedy* tartott itt előadást a nyugatnémet országgyűlésnek, a Bundestagnak. Világtörténelmi jelentőségű esemény volt ez akkor – és az elnök a június 25-én elmondott beszédében számunkra nagyon érdekes helyzetet idézett fel. „*Tudom, hogy önök ezt a helyet úgy hívják, hogy a német szabadság bölcsője*” – kezdte beszédét, majd erről eszébe jutott valami: „*Odahaza, az én városomban, Bostonban található a Faneuil Hall – egykor az amerikai forradalom alkotóinak találkozóhelye –, melyet régóta úgy ismernek, mint 'az amerikai szabadság bölcsője'. Ám amikor a magyar hazafi, Kossuth 1852-ben beszédet mondott itt, bírálta az elnevezést. »Ez« mondta, »nagy név, de van benne valami, ami elszomorítja a szívemet. Nem kellene azt mondaniuk: 'amerikai szabadság'. Azt kellene mondaniuk: 'szabadság Amerikában'. A szabadság ne legyen sem amerikai, sem európai – legyen csak 'szabadság'.*»

Ezen a ponton kitört a taps! Kennedy rutinos szónok volt, kivárt egy keveset, majd így folytatta: „*Kossuthnak igaza volt. A szabadság nem tud egy országban virágozni, csak mindenütt. Megfogant egy teremben, el kell juttatni mindenhová. Így az amerikai forradalom magvait egykor*

A nagy csata emlékműve Gettysburg mellett, ahol egykor Lincoln Kossuth gondolatát idézte

Európából hozták át, és azok később gyökeret eresztettek szerte az egész világon.”

A taps nem volt véletlen, hiszen azt a központi gondolatot ünnepelte és jutalmazta, amit Kennedy a magyar száműzött, Kossuth segítségével fogalmazott meg világosan. Másnap ugyanis Nyugat-Berlinbe repültek, ahol a falnál pontosan ugyanezt az eszmét fogalmazta újra híressé vált szavaival: „*I am a Berliner*”. Szolidaritást vállalt az elnyomott berliniekkel – mert aki a szabadság híve, nem tűrheti el, hogy azt bárhol elnyomják. Ha amerikai létére ő is berlini, akkor őt is sújtja az az elnyomás, amitől a berliniek szenvednek. Ezt értették meg a nyugatnémet honatyaik az előző nap, és ezért kezdtek el tapsolni. Nagyszerű szónoki bravúr, ahogy a beszédben Kennedy a személyes, bostoni örökségét Kossuth révén kötötte össze a demokratikus szabadságésszemeny egyetemességének megvállalásával – és tegyük hozzá, annak a szerepnek a nagypolitikai vállalásával a szabadságjogok érdekében, amit egykor Kossuth kért amerikai barátaitól, bár akkor még hiába.

Természetesen bármilyen nagyra értékeljük Kennedy elnököt, mégsem hihetjük azt, hogy a megtisztelő – és nyugodtan kijelenthetjük: világpolitikai jelentőségűvé emelkedő – Kossuth-gondolat és idézet az ő fejéből és műveltségéből pattant volna elő. A frankfurti Pál-templom falán szép kőtábla őrzi a beszéd emlékét – ám annak

igazi megformálója nem a domborművön ábrázolt elnök, hanem sokkal inkább jeles beszédírója, *Ted Sorensen* lehetett. Akitől pedig az ötlet származott, annak személyét talán egy kellően művelt amerikai magyar honfitársunkban kell keresnünk, aki a „*speechwriter*” figyelmét felhívhatta erre a remek történelmi párhuzamra. Majd Sorensen beszélhette rá az elnököt, hogy a bostoni mozzanat révén hozzá személyesen is köthető motívumot nemcsak bevegje a beszédébe, hanem éppen erre építve fogalmazza meg legfontosabb üzenetét, mondanivalóját. Talán egyszer egy emlékiratból kiderül majd, ki is lehetett az igazi ötletadó.

Befejezésül elmondhatjuk, hogy a „nemzet vendége” igazán súlyos szellemi örökséget hagyott utódaira. 1852-ben megfogalmazott egy gondolatot, amelynek akkora volt az ereje, az igazsága, a tisztasága és a nyilvánvalósága, hogy 111 esztendővel később, 1963-ban a korabeli világ legjelentősebb nagyhatalmának vezetője ezzel indokolta azt az erkölcsi szolidaritás-vállalást, amely miatt el kellett ítélnie a korabeli világ másik nagyhatalmát, mert az diktatúrát épített ki, és elnyomta a szabadságot. A kossuthi gondolati örökség olyan gazdag véka, amelyből ma is bőven meríthetünk.

(A szerző történész, a tanulmány a 2019 májusában, a Bajai Honpolgár-estek keretében elhangzott előadás szerkesztett változata – a szerk.) ■

Legendák és tévhitek Móricz Zsigmond életútjával kapcsolatban

Hamar Péter

■ A legenda eredendően egyházi műfaj. Olyan történeteket neveztek így, amelyek szentek életéről, csodás jelenségekről szóltak. Az elnevezés megmaradt a huszadik századra is, de egészen más tartalmak rendelődtek hozzá. A felgyorsult információáramlás, a sajtó és a rádió szerepének növekedése következtében olyan témákra kezdtek alkalmazni, amelyek híres emberek életének részleteit idézték, ha valami tisztázatlan, homályos vagy rejtélyes tény lappangott a mélyükön. A modern legendák úgy születtek, hogy az érdeklődők magyarázatot kerestek az ilyesfajta élethelyzetekre, de a rendelkezésre álló tények kevésnek bizonyultak ehhez, és az így keletkezett információ hégzagba betolakodott a fantázia és a konfabuláció lépett előtérbe. Akadtak egyébként olyan esetek is, amelyekben a tények elferdítése egy utólag jól meghatározható céllal történt.

Móricz Zsigmond életútjával kapcsolatosan is számos legenda és tévhit született. Érdemes ezek nyomába szegődnünk, bár kevésbé az intimításokat keresve, inkább azért, mert a csalóka értelmezések mögött, az igazságra rábukkanva, árnyaltabbá tehetjük, illetve más fénytörésbe helyezhetjük az író műveit, szemléletmódját is.

Higgyünk-e az anyakönyvnek?

Az első talányos kérdés az író születési dátumával kapcsolatosan adódik. Ha fellapozzuk a tankönyveket, vagy akár az *Új Magyar Irodalmi Lexikont*, azokban azt találjuk, hogy Móricz 1879. július 2-án látta meg a napvilágot Csécsén, egy apócska tiszaháti faluban. Igen ám, de ha felütjük az *Életem regényét*, amelyben az író a gyermekeveiről szól, abban a következőt olvashatjuk a keresztelőről: „Vasárnap reggel volt. Éppen egy héttel Péter-Pál után. A magyar aratási ünnep. Akkor születtem ugyanis, s rá egy héttel meg lehetett tartani a keresztelőt.” Márpedig Péter-Pált június 29-én ünnepeljük.

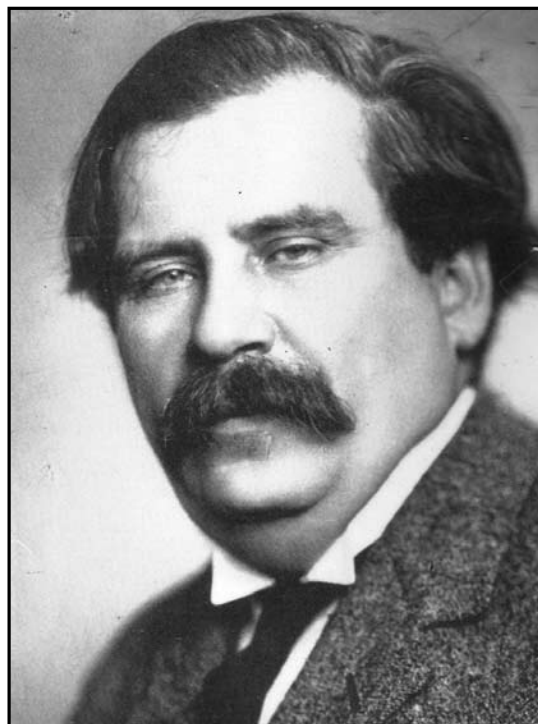
Akkor melyik dátum az igazi? Miért mond ellent az irodalomtörténet a közvetlenül érdekeltnek? A hivatalos álláspont a csécsői református eklézsia anyakönyvi bejegyzésére hivatkozik, Móricz Zsigmond pedig az édesanyjától kapott információra. Kétségtelen, tévedhetett a lelkész is, tévedhetett *Pallagi Erzsébet* is. Melyiküknek higgyünk? Perdöntő bizonyítékokra ugyanis aligha számíthatunk.

Az indirekt bizonyítékok azonban sorra a július másodika mellett szólnak. A pap – akiről *Czine Mihály* az íróról szóló monográfiájában azt írja, „józan életű” ember volt – napra készen vezette a matrikulát, Móricz Bálintné viszont csak az emlékezetére támaszkodhatott. Ha készített is feljegyzést (bár ilyen nem került elő a hagyatékból), csak később tehette meg. Zsigmond volt az első gyermeke, nehéz szülés volt, az anyatej is nehezen fakadt meg, ahogy ezt a testvére Móricz kérésére megírta egy levélben, azaz a fiatalasszonynak aligha az volt a fő gondja, hogy hányadika van. A tizenkilencedik század vége felé egy eldugott faluban többnyire csak az emlékezet őrízte a fontosnak ítélt események dátumát, kalendárium pedig legfeljebb a parókiára vagy a község házára jutott el.

Ám Móricz aligha az édesanya iránti szeretet okán ragaszkodott a június 29-éhez. Ő, az írásaival igazolható módon, kedvelte a szimbólumokat, és tudjuk, hogy a paraszti világban a Péter-Pál napja az aratás kezdetét jelentette, a búza pedig a kenyérnek, az életnek a jelképe volt. „Több nekünk szimbolikus jelentőségében a búza a történelemnél, több a vallásnál, több a testvériségnél: csak a gyilkosság ősbib nála” – írja Móricz a *Add meg a mi mindennapi kenyérünket* című riportjában. Egy ilyen napon születni, hihette az író, küldetést jelent. Ezért ragaszkodott hozzá.

A szülőház legendája

Még az ezredforduló után is néhány évig az iskolai irodalom-tankönyvekben látható volt egy csécsői zsúpfedeles parasztháznak a fényképe, ezzel az aláírással: Móricz Zsigmond szülőháza. Erre az épületre 1952. szeptemberében helyeztek emléktáblát, amelyet országos ünnepség keretében avattak, és az emlékbeszédet egy *Nagy Sándor* nevezetű, mára teljesen elfeledett, de akkor már Kossuth- és Sztálin-díjas író mondta. Szónoklatából egyetlen mondatot érdemes idéznünk, mert ez pontosan tükrözi azt a korszellemet, amely akkoriban érvényesült: „Elmondhatjuk, hogy Móricz Zsigmond szabadságát is a dicső Szovjet

Móricz Zsigmond (1879–1942),
ahogy a leginkább ismerjük

Hadserg vére váltotta meg – az író és népe csak a felszabadulás után találkozott igazán. Ne feledjük, ekkortájt teljesedett ki Magyarországon a Rákosi Mátyás vezette kommunista párt diktatúrája!

Az épületet az első Móricz-monográfia szerzője, Nagy Péter így mutatta be 1953-ban megjelent művében: „Egyszerű, nagyon is egyszerű paraszti hajlék, amelynek nyílt tűzhelye, tenyéryi ablaka, s a látogató fejét fenyegető mestergerendája az évszázados paraszti nyomorról, éhezéstről és fázásról, jobbágyi kiszolgáltatottságról mesél – de most már örökké mesél minden látogatónak arról is, hogy itt született az elnyomott és az elnyomatása ellen küzdelemre készülő magyar nép egyik legnagyobb írója: Móricz Zsigmond.”

E rövid részletből is jól érzékelhetjük, hogy az irodalomtörténész két dolgot hangsúlyoz: a paraszti származást és a nyomort, amely a családot jellemezte. Ám mindkét állítás hamis, nyugodtan a legendák körébe utalhatók! De leginkább az nem felelt meg a valóságnak, hogy ez lett volna Móricz szülőháza! Tiszacsécsén az ott élők tudták az igazságot, de a félelem nem engedte szólni őket. A legenda pedig terjedni kezdett, s hogy széles körben ismertté vál-

jon, arról a hatalom gondoskodott. Bő fél évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy a valódi tényekkel nézhessünk szembe.

Tartsunk sorrendet a vizsgálatban, bár nehéz művelet lesz, mert ebben a történetben több legenda is egymásba fonódik! Miért is lett 1952-ben olyan fontos Móricz Zsigmond a hatalom számára? A szocializmus építésének nevezték azt a folyamatot, ami akkoriban zajlott, és ebben a párt a vezető szerepet a munkásosztálynak szánta, amely hatalmát a parasztsággal karöltve gyakorolja. S mivel a szocializmus ugyanúgy működött, mint egy vallás, azaz volt ideológiája, dogmatikája, szertartásrendje, megvoltak a maga „szentjei”, ezért az irodalomból is ki kellett válogatni azokat, akiket szentté lehet avatni. Így esett a választás a munkásság köréből *József Attilára*, a parasztság köréből Móricz Zsigmondra, az emléktábla-avató pedig a szertartásrend részévé vált.

Ám kiderült a századvégi kutatások nyomán, hogy eredetileg az akkor még álló, majd csak 1970-ben lebontott valódi szülőház falára akarták a márványtáblát elhelyezni, ennek előkészületei meg is történtek, de egy pártdelegáció végül úgy döntött, egy parasztíró nem születhetett zsidó házában, nem beszélve arról, hogy kulákcsalád lakik benne, ezért kerestek egy zsúpfedeles házat a faluban, és ezt „kinevezték” szülőháznak. Ez a táblával megjelölt épület pontosan szemben állt azzal a házzal, amely korábban Móricz Bálinté, az édesapáé volt, aki ezt iskola céljára eladta a községnek még Zsigmond fia születése előtt, ám a későbbi magyarázókat, köztük az író öccsét, Miklóst is megtévesztette ez a közelség, és lelkesen bizonygatta 1966-ban megjelent könyvében (*Móricz Zsigmond érkezése*) az álszülőház valóságát.

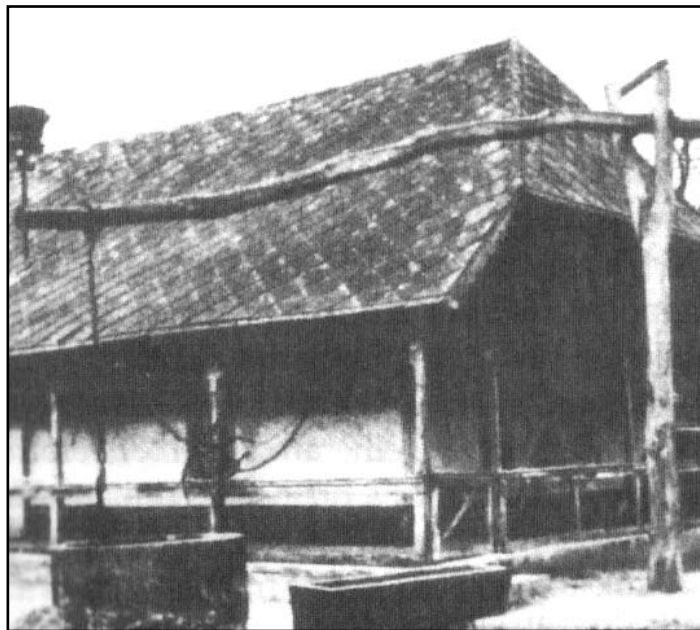
Az említett századvégi kutatások (amelyeket e sorok írója folytatott, mert a helyben szerzett ismeretei és az *Életem regényében* leírtak sorra ellentmondtak a hivatalos álláspontnak) bizonyossá tették, hogy a táblával megjelölt ház nem lehet a szülőház. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Földhivatal irattárában megőrzött telekkönyv egyértelműen igazolja, hogy arra a házhelyre, ahol az álszülőház található, lakóház először 1900-ban épült. A fehérgyarmati földhivatalban pedig őriznek egy kataszteri térképet, amelyet az 1890-es évek elején készítettek, s az ominózus helyre ott sincs lakóépület feltüntetve. Márpedig a Móricz család 1885 tavaszán végleg elhagyta Csécsét. Végző évként pedig 2005-ben előkerült Móricznak egy

magánygyűjtő által őrzött jegyzetfüzete. Ebben található egy, az író által rajzolt térkép (amelyről *Móricz Virág*, az író lánya említést tesz az *Apám regénye* című munkájában), ahová az író minden olyan épületet bejelölt és megnevezett, amely ottani életével kapcsolatosan fontosnak számított. Ez az ábra minden további vitának elejét veszi.

De valójában paraszti származású volt-e Móricz Zsigmond?

A kérdésre *Erdei Ferenc*, a Parasztpárt egyik alapítója már 1945-ben válaszolt. A *Móricz Zsigmond pályája* című tanulmányában ezt írja: „*Hamis nézet, hogy Móricz Zsigmond parasztivadék. [...] Aki érzi a paraszti lét titkait, az rögtön azt szimatolja, hogy a móriczi parasztvilág alkotója nem lehet paraszt. Nem azért mert Móricz Zsigmond parasztjai hamisak, hanem azért, mert nagyon lezártak, olyanok, amilyenek kívülről látszanak a parasztok.*” Álláspontjának hitelességét aligha vonhatjuk kétségbe, hiszen apja, anyja makói paraszt volt, tehát az erre a társadalmi osztályra vonatkozó ismereteit nem tanulmányokból vagy regényekből, hanem a megélt életből szerezte. Nem hittek neki, vagy inkább negligálták véleményét, pedig a tények az ő igazsága mellett szóltak. De a szocialistának nevezett hatalomnak Móricz paraszti szerepben volt fontos, ezért megteremtették a parasztíró legendáját.

A tények egyébként magukért beszélnek! Móricz felmenői anyai ágon több generációra menően református papok, édesanyját Csécsén az özvegy papné lányaként emlegették. Móricz Bálint hatholdas kisgazdaként indult, nősülése aligha nevezhető szerelmi házasságnak, inkább bizonyult ez is vállalkozásnak. Egyúttal természetesen emelkedést a falu hierarchiájában, és rövidesen a szó szoros értelmében is vállalkozóvá vált. Mire Zsigmond megszületett, ő már úgynevezett nadrágos ember volt; kapát, kaszát nem vett a kezébe, hanem dolgoztatott a maga és az anyósa földjein, és a birtokot a tüzesgép, azaz a cséplőgé-

Móricz valódi szülőháza, amely „túl előkelő” volt a „szegényparasztság írójának”

pe felrobbantásáig 45 holdra gyarapította. Vásárolt vízimalmot, kereskedett házzal, földdel, állatokkal, gyümölcsöt szállított tutajjal Szegedre, és Prügyre költözésük után ács munkával tartotta el egyre népebb családját. Ilyen háttérrel őt parasztnak nevezni már nem legendagyártás, hanem szándékos félrevezetés.

Nyomorgott-e valaha is a Móricz család?

A kérdést indokolt feltennünk, hiszen a Nagy Péter monográfiájából idézett részlet, amely az évszázados paraszti nyomort említi, egyúttal azt is sugallja, hogy a Móricz családnak is ebben volt része. Ha lúd, legyen kövér, tartja a mondás, azaz ha paraszt, legyen hát szegény is. De a Móricz család sohasem nyomorgott. Még akkor sem nyomorgott, amikor a csécsi jólét fel kellett adniuk a tüzesgép ügye miatt.

Ám könnyű volt az ellenkezőjét sejtetni *A hét krajcár* vagy a *Judith és Eszter* olyan találásával vagy a *Légy jó mindhalálig*-ra való utalásokkal, mintha az azokban leírtak az önéletrajz részei lennének. Holott két novelláról és egy regényről van szó, amelyek kétségkívül táplálkoznak önéletrajzi elemekből, főhősük modellje pedig részben a gyerek Móricz, de ezek az írások nem életrajzi dokumentumok, hanem a fikció uralkodik bennük.

Vitán felül áll, hogy Prügyn megromlott a család anyagi helyzete, de ez nem jelentette azt, hogy nyomorogtak volna. Gondoljunk bele! Nem egészen három évi ott-tartózkodás után Móricz Bálint házat vett Prügyn. Vajon miből? Hát biztosan nem a hetedik krajcárból! Jelentős anyagi

veszteséget jelentett számukra a tüze-
gép felrobbantása miatt biztosítási család
címén kirótt fizetési kötelezettség, de a
következmenyeket a szocialista irodalom-
történet-írás eltúlozta. *Kiss Tamás* az *Így
élt Móricz Zsigmond* című, diákoknak szóló
könyvében ezt írta: „*Ez a robbanás elvitte
minden vagyonukat, házakat, földeket,
még a bútorokat is el kellett árverezni.*”
Pedig Móricz megírta az *Életem regényé-
ben*, hogy „*[á]rverés nem lett a dologból...*”
Az igaz, hogy szinte mindenük ráment az
esetre, de nem egyszerre kellett fizetni.
A telekkönyvek tanúsága szerint csak a
szülőházat adták el a költözés évében,
földeladás csak 1886-ban történt, majd
Móricz Bálint 1888-ban ad el további két
birtokrészt, és az utolsó földdarab eladása
1893-ban történt.

A Csibe-legenda

Móricz életútja alapvetően a családtag-
ok (testvérei: Miklós és *Ida*; gyerekei: Virág
és *Lili*) könyvei nyomán tárultak fel az ér-
deklődők előtt, és az irodalomtörténészek
az ő munkáikat tekintették hiteles forrás-
nak. Közülük főként Virág könyvei váltak
általános hivatkozási alappá. Az azonban
felelősséggel kijelenthető ma már, hogy
az író legidősebb lánya apja életének be-
mutatása során nem mindig tartotta be a
tudományosság követelményeit. 1979-ig ő
őrizte a hagyatékot, köztük apja naplóját,
tehát a legapróbb tényekig informálódha-
tott magánélete részletei felől is, de an-
nak érdekében, hogy róla a valóságosnál
kedvezőbb képet rajzolhasson, gyakorta
alkalmazta az elhallgatás módszerét, s
nem rettent vissza attól sem, hogy néha
meghamisítsa apja dokumentumait.

Abban, hogy Móricz Zsigmond és *Litkei
Erzsébet* kapcsolata vázlatosan és erősen
idealizált formában került nyilvánossá-
gra, és ezért legenda kerekedett körülötte,
Móricz Virágot terheli a felelősség. Erről a
viszonyról sokáig csak annyit lehetett tudni,
hogy az író 1936 szeptemberében, egy éj-
szaka hazafelé tartott, és a Ferenc József-
hídon összetalálkozott az öngyilkosságra
készülő lánnyal. Eltérítette szándékától,
aztán a következő napokban elbeszélte
vele sorsát, s ebből megszülettek a *Csibe-
novellák*, valamint egy színdarab is, majd
magához vette, hivatalosan is lányává fo-
gadta, végül megírta az *Árvácskát*, amely-
nek modellje *Litkei Erzsébet* volt. Az *Apám
regényéből* – ahol Virág a család anyagi
gondjait ismerteti – egy félmondat erejéig
kiderül, odakerült Leányfalura Csibe gyer-
meke is: „*Volt ott a Csibe is, Csibe kisfia is.
Akármilyen szigorúan nevelte is őket, csak
kerültek valamibe.*”

Ezen a ponton személyes
jellegű kitérőt kell tennem!
1992-ben a sors összehozott
Csibe fiával, *dr. Móricz Imré-
vel* (akit Móricz röviddel a ha-
lála előtt szintén adoptált), s
a vele folytatott beszélgetés,
majd a tőle kapott felhatal-
mazás alapján megírtam egy
könyvben az édesanyja törté-
netét *Móricz Zsigmond utolsó
szerelme* címmel. Nehéz len-
ne itt ennek a szövevényes
történetnek a részleteit ilyen
rövid terjedelemben ismer-
tetni, ezért csak vázlatosan
szólok évekig tartó levéltári
nyomozásom, tudományos
igényű kutatásom legfonto-
sabb eredményeiről.

A találkozás a hídon és a
másnapi cukrászdai beszél-
getés között történt egy s
más, amelyről Móricznak a
Petőfi Irodalmi Múzeumban
őrzött naplójában részletes
leírás található, nemcsak a
történekről, hanem az íróban
lejátszó lelki folyamatok-
ról. Íme, egy rövid részlet:

„*Nem vezetett félre, nem
tagadta, hogy sohasem szokott elmenni,
de ahogy a szállodát nem találta, az oly
megindító volt: az eltévedt gyerek az élet
vásárjában.[...]*”

*Mikor lerakta szomorú kis ruháját s még
kétségbeejtőbb »fehérműjét«, s ott állt
egy szál ingben, mint valami deszkaháncs-
ban, azt mondta:*

– *Az inget is?*

– *Mindent fiam, mindent tegyen le, az
inget, a hazugságot, csak a tiszta kis lelkét
adja ide.*

*Azonnal és serényen levetkezett s elém
állott, mint aki orvosi vizsgálatra adja át a
testét.*

*Ezek után lelkiileg kötelességemnek érez-
tem, hogy a magamévá tegyem. De sok
zavar volt bennem. Én egy züllött és két-
ségbeesett lelkiállapotban jöttem ide, s
a kéjt akartam kipróbálni, a fiatal test
hatását, hogy alvó idegeimre hat-e? Más-
felől rettetgetett a betegség fertőzése. De
együttal egy furcsa öngyilkos elszántság
volt bennem, hogy nekem magamat kell
áldoznom: bűnözni kell. Bűnbe kell esnem,
csak azzal vethetek véget ennek a retten-
tes csüggedtségnek, amiben vagyok. Jöjjön
hát a halál. Talán akkor eljön a feltámadás.
Így vállalva minden felelősséget, még azt
sem kérdeztem meg, hogy nem beteg-e,*

HAMAR PÉTER

Móricz Zsigmond utolsó szerelme

*Litkei Erzsébet (Csibe) a szerző
tabudöntőgető könyvének címlapján*

*s azt sem, hogy akarja-e? Nem inkább
enne valamit, vagy aludnék, hiszen semmi
nyoma nem volt benne a kéj vágyának,
elfogadtam, s örömmel hajtottam végre a
hőstettet.”*

Ami ezután következett az 56 éves író és
a 20 éves lány között, azt valami rendkívüli,
szokatlan, különös szerelemnek nevezhet-
jük. Hogy szerelem volt, annak számos
bizonyítékát sorolhatnánk. Csibe Apukának
szóltatta Móriczot, s fogadta el őt egyszer-
re apának és szeretőnek. *Simonyi Mária*
számára a titkolózás ellenére már decem-
berben világossá vált a kapcsolat lényege,
és szakított férjével, aki végleg kiköltözött
Leányfalura.

Azt gondolnánk, hogy a dolgok termé-
szetes rendje szerint ez a kapcsolat csak
addig tarthat, amíg a testiség vonzása ér-
vényesül, és a lány modellként tud szolgálni
az író számára. Zavaró lehetett a köztük
lévő korkülönbség, továbbá az, hogy Csibe
mégiscsak a legősbibb mesterséget űzte ko-
rábban, műveletlen is volt, s hiába írta egy
levelében, hogy „*[h]iszen tetszik azt nagyon
jól tudni, hogy én nem szoktam hazudni,
mert az nekem nem szokásom*”, többször
is lelepleződött. *Kálmán Kata* fotóművész,
aki Móricz baráti köréhez tartozott, ezt írta
a naplójában: „*Úgy hazudott, hogy az már*

nem is hazugság volt, hanem költészet maga – mondta Zsiga bátyánk.

Ám ebből a kapcsolatból a közvetlen környezeten kívülre csak az apa-nevelt lány viszony látszott. S a kötelék nemhogy lazult volna, inkább erősödött. Olyannyira, hogy *Németh László*, aki 1943-ban, egy évvel Móricz halála után könyvet jelentetett meg róla, ezt írta: „*Valamennyi élő közül Csibét szerette a legjobban.*” Nem valamelyik lányát, nem valamelyik unokáját! Ismét a dolgok logikus rendjére hivatkozva: e mögött valami lényeges oknak kellett szerepet játszania.

Az az igazság, hogy Móricznak akadt néhány liezonja korábban is, ahogy erről a naplójában olvasni lehet. S egyszer

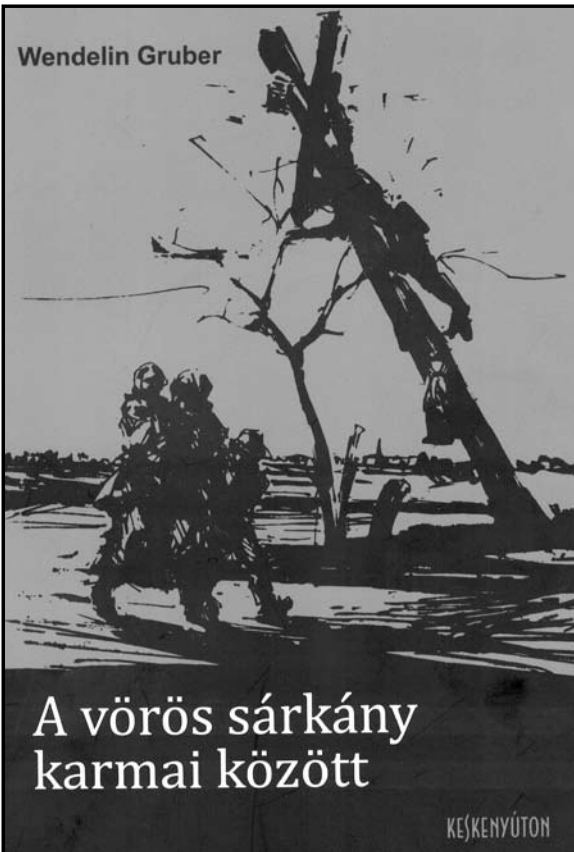
rájött (erről is a napló tanúskodik!), hogy Csibével futó kalandként találkozott már talán két évvel korábban, s az a fiú, Imike, akit a lányanya lencbe adott, és most Zagvarékon nevelkedik egy parasztcsaládnál, az ő fia. Az övé, aki annyira vágyott fiúgyermekre, de házasságaiból a sors nem adta ezt meg neki (illetve akiket adott, gyorsan visszavette), és most ott állt előtte a fiú, hús-vér valóságában. S ő ezt a fiút, ahogy az anyját is, hivatalosan örökbe fogadta, nevére vette. Dőreség lenne azt hinni, hogy az ismert körülmények közepette idegen ember gyermekét magáévá fogadta volna.

Könyvemben felsorakoztattam azokat az indirekt bizonyítékokat, amelyek alapján Móricz természetes apasága bizonyítható.

Az ultima rációt persze egy DNS-vizsgálat szolgáltatná, de ez sosem történt meg. Ám aki találkozott dr. Móricz Imrével, akinek testalkata, fejformája, arcvonásai kísértetiesen idézik Móricz Zsigmondot, az aligha kételkedik. Ilyen hasonlóság véletlenül nem jöhet létre.

A legendák velünk élnek, és nehezen oszthatók. A Móriczot körülvevő legendák, amelyek közül itt néhányról nem is esett szó, egy jó tollú regényíró számára kitűnő lehetőséget adnának az író igazi regényének megírására. A legendák az életmű nagyszerűségét nem befolyásolják. Annak értékét *Szilágyi Zsófia* 2015-ben megjelent monográfiája (*Móricz Zsigmond*) pontosan tárja fel. ■

Egy küldetéses ember kálváriája (könyvismertetés)

Mayer János

■ A 20. századi történelem egyik sokáig agyonhallgatott témája volt a második világháborút követő etnikai tisztogatás Jugoszláviában, amelynek elsősorban német és magyar áldozatai voltak. A sok évtizedes hallgatás egyebek mellett azzal függött össze, hogy Titót és partizánjait az ország német megszállás alóli felszabadításában játszott szerepük miatt afféle népi hősként tisztelték, akik körül már-már szakrális kultusz alakult

ki. Ezzel nehezen lett volna összeegyeztethető az 1944-45-ös, szervezett népartásban játszott szerepük, és az sem, hogy a jugoszláviai németesség meg nem gyilkolt, el nem menekült részét egészen 1948-ig szabályos koncentrációs táborokban tartották fogva. Az állami terrornak több tízezer halálos áldozata volt. Mindez nemcsak a szocialista tábor országaiban maradt csaknem visszhangtalan, de a szabad nyugati világban is, minthogy Tito rendszerét – miután a diktátor Sztálinnal is szembefordult – másképp ítélték meg, mint a „béketábor” más tagjait, így az ilyen „kétnyes” ügyek emlegetése sokáig nem tartozott a támogatható kutatási témák közé. (Minden bizonnyal ez magyarázza, hogy az alábbiakban tárgyalt könyv német nyelven is csak megírása után közel harminc évvel jelent meg.) Magyarországon is csak a rendszerváltás után lehetett

érdemben szólni a délvidéki magyar tragédiáról, amelynek pontos méreteit máig sem ismerjük. A *Keskenyúton Alapítvány* néhány év óta viszont tudatosan vállalja a témához kapcsolódó konferenciák, kiállítások szervezését, és ösztönzi a vonatkozó szakirodalmat, visszaemlékezéseket, irodalmi munkák publikálását, illetve fordítását. Ez tette lehetővé (a németországi megjelenést követő újabb harminc év után), hogy a kiadvány a magyar olvasók számára is elérhetővé váljék.

A szerző, *Wendelin Gruber* (1914 – 2002) jezsuita szerzetes a bácskai Szentfülöpön (Filipowón) született német nemzetiségű családban, de magyarul és szerbül is tudott, és tanulmányai, majd kalandos élete során számos más nyelven is megtanult. Eredetileg német nyelven kiadott visszaemlékezése életének 1945 és 1956 közötti időszakára tekint vissza. A Vajdaságban felnövő fiatalember Zágrábban tette le szerzetesi fogadalmát, később Olaszországban és a királyi Jugoszlávia több részében folytatta tanulmányait. 1942-ben szentelték pappá Rómában, ezt követően 1945-ig Zágrábban teljesített szolgálatot. 1945-ben a várost megszálló partizánok letartóztatták (ez életében még három alkalommal megisméltődött), de ekkor még gyorsan kiszabadult. Ekkor értesült arról, hogy német honfitársait afféle megsemmisítőtáborokba hurcolták. A hír hatására felülkerekedett benne az eséletért érzett irgalom és a papi küldetésstudat, és – egyházi előjárói eltanácsolása ellenére – elhatározta, hogy az ártatlanul meghurcoltak lelki gondozója lesz. Így hamarosan Gádorfalvára (Gákovára) utazott, ahol az egyik legnagyobb koncentrációs tábor működött. (A teljesen lezárt faluban összesen mintegy 17 ezer embert, többségükben öregeket, nőket és gyerekeket tartottak fogva, akik közül 1948-ig kb. 8500-an haltak meg alultápláltság, tifusz, vérhas és más betegségek következtében.) Mire Gruber atya megérkezett a táborba, szintén idehurcolt szülei már éhen haltak. Gádor mellett más bácskai falvakban létrehozott táborokba is ellátogatott, helyben próbálta a reményét és életerejét vesztett német lakosság hitét életben tartani, és a hatóságok meg a Vöröskereszt segítségével

életkörülményeiken javítani, bár saját magáról sem volt könnyű gondoskodnia. Időnként sikerült a táborlakókat élelmiszerhez juttatnia (sokszor az egyébként brutálisan kegyetlen örök lelkére, józan belátására, mások „megvesztegetésére” építve). Amikor ez nem már nem volt lehetséges, sokak menekülésének megszervezésében is közreműködött; tudva, hogy a tovább maradás a táborban többségük biztos halálát jelenti. Nagyon sokat tett a számos árván maradt gyermek sorsáért is, akiknek értelmes tevékenységet szervezett, és igyekezett őket biztonságosabb otthonokba juttatni. Ha nem is mindig a templomban, de istentiszteleteket is tartott a buzgó katolikus híveknek, még ha ezzel a kommunista örök csúfolásának, lenézésének is kitétte magát. (Bár sokukkal ezzel együtt is megtalálta a hangot.)

A bácskai haláltábor elhagyása után a bánáti Rezsőháza (Rudolfsgnad) foglyain is próbált segíteni, ám két hónapos ott-tartózkodása alatt – amíg titokban egy pünkösdi szentmisét is tartott – rá kellett jönnie arra, hogy a jugoszláv államnak és helyi szolgálóinak nem az embertelen állapotok felszámolása vagy enyhítése, hanem a jugoszláviai németek elpusztítása a célja. Amikor erre igyekezett volna a világ figyelmét felhívni, kiutasították a táborból, s más táborok foglyai között végzett lelkipásztori munkáját is akadályozni igyekeztek. Látva, hogy lelkesedését és fanatikus küldetés tudatát nem tudják megtörni, újból letartóztatták, és a Vatikánnak való kérmekkel vádolták meg. A kommunista Jugoszlávia számos börtönt megjárva, a halálbüntetést épp csak elkerülve végül a szávaszentdemeteri (Sremska Mitrovica-i) fegyházban kötött ki, ahol eredetileg 14 évi fegyház és kemény kényszermunka várt volna rá. A börtönben sokféle nemzetiségű (német, magyar, albán, szerb, horvát, szlovén) és sokféle világnézetű ember között raboskodott, akikkel mindezek ellenére igyekezett megtalálni a közös hangot. Végül 1955-ben *Konrad Adenauer* nyugatnémet kancellár személyes közbenjárására amnesztiát kapott, bár hazájából kiutasították. A népe és az elesettek ügyéért megszállottan tevékenykedő szerzetes azonban – miután Németországban a hazájukból elüldözöttek számára újságot és segélyszervezetet is alapított – 1963 után Dél-Amerikában teljesített missziós szolgálatot. Előbb Brazíliában, majd Paraguayban lett az ott élő németek lelkipásztora, akiknek önszerveződésében is kiemelkedő szerepe volt. Élete alkonyán a romániai Bánátban volt egy idősothton intézményi papja (jobbára már csak ezekben maradtak németek), életét végül Zágrábban fejezte be.

A vörös sárkány karmaiban c. könyve ifjúkori jugoszláviai viszontagságait tekinti át, különös tekintettel a koncentrációs táborokban eltöltött időre, a segélyek megszerzéséért folytatott küzdelmeire, majd a diktatúra börtöneiben eltöltött évekre. Olykor naturalista, őszinte módon írja le a táborokban tapasztalt élményeit, a származásuk miatt pusztulásra ítélt emberek reménytelen küzdelmét a túlélés érdekében. Gruber atya maga is együtt szenvedett híveivel (több paptársa is meghalt a megpróbáltatásokban, egyeseket meg is öltek), ám hitét és akaraterejét egyetlen percig sem veszítette el, és a hit erejével megpróbált reménységet adni a végsőig elcsigázott embereknek. Magatartása, konok kitartása az általa képviselt ügy mellett az egyes ember túlélése szempontjából észszerűtlennek és önvészélyesnek tűnhet, ám itt egy jezsuita szerzetesről beszélünk, aki életét valóban a szolgálatnak szentelte. Könyvének nyelve kicsit talán darabos, egyszerűbb (ezt a német kiadás előszavát író *Georg Wildmann* is megjegyzi), a Duna menti svábok nyelvhasználatát követi, viszont az is igaz, hogy a magyar fordítás – *Varga Judit Mária* munkája – helyenként lehetne gördülékenyebb. Szakszerűségét különösebb kritika nem érheti, de egy bátrabb nyelvi lektori munka még lebilincselőbbé tehetné volna a szöveget. Nagy erénye viszont a magyar kiadásnak a *Csorba Béla* által írt bőszeges jegyzetanyag, amely a magyar olvasó számára jobbára ismeretlen, a visszaemlékezésben szereplő személyek életútját is bemutatja, helyreigazítja a szerző néhány tévedését és történetileg igazolható pontatlanságát. Persze a szövegen érezhető, hogy eredeti változata – amelynek gépiratából a szerző a megjelenés előtt néhány problémás részt kihúzott – a hidegháború forróbb időszakában készült, és annak (nyugati) értékítéletét és frazeológiáját használja. A szerzőnek bőven volt oka a kommunizmust „vörös sárkánynak”, az ördög elszabadulásának látni, és életpályájának ismeretében nem róhatjuk fel neki, hogy Tito és követőinek megítélésében nem nagyon törekedett a visszafogott tárgyilagosságra. Sarkos ítéletei ellenére a szövegben nincs nyoma gyűlöletnek vagy éppen bosszúváagnak (arra is lehetett volna oka), és ha az egyes népcsoportok karakterizálása talán egyszerűsítőnek is tűnhet, bántónak semmiképp nem neveznénk őket.

Aki délvidéki genocídiumról most hall először, annak egészen megdöbbentő olvasmány lesz *Wendelin Gruber* könyve, de aprólékos leírásai a téma ismerői számára is nagy erővel bírnak, hiszen a szemtanú hitelességével beszéli el a tudatos tömeggyilkosság egyes állomásait. A történelem e sötét fejezetéről még ma sem tudunk eleget,

pedig számos epizódja régiók közelében zajlott le, és túlélői egy része köztünk telepedett le, évtizedes traumákat hordozva magában, az igazságtétel és a kártérítés szemernyi reménye nélkül. Ez utóbbiakra komoly esély persze maig sincs, de annak azért örülni lehet, hogy Magyarországon a nyilvánosság előtt legalább beszélni, írni lehet róla. Gruber atya példája pedig azt is megmutatja, hogy a legreménytelenebb helyzetben is meg lehet maradni embernek, s a hit (a küldetés) ereje olykor a túlélés záloga lehet. (*Wendelin Gruber: A vörös sárkány karmai között. Tíz év Tito uralma alatt. Fordította: Varga Judit Mária. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk Alapítvány 1944-45. Budapest, 2019*) ■

Online előfizetési lehetőség!

Tisztelt Olvasónk!

Szívesen olvasná vidéken lapunkat, de sokallja a postaköltséget? Külföldön sem szakadna el a Bajai Honpolgártól? Van megoldás!

A 2019-es naptári évtől lehetőséget biztosítunk lapunk online előfizetésére is. A szolgáltatást igénybe vevők webböngészőjük segítségével a világ bármely pontjáról már a megjelenés napján hozzáférhetnek aktuális számunk teljes tartalmához. Ehhez csupán annyi kell, hogy a kedvezményes **5 000 Ft-os** előfizetési díjat befizessék a Bajai Honpolgár Alapítvány számlaszámára (az Alapítvány számlaszáma: **OTP BANK NyRt. Bajai Fiókja 11732033 20030119**), majd a befizetést igazoló csekkszelvény vagy a banki utalást igazoló kivonat másolatát e-mailen juttassák el az **elofizetes@bajaihonpolgar.hu** címre.

A befizetési díj jóváírását követően e-mail címükre elküldjük jelszavukat (ezt később tetszőlegesen megváltoztathatják), és e-mail címük, valamint a jelszó megadását követően honlapunkon (**www.bajaihonpolgar.hu**) keresztül már hozzá is férhetnek minden lapszámhoz.

Honlapunkon jelenleg kísérleti mintaszámot tekinthetnek meg, amelyen tesztelhetik szolgáltatásunkat. Amennyiben hibákat tapasztalnak, kérjük, jelezzék azokat a fent megadott e-mail címen. Kérdéseiket, javaslataikat egyaránt szívesen fogadjuk.

A Bajai Honpolgár szerkesztősége

Bajai dokumentumok a Szabad Európa Rádió Archívumából 7. rész

Munkások dunai tapasztalatai a Rákosi-korszak idején

Mayer János

■ A „létező szocializmus” egyik gazdasági alapelve a teljes foglalkoztatottság volt. Ez persze nem jelentette azt, hogy az állásában nyilvántartott munkaerő tényleges munkavégzést is folytatott munkahelyén, és különösen nem azt, hogy teljes munkaidéjében tette. Baján a víz (a Duna) közelsége mindig is sokaknak adott munkát, de a Rákosi-korszakban az addigi munkalehetőségek mellé újabbak is keletkeztek. Az alábbi dokumentumokban ilyen jellegű munkás mindennapokba nyerünk betekintést. Hogy az itt leírt tapasztalatok miért lehettek fontosak a Szabad Európa Rádió magyar emigránsokat faggató munkatársai számára, mára nehezen érthető, annyi azonban bizonyos, hogy ma ezek a visszaemlékezések is korjellemző dokumentumoknak számítanak.

Munka és kerülése az akkujavítóknál és a medertisztítóknál

Az első interjú alanya egy 17 éves egyszerű dolgozó, mezőgazdasági munkás, aki 1954. december 6-án menekült el Magyarországról. A felvétel Grazban készült 1955. április 27-én. Elbeszélése saját tapasztalatokon alapszik. Az eredeti dokumentumot – amelynek hibáit javítottuk – itt olvasható a hozzá tartozó angol nyelvű értékelésekkel együtt: https://www.europeana.eu/portal/en/record/2022043/10891_osa_74172a2e_5d4f_46f8_b781_d43dbc0d73e8.html?q=Free+Europe#dclid=1583942854571&p=2.

„Mint segéd munkás nyertem alkalmazást az Árvízvédelmi és Folyamszabályozási Hivatal bajai kirendeltségén 1954. január 1-jén. A kirendeltség irodája a Tóth Kálmán tér 7. sz. alatt, telepe pedig a Pandúr-szigeten, amelyet a Duna és a Ferenc-csatorna vesz körbe, fekszik. A telep két nagyobb épületből áll, amelyekben a kovács-, asztalos- és akkumulátorjavító, valamint akkumulátortöltő-műhelyek voltak. Azonkívül több raktárhelyiség szolgált a szerszámok, faanyag, benzin, illetve üzemanyag részére. A telephez tartoztak még a Vidra, a Búvár és az Alkotmány vontatóhajók, amelyek mind 40-50 lóerős motorral rendelkeztek. Azonkívül a Botond tanyahajó, valamint hat uszályhajó is, melyek közül én az ötvagonos Koppányt és a hatvagonos Gemencet ismerem közelebbről. Azonban tízvagonos uszályhajója is volt a telepnek. Az uszályhajókkal a Duna

partjának kövezésére többnyire köveket szállítottak.

A vontatókat szintén anyagszállításra és a Dunán lévő hajójelzők kicserélésére használták. A hajójelzők a folyó különböző pontjain voltak elhelyezve; a parton zöld, a folyón piros színű jelzőlámpákkal, amelyek pislogva működtek. A parton a jelzők állványokra voltak szerelve, a vízben pedig bójákra, amelyeket vasmacska tartott. Mivel a hajójelzők éjjel-nappal működtek, az akkumulátorokat minden másnap ki kellett cserélni. E célból az Alkotmány vontató Mohácsig, a Búvár pedig Dunaföldvárig járt. A telepen összesen kb. negyvenen dolgoztak.

A műhely leírása – Először az akkumulátorműhelyben dolgoztam, ahol Papp Sándor mester felügyelete mellett négy segéd munkást foglalkoztattak. Itt csak akkujavítást végeztünk a kirendeltség, a folyamórság, a katonaság és különböző bajai vállalatok részére.

Naponta átlagosan öt-hat akkut javítottunk, azonban az is előfordult, hogy egy egész héten keresztül munka hiányában az elhasznált akkukat szétszedtük, a kivett ólomlemezeket pedig beolvasztottuk, s az úgy nyert ólommal pótoltuk az anyaghiányt. Hiány főleg csak ólomban mutatkozott, szurok, kén és sósav volt bőven. A desztillált vizet ott a műhelyben egy kazánban készítettük.

Amikor nem volt munkánk, Papp mester mindig gondoskodott arról, hogy az Szöllősi teleprezetőnek fel ne

tűnjön. Vagy elküldött bennünket a raktárba, vagy megparancsolta nekünk, hogy a műhely előtti nagy deszkarakást vigyük a műhely mögé, másnap pedig hozzuk vissza a műhely elé. Ezzel a foglalatossággal igyekeztünk az időt húzni. Ha éppen nem volt munkánk, és Szöllősi véletlenül bejött a műhelybe, egyikünk hamar kiszaladt a WC-re, a másik elkezdett rakosgatni a szerszámok között, a harmadik az egyik a üvegből a másikba töltötte a desztillált vizet, a negyedik az akkukat tisztította drótkefével, hogy úgy nézzen ki a dolog, mint ha dolgoznának. Egy alkalommal Szöllősi mégis észrevette, hogy nincs munkám, mert rám parancsolt, hogy takarítsam ki az összes WC-t a telepen. Mivel vonakodtam, dühösen rám förmedt: »A maga ló-

Sipos Loránd grafikája

gása nem szocialista munka, maguk a béke ellen dolgoznak!»

A telepen a munkások mind azt beszéltek Szöllősről, hogy ÁVH-határtiszt volt, 1952-ben mint bérelszámoló került a telepre, s buzgó párttag lévén telepvezetőnek kinevezték. Néha a kirendeltség igazgatója, Klein és Richter Ferenc irodai alkalmazott kijöttek a telepre ellenőrizni. Ha ezek jöttek – amit már messziről észre lehetett venni –, Papp a következőképpen figyelmeztetett minket: »Fiúk, fogjatok hozzá valamihez, mert jönnek a górék!«

Áthelyezés a medertisztítókhoz

– Egy alkalommal, 1954 végén Klein igazgató bejött a műhelybe, és megkérdezte tőlem, hogy hány éves vagyok. Mikor meghallotta, hogy csak 16, azt mondta nekem, hogy csak 18 éven felüliek dolgozhatnak az akkumulátor-javitóműhelyben, mert ólommérgezés veszélye áll fenn. Erre azt feleltem neki: »Hát csak két hónap után tetszett rájönni, hogy igen fiatal vagyok ehhez a munkához?« Klein elterelte a szót, hogy menjek a medertisztítókhoz, ott könnyebb a munka, egész nap a szabadban lehetek, és nem kell ólommérgezésről tartanom. Elfogadtam az ajánlatot, mire áthelyezett.

A medertisztítók a Botond tanyahajón, amelyhez a Koppány uszályhajó volt kötve, hétfőn reggel kifutottak a Dunára, és csak péntek este tértek vissza. Visszafelé egy vontató húzta [az uszályt] a telepre. A tanyahajóra egy három- és egy öttonás daru volt szerelve.

A medertisztítók feladata abból állt, hogy a Duna-parti fákat, amelyeket a víz kimosott, és beledőltek a folyóba, kiemelték, a parton szétfűrészelték két-három részre, és utána felrakták az uszályra. Mivel ezen a részen a Duna mindkét partját erdő szegélyezi, a medertisztítóknak elég sok dolguk volt. A fák gyökereit nem vittük magunkkal, hanem kidobtuk a partra. A munkásoknak megengedték, hogy ezeket összeszedjék és hazavigyék.

Miután az uszályhajó megtelt fával – ar-

Sipos Loránd grafikája

ra nagyon ügyeltek, hogy ez ne hogy péntek előtt megtörténjen –, egy gátórházból a telepre telefonáltunk, mire kiküldtek egy vontatót, mely visszavitte a telepre. A gátórházak a Duna keleti partján, kb. három-négy kilométer távolságra vannak egymástól. A telepre szállított fát azután nagy rakásokban felhalmoztuk, egy részüket a családos munkásoknak eladta a kirendeltség.

Ha a tanyahajó Baja közelében tartózkodott, a parton félretettünk magunknak egy csomó fát, és a sötétség beálltával egy ladikon beszállítottuk. A tanyahajón két hajóslegény, egy munkavezető és hat munkás dolgozott. Egy 76 éves öregember is volt közöttünk, aki éppen úgy dolgozott, mint a fiatalok. Munkaidő reggel 7-től 16 óráig volt, de mindig 17 óráig dolgoztunk, hogy a szombat délelőtti munkát be tudjuk hozni. Esős időben egyáltalán nem dolgoztunk, hanem a hajóban aludtunk vagy kártyáztunk. Attól nem kellett tartani, hogy keresetünk ezáltal talán megrövidül, mert órabérre dolgoztunk, azonkívül ellenőrök sem jöttek ki soha.

Verekedés egy üzemi teaestén – 1954. május 1-jén délután 17 órakor a kirendeltség irodájában »teaestét« rendeztek. Az összes dolgozó megjelent, mert olcsó bort mértek ki, 8 forintért literjét. Bár már az előző nap kiléptem a munkából, mégis elmentem én is erre mulatságra. A szó-

rakozás hevében Orbán Pista géplakatos és egy hegesztő alaposan berúgtak. Orbán néhány héttel korábban összeveszett Klein igazgatóval, mert keresetének 4%-át levonta gyermektelenségi adóra, viszont Orbánnak egy törvénytelen gyereke van. A bor hatására Orbán ismét elkezdett kötekedni az igazgatóval. A veszekedés odáig fajult, hogy Orbán és a hegesztő kicipeltek az igazgatót az udvarra, és alaposan elnászpángolták.

Később egyik munkatársam mesélte, hogy amikor másnap Klein igazgató beköött fejfel és »flaszterozott arccal« megjelent a telepen, a munkások csúfolódva megkérdezték tőle, hogy mi történt, csak nem történt valami üzemi baleset? »De igen – válaszolta Klein igazgató –, kerékpárral nekimentem a fának!« A munkások jól mulattak ezen a »dajkamesén«. Ettől a munkatárstól úgy értesültem, hogy Orbánt és társát azonnal elbocsátották, és az esetet jelentették a rendőrségen. Később, 1954 augusztusában – amikor már nem dolgoztam a telepen – az egyik munkástól hallottam, hogy Kleint felfüggesztették állásából, mert állítólag »szajrézott«; hogy ki lett az utódja, sajnos nem tudom.

Amíg a medertisztítóknál dolgoztam, hétfőn mindig az egész heti elemőzsiát vittem magammal a hajóra. Közben igyekeztünk az étlapot »gazdagítani«, esetenként sutyiban halásztunk a Dunában, s a finom

halakat a hajón elkészítettük. Néha elindultunk csirkevadászatra, s majdnem minden héten egyszer-kétszer főztünk finom csirkepaprikást. Igazi nomád életet éltünk, senki sem zavart ebben. De azért mégsem voltam megelegedve a sorsommal.

Fizetés és felmondás – Mivel mind az akkumulátorműhelyben, mind a medertisztítóknál csak 3,13 Ft órabért fizettek, nagyon szűkösen éltem; még a kosztot és a lakást sem tudtam szüleimnek kifizetni ebből a pénzből. A nők emberek jobban jártak, mert a medertisztítóknál az órabéren felül még 10 Ft kiküldetési pénzt is kaptak, mi, nőtlenek pedig semmit. Azonkívül az akkumulátorműhelyben dolgozóknak járt volna egy ún. védőétel, amely naponta fél liter tejből és 10 deka lekvárból állt. Ezt azonban csak ritkán kaptuk meg, s ha igen, a lekvárt kénytelen volt mindenki eldobni ehetetlen, rossz íze miatt.

A csekély fizetés miatt végül kénytelen voltam munkahelyemet elhagyni. Koromnál fogva ez nem ütközött különösebb nehézségbe. 1954. április 30-án hozzájárulással kiléptem a medertisztítóktól.

„Önkéntes” munka árvíz idején

Az árvíz sokszor megkeserítette a bajaiak és a környékeliek életét. Az 1954-es árhullám ugyan Baján nem okozott akkora károkat, mint a két évvel későbbi jeges ár, azért volt ok az aggodalomra: 1899 óta az 1954. júliusi áradás idején volt a legmagasabb a dunai vízszint. Ennek oka az volt, hogy 1954 júliusában az Északi-tenger felett kialakuló alacsony légnyomású hideg légtömegből leszakadó rész haladt délkelet felé. Ez a hidegbetörés (ún. magassági hidegcsepp) az Alpok hegytömegét elérve komoly zivatargócokat alakított ki. Július 7-én hirtelen leesett a hőmérséklet, 1000 méter magasságban már 0 fokot mértek, 600 méteren pedig havazott. (Júliusban ez meglehetősen szokatlan időjárás még az Alpokban is.) Két teljes napig tartott az intenzív felhőszakadás, a lehullott csapadék szokatlanul nagy volt. A hegy- és dombvidéki területeken a víz nem tudott elszívárogni a földbe.

A kései olvadás miatt már amúgy is megteltek a patakmedrek, a beérkező csapadékot már a folyók sem tudták befogadni, ezért kiléptek medrükéből. A hidrológia ezt a jelenséget villámárvíznek nevezi. Előrejelezni szinte lehetetlen, védekezni ellene pedig nagyon nehéz. Magyarországon ennek következtében majdnem 1400 épület összedőlt, és kétezernél több ház megrongálódott. Az árhullám július végén vonult le, a károk helyreállítása 380 millió forintba került. A legnagyobb bajt abban az

évben nem a mi környékünk, hanem a Szigetköz szenvedte el: július 15-én és 16-án Ásványrónánál, Kisbodaknál és Dunakilitinél átszakadt a gát, és 550 millió köbméter víz zúdult ki a folyóból, előlntve a Szigetköz jelentős részét. Július 20-án Győr-Révfalut is előlntötte a víz, egy ideig a város is veszélyben volt.

Baja és környéke ekkor nem volt közvetlenül fenyegetve, ám a szükséges árvízvédelmi munkákra a polgári lakosság segítségét is igénybe vették a néphadsereg erői mellett. A részvétel ebben elvben önkéntes volt, valójában azonban – mint az alábbi dokumentum igazolja – erőszakkal is toboroztak munkásokat. Az persze ebből az írásból is kiderül, hogy a várost védő gát- és töltésrendszer nem nyújtott teljes biztonságot, és ennek alig másfél év múlva tragikus következményei lettek. Az 1954-es védelmi munkákról egy akkor 19 éves, Bajáról származó gépész mesélt a Szabad Európa munkatársainak. Az adatközlő 1954. december 6-án menekült el Magyarországról, az interjú 1955. május 2-án az ausztriai Welsben készült.

„Béla, a forrás az 1954-es árvíz idején idézést kapott önkéntes árvízvédelmi munkára; nem tudta pontosan, hogy a tanács házára vagy a budapesti vízügyi igazgatóság bajai telephelyére kell-e mennie. Mivel az árvízzel kapcsolatban hívták, a kirendeltségre ment, de itt az idézésről nem tudtak. Már kijelöl indult, amikor megkérdezték tőle, hogy ismeri-e jól a várost. Majd közölték vele, hogy maradjon ott, mert szükség van valakire, aki a vidéki gépkocsikat elvezeti a megfelelő helyre. Azonnal kapott egy írást, hogy árvízvédelmi szolgálatban áll, amelynek birtokában más munkára nem vihetik el. Rövidesen alkalmazták. A hét végén 516 forintot kapott azon kívül, hogy a vendéglőben ingyen ebédet is ehetett.

Amikor Béla megkezdte munkáját a kirendeltségnél, a Duna vízállása 830 [cm] körül mozgott. Legmagasabb vízállását a hét végén érte el, amikor 910-re emelkedett. Baját közvetlenül nem fenyegette az árvíz, mert magaslaton fekszik. [Már amennyire! Valójában nem ezért volt kisebb a veszély, hanem azért, mert a Duna északi szakaszán már kilépett a medréből, és a vízmennyiség nagy részét a Szigetköz fogta fel – M. J.] Csupán a Nagy-Pandúr és Kis-Pandúr-szigetet öntötte el. Ugyancsak kiöntött a Sugovica (a Dunának Bajára kinyúló holtága) és annak mellékterülete, amely egyébként is állandóan víz alatt áll. Ez azonban csak néhány városszéli házat érintett, de nem lakóházakat. A Duna Szentjánosnál törte át a gátat, és nyolc-tíz

házat 60-80 cm magasan előlntött. Az árvíz csak a régi gátig terjedt, így Szentjános nagyobbik részét nem érintette. Víz alá került a Szentjánostól északra haladó betonút és a Duna közötti terület, egészen a Duna-hídig. A betonút mentén már korábban gátat építettek, és csak ennek köszönhető, hogy az árvíz nem terjedt tovább, mert itt a víz bő 40 cm-rel magasabb volt, mint maga a betonút.

Bár a mentési munkálatok önkéntes alapon történtek, a lakosság nem szívesen vett részt az árvíz elhárításában. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a rendőrség nem elégedett meg az önkéntes jelentkezőkkel, hanem erőszakkal is elvették az embereket. Részben az utcán szedték össze a járóelőket, részben pedig a vendéglőkből halászták össze az »önkéntes munkaerőket«. A rendőrség nem volt tekintettel arra, hogy aki nappal dolgozik, annak éjszaka pihenni kell, mert sokszor munkából jövő egyéneket vittek el. Az illető még étkezni sem mehetett haza. Béla nem tudja, hogy nőket vittek-e el erőszakkal, de a mentési munkálatok helyszínén elég sok nőt látott munka közben. A honvédséget mindenütt látni lehetett, ahol mentési munkák folytak. Hallotta, hogy a parasztok mindenütt valóban önként is szívesen vették ki a részüket a mentési munkákból.

Béla fő munkája a Baja környékén működő pumpák és gépek üzemanyag-ellátása volt. Benzint, gázolajat és BB-olajat szállítottak, amit papír szerint adott át a gépek kezelőinek. Az üzemanyagot akkor már Jánoshalmáról szállították, mert a bajai készlet fogyóban volt. Ugyanis a Duna és a már említett betonút között a földbe épített benzintartály már víz alatt állott. Nem ment tönkre, mert időben lezárták, de csak az árvíz után tudták megint kinyitni.

Béla munkakörét mindössze másfél hétig látta el, mert az árvíz megszűnt. A Duna gyorsan visszatért a medrébe, csak a szigeten maradt talajvíz. A gabonát a legtöbb helyen még az árvíz előtt learatták, csak a kukorica pusztult el a szigetekeken. Már az árvíz alatt általános gyűjtést rendeztek az árvízkarosultak javára. Különösen nők jártak házról házra, és egy papírra összeírták az adakozó nevét és az adott összeget. Az adakozó aláírását azonban nem kérték.

Béla nem hallott arról, hogy az árvíznek halálos áldozata lett volna, csak az árvízvédelmi munkára kirendelt honvédség tagjai közül fulladtak bele néhányan a Dunába. Ez a néhány haláleset azonban nem a mentési munkák közben történt, hanem vigyázatlanságból, mert a katonák munka közben megfürödtek.” ■

A bunyevácok paprikája

■ A bajai kötődésű fizikus, *Kőszegi László* volt a vendége 2019. november 22-én a Bajai Honpolgár-estek előadás-sorozatának. A *bunyevácok paprikája* c. előadásában – eredeti szakterületétől eltávolodva – számos adatot vonultatott fel a magyar konyha számára mára nélkülözhetetlen fűszernövény eredetéről és elterjedéséről. Részletekben gazdag előadásának kivonatát ezúttal interjú formájában olvashatják.

- *Hogyan lesz egy fizikusból néprajzkutató?*

- Gyermekkorom óta minden érdekelt, ami a gasztronómiával kapcsolatos. Ez az érdeklődés az évek során két kérdésre fókuszálódott: egyrészt hogyan került a paprika Magyarországra, másrészt hogyan vált a gulyás világhírűvé. 2008-ig ezt kizárólag a magam szórakozására műveltem. Akkor kerestem fel *Kisbán Eszter* neves néprajzkutatót. Sokat beszélgettünk, és arra biztatott, hogy írjam meg mindazt, amit a paprikáról tudok. Így is lett, és azóta nagyobb elánal kutatok. A hobbimat is igyekszem nagy precizitással végezni. Igazából csak e két témának vagyok a „néprajzkutatója”.

- *Egyenes út vezetett ehhez a két témához?*

- Egyáltalán nem! Sok olvasmányom után volt hiányérzetem. A felvetődő kérdéseimre megpróbáltam válaszokat keresni. Könyvtárakban utánanézttem a hivatkozásoknak, új forrásokat kerestem stb. Gyakran ellentmondások miatt kellett kutakodnom. A két téma boncolgatása során vettem észre, hogy ezek segítik egymást.

- *Milyen hiányérzetei voltak a paprikával kapcsolatban?*

- *Bálint Sándor* néprajzkutató (1904-1980) 1962-ben fogalmazta meg azt a két problémát, melyek folyamatos kihívást jelentettek 1. „A paprika meghonosodásának körülményeit még a jövő kutatásnak kell tisztázni!” 2. A Magyarországra települt bolgároknak, rákoknak és a bunyevácoknak szerepük lehetett a paprika meghonosodásában, de ezt adatok hiányában nem tarthatjuk biztosnak. Ezekhez társult még az a bölcs általános vélemény, hogy a „paprika” szó délszláv eredetű. Bálint Sándor második felvetését átfogalmaztam: 3. A Magyarországra települt bolgároknak, rákoknak és a bunyevácoknak szerepük lehetett a paprika szó megalkotásában, de ezt adatok hiányában mégsem tarthatjuk biztosnak.

Természetesen sok egyéb kérdés is felvetődött. Hármat említek még. Ismétlődő információ volt számomra az a rövid utalás, hogy 1569-ben már termett paprika *Széchy Margit* trencsényi birtokán. Ezt egy kereskedői

számla bizonyítja. Felsorolja azokat a zöldség- és virágmagokat, amelyeket szállított. Abban szerepel németül a *török piros bors* elnevezés. Mivel ez a számla a kereskedő és vevő kapcsolatát jelzi, mindkettőnek ismernie kellett a kifejezést. Vajon mikor keletkezett? Általános volt az a nézet is, hogy a paprikát eleinte csak dísnövényként termesztették Magyarországon. Ez a kijelentés kifejezetten bosszantott! A harmadik kijelentés pedig az, hogy 1842-ben jelent meg először szótárban. E négy nyelvű (latin, horvát, német, magyar) szótárban tényleg benne van a paprika, horvát szóként. Ha azonban követjük az ott található utalást, akkor kiderül, hogy a német és magyar jelentése a borsikafű. Azóta ezt nem tekintem referenciának a paprika mai jelentéséhez.

- *Az előadásán szerencsére hallottuk, hogy talált más szótárakat, melyek már a mai jelentésével tartalmazzák a paprika szót.*

- Igen! *Ivan Bellosteneč* (*1594, †1675) pálos szerzetes horvát-latin szótárának eredeti (1740) és reprint (1973, mindkettő Zágráb) kiadását is megtaláltam. Az extra szépsége az, hogy a horvát nyelv három dialektusának (Kaj, Dalmát, szlavón) szavai együtt szerepelnek benne. A borsra illetve a paprikára vonatkozó címszavak a következők: (K, D). *Perper, Papar*; – *Indianszky Perper Perpris, Paprika*.

Vajon gyarapodott-e a szótár új címszavakkal a szerző halála utáni 65 évben? Szerencsémre *Hadrovics László*ban is felvetődött ez a kérdés még 1942-ben. A paprika szó nem szerepelt a példái között, de következtetései alapján tudjuk, hogy a paprika címszó *Bellosteneč*től származik. Elemzésében *Hadrovics* összeveti *Bellosteneč* szótárát a halála előtt, illetve utána megjelent szótárakkal. Ezek fellelésében segített nekem *Nataša Jordan*, a szlovén nemzeti könyvtár könyvtárosa. A felsorolásból két szótárban találtuk meg a paprikát.

1728-ban *Ardelio Della Bella* Olasz-Latin-Horvát és 1646-ban *Jacobi Micalia* Horvát-Olasz-Latin szótárában. 1728-ban a *Paprika* az egyetlen horvát jelentése a növényünknek. *Micalia* szótárában maga a címszó a *Paprika*, de megemlíti a korábbi *Papar crrigljeni*-t is. Ez magyarul piros bors. Az utóbbi két szótárban a szerzők külön hangsúlyozzák, hogy a horvát nyelv bosnyák-dalmát dialektusát választották, mert az a legszebb.

1631-ben az oszmán Boszniában, *Muhammed Hevai Uskufi* tollából jelent meg egy arab betűkkel írt Bosnyák-Török verses szótár. Egyik

Kőszegi László

versének első sora: „*Frenk biberi paprikadur*”. *Otto Blau* fordításában „*a nyugat-európai bors*” az „*a paprika*”. Eddigi ismereteink szerint ez az első dokumentum, amelyben a paprika szó és török megfelelője együtt szerepel. A szótárba kerülésük azt bizonyítja, hogy e szavak ismertek voltak már a bosnyákok, illetve a törökök körében.

Ez a négy „bosnyák” szótár azt jelzi, hogy a paprika szó a bosnyák-dalmát nyelvjárásban született. Sőt! Abban is különleges, hogy a második élő nyelv, amely elkezdte egy szóval nevezni a növényünket. Az első a spanyol volt. Ők a jelzős *pimienta* (bors) szavukat módosították *pimiento*-ra, már 1565-től. A motívum megértésének egyetlen módja az, hogy a paprikát meghonosították, és a lakosok köznyelvben egyszerűbb névre volt szükség.

- *Alaposan leszűkítette az általános délszláv kategóriát! A szótárakon kívül más dokumentumban is megtalálható a paprika szavunk?*

- Ebből az időből elődeim nagyon sok magyar dokumentumot találtak. Csak néhányat említek *Bálint Sándor* és *Bárth János* munkái alapján. Köznévként legkorábban 1748-ban, Szegeden a piaristák számlakönyvében és Bátyán, ahol a kántornak paprika föld volt az évi járandósága, találjuk meg. Szeremle jobbágjai 1766-ban paprikával fizették az apródzsmát a kalocsai érseknek. Személynévként még korábbról ismert. 1703-ban az (érsek)-csanádi névjegyzékben szerepel egy

Paprika István. Bárh János írja, hogy a *Paprika* vezetéknev 1678 és 1720 között gyakran előfordult Halason. A Kalocsai Érseki Levéltárban található egy 1626-ból származó okirat másolata (1772), amely *Stefano Paprika* nevű halászt említi Csanádon. Óvtak attól, hogy komolyan vegyem ezt a másolatot, de talonba raktam, hátha nem ördögtől való.

Ételösszetevőként, de nem szakácskönyvben 1775-től szerepel. Ehhez annyit találtam, hogy 1767-ben Szentesen már ettek savanyú paprikát. A legkorábbi ismert szakácskönyv pedig 1819-ben jelent meg németül, a *Takarékos prágai szakácsnő*-ben. Ráadásul a „magyar gulyás” receptjében. Később ezt a receptet más német és magyar szakácskönyv is átvette. A prágai szakácsnő forrása pedig egy prágai hetilap volt, 1814-ből. Abban írja *Skolka András* a Mezőberényről szóló beszámolójában, hogy egy gulyás hogyan készíti el a gulyást, amit amilyen melegen csak lehet, a bográcsából meg is eszik.

- Ezek az évszámok még elég messze vannak Kolumbusz hazatérésétől (1493)! Hogyan lehetett továbbmenni?

- Ehhez már a paprika többi latin, magyar, német, török stb. neveinek előfordulását is figyelniünk kellett. Nagyobb földrajzi környezetet is vizsgáltam. Főleg Közép-Európát. Sőt, a képzőművészetet is segítségül kellett hívni. Egy 1540-ben, Tübingenben készült akvarell például egy tő paprikát és mellette egy zsoldost ábrázol, aki a tátott szája felé emel egy paprikát. A másikat *Giuseppe Arcimboldo* festette 1573-ban a Habsburg Birodalomban, amikor a császár szolgálatában volt. Ez a *Nyári ülő alak* gyümölcsökből és zöldegekből áll össze. Az alak orra egy kifejlett paprika. A festők egyértelműen deklarálták, hogy a paprika zöltség.

Hozzáteszem az elődeimtől ismert adatokat. Ők a *törökbors*, *kerti-bors*, sőt az *indiai bors* kifejezéseket is megtalálták. A legkorábbiak: 1604-ben Szenczi Molnár Albert Magyar-Latin szótárában *törökbors*. A legkorábbi ismert magyar nevét (*Indiai bors*) *Szikszai Fabricius Balázs*, a sárospataki református kollégium tanára adta 1574-ben. A közelmúltban talált 1553-as német forrás szerint pedig *spanyol borsnak* nevezték. Kísértetiesen ugyanaz az időszak. A törökbors kifejezés első ismert említése egy latin-német szótárban volt, 1556-ban.

- Kár, hogy ezzel a Habsburg Birodalomban készült képpel nem találkoztak a korábbi kutatók. Ez után már nehéz lenne kijelenteni, hogy nem ették.

- Tóth Béla (*Tóth Kálmán fia, a szerkesztő*) talált elég írásos anyagot, mégis ő ültette el a szkepticizmust. *Carolus Clusius* 1593-as észrevételét le is fordítja: „Ezt a *Capsicumot*

A 19. században a gulyások már paprikával főzték a róluk elnevezett bográcsos ételt

vagy indián (talán inkább amerikai) borsot igen szorgalmasan természetik egész Castiliában, mind a kertészek, mind az asszonyok házi kertjeikben. Egész éven át ugyanis zölden, megszártva is fűszerszám és bors helyett élnek vele. (...) Emlékszem, hogy 1585-ben roppant nagy ültetvényekben láttam Morvaország híres városának Brno külvárosában; vele a természetők nem megvetendő keresetre tesznek szert, mint-hogy a köznép általánosan használja.” Idéz egy 1600-as lyoni élelmiszerkönyvből is. „A leveseknek jó ízt ad, ecetes étkekhez és salátákhoz használják, faluhelyen pedig bors gyanánt alkalmazzák.” Ezek egy része már korábban, 1574-ben, illetve 1560-ban is olvasható volt. Sok más dokumentumot is talált, fontos részletekkel, de az ellentmondások megzavarták. Mindenáron a paprika szavunkat kereste, és lehetőleg szakácskönyvben. A törökbors kifejezést pedig nem vette igazán komolyan. Később aztán kiderült, hogy 1573-1588 között *Clusius* is Habsburg-szolgalatban volt. Németújváron *Batthyány Boldizsár* vendége volt, akinek *Capsicum* magot is hozott. Nyilván az ibériai tapasztalataival együtt adta át neki.

Tóth Rembert Dodoen kései könyveit látta csak, amelyekben az étkezésről nem szól. Pedig 1554-ben ezt írja: „Az indián borsot különféle helyeken a húsok ízesítésére használják, mert ugyanolyan tulajdonságú és ízű, mint a szokásos bors: emellett színez, mint a sáfrány, és ilyen formában elkészítve felmelegíti a gyomrot, és nagyban segíti a táplálék emésztését”. Ezt a könyvét franciára éppen *Clusius* fordította le 1557-ben. *Dodoens* már ezzel a tudással volt Habsburg-szolgalatban 1574-1579 között!

A legtermékenyebb fűvészkönyvíró, *Pietro Andrea Mattioli*t is említi, de nála sem talál étkezésre való utalást, pedig a történetünk szempontjából az ő munkássága kulcsfontosságú. 1554-1568 között ő is Habsburg-szolgalatban volt, sőt Magyarországon is járt a babócsai ütközet idején (1556). Prágában jelent meg könyvének cseh (1562) és német (1563) nyelvű kiadása. A növények cseh neveit az öreg falusiaktól tudakolták meg. „Indián- vagy másképp törökbors” voltak a paprika jelentései. Ezt a német kiadásban is feltűntették. *Mattioli* a következőket is írja: „Egyébként a törökborsnak ugyanolyan tulajdonságai vannak, mint a hagyományosnak, amivel az ételünket ízesítjük”.

- *Mintha a köznép és a falusiak szavakat más hangsúllyal mondta volna. Mi ennek az oka?*

- A köznépek igen nagy szerepe volt a paprika elterjedésében. *Leonhart Fuchs* másképp mondja ugyanezt 1543-ban. „Sok helyen borsként használják, mert pontosan ugyanazokkal a hatásokkal rendelkezik”. *Fuchs* nevét azért is említem, mert *Bálint Sándor* elveszettnek hitte a szegedi ferencesek könyvtárából elvitt, 1542-ben írt könyvét. Annak tartalma, és különösen a beírások jelentős előrelépést jelenthettek volna neki. Ebben *Fuchs* a paprika használatát összekapcsolja a bors hiányával. Az Amerikából jött kukoricánál pedig azt írja, hogy „Ezt a növényt is mostanában hozták be Törökországból Görögországon keresztül, ezért lett a neve törökbúza”. Ahonnan jött, olyan jelzöt kapott! A latin kézírásos bejegyzés pedig: „*Kukuruz Dalmatice (Dalmát Kukorica)*”. *Dalmát* kapcsolat itt is, mint a paprikánál!

- A bors hiányára talált más bizonyítékot is?
- Kolumbusz eleve azért indult nyugat felé

Indiába, mert az Oszmán Birodalom terjeszkedése miatt megdrágultak a keleti fűszer szállító útvonalak. Borsot is vártak tőle. Ez lett latinul a *Piper Indicum*, majd sok kanyar után a paprika. Német földön elég hamar leírták. 1546-ban a fehérbors pótlására ajánlották. 1550-ben már paprikával hamisították a borsot. Magyarországon *Bél Mátyás* nemcsak azt írja 1730 körül, hogy „A magyar borsot csak az alföldön termelik, és senki sem fűszerezi vele jobban az ételét, mint a magyarok”, hanem azt is, hogy bors hiányában ez a legjobb.

- Izzalomban várjuk, hogyan jutunk el innen a bunyevácokhoz...

- A bunyevácok a horvát nyelv bosnyák-dalmát nyelvjárását beszélik. Dél-Hercegovinából, a szomszédos tengerpartról és a vazallus Ragusa régiójából jöttek, ahol a paprika szó megszületett. Főleg Bácska északi részein települtek le. 1622-ben már voltak Baján, és 1650-ben már Szegeden is. A Kalocsai Sárköz több településére is érkeztek bunyevácok. E vidékeken jelent meg a Paprika vezetőknév is. A 16. század második felében már Szegeden volt a növény is. Az is önmagáért beszél, hogy e két régióban jött létre a fűszerpaprika termelése. A sokárok Észak-Boszniából települtek át, és nem ismerték a paprika szót. Más nemzetiségek esetén sem került elő ilyen szoros korreláció. Így a jelenlegi ismereteink alapján szókinszünk gazdagodását a paprika szóval a bunyevácoknak kell tulajdonítanunk. Az sem lehetetlen, hogy hoztak magukkal növényt is, de az biztosra vehető, hogy a meghonosításában döntő szerepük volt.

- Gondolom, hogy kereskedőket kellett keresni.

- Szegedre nyilvánvalóan kereskedők vihették, hiszen ott a paprika megelőzte a bunyevácokat. Trencsénbe bizonyítottan kereskedő vitte. Valahogy Morvaországba is elkerült! A Habsburg Birodalomban a paprika 1523-tól vámköteles áru, morva-, török-, piros- és spanyol bors, és paprika nevek alatt. (Clusiustól tudjuk, hogy Morvaországban 1585-ben már termelték.) A paprika vámjá mindig kevesebb volt, mint a borsé. Mária Terézia 1750-es rendeletétől kezdve pedig megkülönböztetik a külföldi, illetve hazai paprikát. A vámarányuk 70/18 (krajcárban). A bors vámját folyamatosan emelték, miközben a külföldi paprika vámját nem. A legnagyobb eltérést 1810-ben érte el. Arányuk 20/3 volt.

Egy bécsi hetilapban 1770-ben jelent meg az a hír, hogy Törökországból Zimonyon keresztül két hónap alatt 284 kg paprika (ezzel a névvel!) érkezett az osztrák tartományokba. Volt már hazai termelés, de nyilván nem elégítette ki az igényeket. 1840-es adatok pedig már arról szólnak, hogy az osztrák tartományok a paprikaimportjuk 90%-át Magyarországról, a

többi Törökországból szereztek be. (Azt is Magyarországon keresztül.) Az importjuk 62%-át pedig exportálták, döntően német nyelvterületre.

Johann Coler 1597-ben a következőt írja: „Az Odera menti Frankfurtban egy másfajta borsot is láttam. Piros bogyó termése van, belül sárga magokkal. Cserepekbe vagy hordokba ültetik. Törökországnak nevezik. Csaknem egy röfnyire nő. Szent Mihály nap előtt szedik, és apróra törik. Nagyon erős... Fontját négy ezüst fillérért adják... Az egyszerű embereknek ez a legjobb bors”. A legolcsóbb fekete bors 16 fillér! Értjük az egyszerű embereket. A törökországi terminológia három olyan lutheránus szakírónál is szerepel, akik a Habsburg Birodalomból menekültek a toleránsabb német területekre. A törökországi termelését még a Birodalomból ismerték. *Georg Viescher* az első. 1583. január 4-én született Nagykanizsán, és 1647. július 8-án halt meg Waldenburgban. A második *Wolf Helmhard von Hohberg*. Ő a legtermékenyebb. 1682-es enciklopédiájában a törökországi számos aspektusával foglalkozik. Például, hogyan kell kitűnő borsport készíteni belőle. Más írásában is találkozunk a törökországi borsal. A Dávid-zsoltárokat fordította németre 1675-ben. Mindegyikhez írt egy saját versikét is. Egyikben találjuk, képpel illusztrálva a törökországi borsot. „Istentelenektől óvd meg lelkemet! Az a bors, mit török és indián/ Piros csökönt nyújt, szemre szép talán,/ De számban csíp. Akár az istentelenek,/ Szíve keserű, bár arcuk hízeleg.” (N. Kiss Zsuzsa fordítása) A zsoltsároskönyvet evangélikus hívőknek írta, tehát már ismerniük kellett a törökországi borsot.

Később egyre több, a termeléssel és/vagy fogyasztással foglalkozó írás jelenik meg. Egyet említek még. 1770-ben egy bécsi hetilap javasolja az olvasóinak, hogy termeljenek törökországi borsot a bors helyettesítésére, mert annak importjára évente jelentős összeg hagyja el az országot. A következő szöveggel nyomatékosítja a biztatását: „Az előző háborúban (1756-1763) a magyar markotányosok seregükkel annak vörös porát vitték magukkal, melynek fontja jelentéktelen összegű nyolc fillérbe került”.

- A Habsburg Birodalmon kívül is bekerült a vámrövidítésekbe?

- Ilyen hamar nem. Amiket fel tudtam deríteni, azok jóval későbbiek. Kolumbusz visszatérése után 30 évvel már Közép-Európában volt, és jelentős lehetett a forgalma, ha vámot lehetett szedni érte. A Habsburg dinasztia spanyol ága (1516-1700)

Fametszet az 1562-ben Prágában kiadott fűvészkönyvből, bal felső sarkában a növény cseh neveivel: indiai vagy török bors

segítette a kereskedelmet Közép-Európával. Először onnan jött. A török hadak még csak készülődtek a határon.

- Előadásából arra következtetésre juthatunk, hogy a hangsúly áttevődött a déli, az Oszmán Birodalom feléi érkezésre.

- Sok más bizonyíték van erre. Pl. A „biber” (bors) török szó Dél-Baranyában a 19. században még tájnyelvi szó volt a paprikára. A Duna másik oldalán már felfutott a paprika termelése. A Paprika vezetőknév a volt hódolt-sági területen jelenik meg. De más növények is megkapták a török jelzőt. Csatlolt kérdésként felvetődik, hogy oda hogyan került? Azt láttuk, hogy az oszmán Boszniában és az oszmán Szegeden már ott volt. Eddig nem találtam ott olyan régiót, ahova előbb érkezett volna. Későbbi igen! *Evliya Çelebi* 1664-ben Cserkeszföldön ételízesítőként találkozott vele.

- Megint Boszniába érkezünk! Már csak a kereskedők hiányoznak.

- A keresés könnyen indult. A budai török vámállomás 1550-1580 közötti nyilvántartását dolgozta fel *Fekete Lajos* és *Káldy-Nagy Gyula*. A forgalom nagyságából megállapították, hogy Buda nagyon fontos tranzitállomás volt, és milyen irányba tevékenykedtek a különböző kereskedői csoportok. Magyarok elsősorban külkereskedéssel foglalkoztak. Zsidó, bosnyák, szerb, görög és muszlim kereskedők osztoztak az oszmán belföldi forgalomban. Zsidók képezték a legnagyobb csoportot, és Bosznia felé volt a legnagyobb forgalom. A nagy számok törvénye alapján

a zsidó kereskedőket kell leginkább „gyanúsítanunk” azzal, hogy ők hozták be, és onnan a paprikát, mert ott előbb volt. Más források is erősítik ezt a következtetést. A további részletek már lassabban jöttek össze.

- *Előadásában elmondta, hogy Spanyolországból került Boszniába. Ez jelentette a nehézséget?*

- A kereskedelem ezen részleteit nehezebb volt felderíteni. Kolumbusz naplójának fontos részletével kezdem az ismertetőt. „Mután a spanyol uralkodók januárban kiűzték az összes zsidót a királyságukból és földjeikről, ugyanebben a hónapban megbíztak, hogy Indiába menjek egy megfelelően felszerelt flottával”. Azokra vonatkozott, akik nem voltak hajlandók áttérni a keresztény hitre. A menekülő szefárd zsidókat II. Bayezid szultán örömmel befogadta. Ezt a folyamatot sokan leírták. Ezekből kiderül, hogy a szefárd diaszpóra nagy kereskedelmi hálózatot hozott létre a Földközi-tengeren és az Oszmán Birodalmon belül. A dalmát tengerpart-Szarajevó-Buda útvonalat is kiemelik. Szefárdok Budára

is települtek. Boszniába is sok szefárd települt, és az okkupációt követő felmérés szerint a kereskedelem döntően az ő kezükben volt. A szefárdok lehetnek a kapocs Spanyolország és a dalmát-bosnyák régió között.

- *Ha kiűzték a szefárdokat Spanyolországból, akkor hogyan találkoztak a paprikával?*

- A Kolumbusz kíséretében lévő szefárdok a személyzet tagjaként ismerkedtek meg a paprikával. Kolumbusz Hispaniolában ezt írta a naplójába 1493-ban: „Nagyon sok chili (Axi) is van, ami az ő borsuk, sokkal értékesebb, mint a (fekete) bors, és nincs ember, aki e-nélkül étkezne, ugyanis nagyon egészségesnek találják”. Ez az ismeret gyorsan eljuthatott az oszmán

zászló alatt már szabadon működő szefárd kereskedőkhöz. A gyorsaság magyarázza azt is, hogy az ottani nyelvújzásban született a második egyszavas elnevezés a Capsicumra. Ez a szó pedig nem más, mint a paprika, amely mára már világszerte ismertté vált. ■

Az alföldi borászok új reménységei

Látogatóban a hajósi Sziegl Pincészetnél

Szünder Dezső

■ Talán az írásaimat e lapban rendszeresen olvasók sem tudják, hogy sok évvel ezelőtt hazánk egyik legpatinásabb, legszebb borvidéke, Villány közeléből költöztem Bajára, a halászlé fővárosába. Abban az időszakban a már akkor is meglévő intenzív borsos világgal való kapcsolatunk okán rengeteg értetlenkedő kérdést kaptam: *Hogyan költözhettem el egy ilyen helyről? Miért éppen Bajára? Mi a szerethető a homoki borokban?* ... és így tovább.

A kérdésekben van ugyan igazság, de ha alaposan megvizsgálom őket és a rájuk adott saját válaszaimat, azt kell mondanom: egyáltalán nem érzem úgy, hogy rossz döntést hoztam volna. Mint tudjuk: nincs jobb vagy szebb borvidék, legfeljebb csak más. Arról nem is beszélve, hogy mindjárt két borvidéket is „kaptam” elérhető közelségben. A *Szekszárdi borvidéket* aligha kell bárkinek is bemutatni. Tolna megye székhelyének nagy területre kiterjedő borvidéke, az azon termő gyümölcsös, friss tételek: a bikavér, a kékfankos, kadarka fajták egyik hazája aligha lehet rossz választás. A *Hajós-Bajai borvidék* borai zömmel jól ihatóságuk miatt kedveltek; nyáron, nagy melegben egy innen származó cserszeginél, Irsainál nehéz jobb választást elképzelni. Ugyanakkor megfelelő

szőlőművelés és bizonyos talajadottságok mellett komolyabb, már érlelésre is alkalmas tételek szülehetnek, melyeknek a hazai gasztronómiában is helye van.

Bajáról Kecskemét felé haladva az országúton talán fel sem tűnik az a bájos kis pincefalu, amely *Hajóson* található. A településre beérvén balra lekanyarodva azonban már mást nem is lát az érdeklődő tekintet, csak apró, hangulatos kis borospincéket. Itt található a *Sziegl Pincészet* is, ahol egy kora nyári, még kissé hűvös, szeles időben, de már a Borteraszon ülve beszélgettem *Sziegl Balázssal* és *Sziegl-Nagy Petrával*, a pincészet arcaival, tulajdonosaival. Munkájukat szinte a kezdetektől van szerencsém figyelemmel kísérni, legutóbb 2016-ban készítettem velük interjút, most az azóta eltelt időszakban történt változásokról beszélgettünk.

Az 1988-ban született Balázs a Corvinus Kertészeti Egyetemen végzett, de a szőlőben, pincében elvégzendő feladatokat már a nagyapjától megtanulta. Első borát, mely egy kései szüretes kadarka volt, 2009-ben készítette el. Ezért aztán a pincészetnél végzett feladatok felosztása során a szőlőben végzendő munkák jó része Balázs hatásköre lett, míg Petra a vendéglátásban, az adminisztrációs feladatokban, illetve a közösségi felületeken való megjelenésben

A büszke tulajdonosok, Sziegl Balázs és Sziegl-Nagy Petra

segíti a munkát. Szüleinek már besegít a munkába a 2018-ban született Benedek is, akinek metszés a feladata, és ő az, aki a megfáradt szőlőmunkások poharába a szódát nyomja. A birtok a legutóbbi beszélgetésünk óta több mint duplájára nőtt, a zömmel

család által megművelt területek nagysága 8,5 ha. Ez bizony nem kevés, így a szőlőben elvégzendő nagyobb feladatok igazi kihívást jelentenek, nagy munkabírást és jó szervezést igényelnek. Nem feltétlenül volt cél, hogy a terület ekkora legyen, így talán nem meglepő, hogy bővítés egyelőre nem is szerepel a tervek között. A szőlők két nagyobb területen találhatóak: a nagyobbik rész (5 ha) Érsekhalmán, míg a fennmaradó rész Hajóson. Az érsekhalmi terület szinte egybefüggő, egyetlen parcella, míg a hajósi 3,5 ha több kisebb részből áll. Ezen termőterületek talajtani összetétele is meglehetősen különböző: az érsekhalmi rész zömmel agyag- és vályogtalaj, a hajósi viszont klasszikus alföldi termőterületnek mondható, hiszen az altalaj felett igen változó mennyiségű homoklepel található, melynek vastagsága bizonyos helyeken 10 cm, máshol a 60-70 cm-t is elérheti.

Az 1988-ban telepített érsekhalmi területen található szőlők termésének jelentős részét eladásra termelik, mellette folyamatosan zajlik a terület saját képükre formálása. Mintegy 1 ha területen megtalálható bakművelésű *kadarka* és *kövidinka*, ezekben azonban borkészítési szempontból már most is bőségesen van potenciál. A hajósi területeken pedig *kadarka*, *kékfrankos* és *olaszrizling* fajták teremnek.

Balázst a kezdetektől nagy kísérletezőnek ismertem meg, és ez az eltelt időszakban sem változott. Egyes területek egyes fajtáiból néhány tucat palacknyi mennyiségben, nem megszokott borkészítési metódusokkal úgynevezett „tanulmányborok” készülnek. Ezen kísérletek mindegyike teljesen természetes módon nem zárulhat zajos sikerrel, hiszen a tanulmányboroknak, a kísérletezésnek éppen ez a lényege. Azon tételek, melyek elérik azt a szintet, hogy a nagyközönség is megismerhesse őket, a pincészetnél a készlet erejéig megkóstolhatók. Hogy konkrétumokról is beszéljünk: ilyen kísérletek egyike pl. a *cserszegi fűszeres* kései szürete, héjon tartása, esetleg héjon erjesztése.

A kísérletezőkedv mellett a pince alapvető borkészítési metódusai eltérnek a nagy átlagtól, ha nem is teljesen szokatlanok. Balázs elképzelése szerint az elkészült borok minősége, milyensége 90%-ban a szőlőben dől el. Ezért aztán nincs is olyan nap, amikor a gazda nincs kint a tőkék között. A szőlőművelésre és a borkészítésre egyaránt jellemző, hogy a természetességre törekednek; minimális, csak a legszükségesebb beavatkozásokat és munkákat végeznek a folyamatok során. A fehérborok készítésénél például már eddig sem használtak kézi boggyózt, ezt a vörösborok készítésénél sem

Közelkép a szőlőbirtok egy részéről

szeretnék majd megtenni. A pincében pedig a türelmes, a borkor időt engedő, legegyszerűbb borkészítési eljárásokat követik, időt engedve a természetes folyamatoknak. A pince 2018 végén hivatalosan is megkezdte a bioművelésre való átállást, mely folyamat 2021-ben ér majd véget.

A nagy odafigyeléssel megtermelt szőlőkből zömmel fajtaborok készülnek, egy házasítás kivételével. Készül bor olaszrizlingből, a szinte csak az Alföldön termelt kövidinkából, kékfrankosból és természetesen kadarkából is. A két különböző területről külön-külön is palackoznak borokat, így különösen izgalmas játék, szép élmény lehet a hozzáértők számára egy-egy palackot összehasonlítani mindkét részről.

A beszélgetésünk helyszínénél is szolgáló borteraszt 2019-ben adták át, ez 40-50 főnek biztosít gondtalan szórakozást, borkóstolást igazi vidéki hangulatban, szőlőtőkék társaságában. A pincénél és a borteraszon is borkóstolásra vagy vásárlásra csak előzetes bejelentkezés után van lehetőség, de ha éppen abban az időben érkezik a szomszédos vándor, amikor a teraszon egy társaság borozik, akkor természetesen őt is szívesen vendégül látják.

A pince látogatói az elmúlt néhány évben változtak. A Sziegl-pincénél nincsenek hangozó, zajos, problémás vendégek, a társaság nagy többsége az elkészült borokhoz méltón, valóban érdeklődve érkezik, és a tulajdonosok szerint maradandó élményekkel is távozik tőlük.

A pince borai megyénkben egyetlen helyen kaphatók, mégpedig a bajai Borbistróban. Természetesen az éppen elérhető borok a pincénél is megvásárolhatók. Ezen kívül a borok ideális esetben Budapest top éttermeiben is megtalálhatók (lennének).

A kissé feltételes mód annak szól, hogy a pandémiás helyzetre való tekintettel ezek a fővárosi éttermek egyelőre nem nyitottak ki, és többnek az esetében sajnos az is kétséges, hogy idén ez megvalósulhat-e. Ennek kapcsán számtalan hazai médiaforrás foglalkozott azzal, hogy azon pincészetek, melyek boraik egy részét éttermeknek értékesítették, nehéz helyzetbe kerültek. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy Balázséknak ilyen problémával nem kellett szembenézniük az idei év kapcsán, hiszen borkészletük tetemes részét belföldön és külföldön is sikerült értékesíteniük.

A látogatás során kóstolt borok:

Kövidinka 2018: Száraz, bioművelésben termesztett fehérbor. Kézi szüret október végén, 7 nap maceráció, 7 nap erjedés, utána 500 l-es nagy tölgfahordós erjesztés, 7 hónap seprőn. Szűretlen, aranyszínű bor. Alkoholtartalom: 11%. Intenzív citrusos aromák az orrban, teljes szájat kitöltő, finomporos tannin a szájbán, hosszú utóíz.

Kadarka 2018: Száraz bioművelésben termesztett vörösbor a Herreberg-dűlőből. Szeptember végi szüret az alacsony, bakművelésű tőkéről, nyílt tartályos erjesztés, 225 l-es kishordókban történő érlelés. Szűrés nélküli, világos színű, ám intenzív ízű, hedonista bor. Szerettem, hogy a kis méretű hordó ellenére a bor nem fahang-súlyos, a fanyar gyümölcsös ízjegyek viszik a stafétát, melyben természetesen élen jár a fajtára oly jellemző hecsedli. Finom szemcsés tanninok, melyet mesterien ellensúlyoz a kicsivel több mint 5%-os savtartalom. Leírhatatlan, csodaszép tétel, megkockázatom, a pincészet büszkesége. Egyenes, tartalmas, élvezetes. A 2018-as évjárat már sajnos elfogyott, a 2019-es viszont hamarosan érkezik. ■

Keserédes lakótelepi vigasságok a Kádár-korszakból

A Rábl Színpad és Zenei Közösség bemutatója

Lex Orsolya

■ Remek időzítéssel – a szerző halálának éppen tizedik évfordulóján –, erős színjátszó gárdával mutatta be a bajai Rábl Színpad *Dely Géza* rendezésében *Békés Pál A női partórség szeme láttára* című vígjátékot az idei év tavaszán a Szent László ÁMK Dísztermében. A komédiát korábban (2012-ben) már láthattuk a Rábl Színpad előadásában, de egészen más szereposztásban s más helyszínen. A csapat akkor is remekbeszabott volt, ám a helyszínváltás jót tett, s még megfelelőbb teret biztosított e komédia előadásához, hiszen *az egy szobában két részben* zajló történet egy lakótelepi lakás egyetlen helyiségében játszódik. A 2012-es helyszín (a Bácskai Kultúrpalota nagyterme) a maga hatalmas tereivel néha-néha kikököntehette a közönséget az egyébként akkor is remekül megalkotott színházi közegből, ám a mostani térben minden adva volt ahhoz, hogy a 70-es, 80-as évek magyar „valósága” rabul ejtse a közönség figyelmét az előadás időtartamára.

Békés Párról tudjuk, hogy igen kedveli az efféle lakótelepi közeget (*Lakótelepi mítoszok, Csikágó, A kétkelvezes varázsló*). A külső szemlélő számára elsősorban talán egyhangúnak tűnő, mégis temérdek mítoszt, titkot rejtő közeg ez. A „Nagy Pesti Köröngeteg”, a szürke paneldzsungel hihetetlen történetek, titokzatos figurák otthona lehet, ha megfelelő fantáziával, humorérzékkel bír az olvasó és nézőközönség.

A történet kerete roppant egyszerű: *Torda Milán* író, fordító válását követően egy lakótelepi, tanácsi bérlakásba költözik. A darab színpadképe is ehhez igazodik, kihasználva a hagyományos dobozszínpad és a tulajdonképpen aprócska tér adottságait. A színpad hátsó egységét részben még ki nem pakolt kartondobozok töltik ki, melyekből a későbbiekben a főszereplő több-kevesebb sikerrel alkalmi ajtót rögtönöz, hogy megkímélje magát az állandó zaklatástól. Szintén a hátsó térbe, de a nézők számára remekül kiemelve áll az ominózus bejárat (fekete függönyök által minden oldalról közrefogott világos színű, ajtókeret), melynek sötétjéből újra meg újra előbukkan valaki. Jól eltalált rendezői és színészi munkának köszönhetően az üres ajtókereten történő belépések mindig hangsúlyosak. A jól elhelyezett belépőnek az előadás ritmusában is szerepe van,

hiszen ez az egyetlen ajtó, az egyetlen *járás* (a takarásból a játéktérbe való bejutás lehetősége) a színpadon. Amikor kicsit alábbhagy a pörgés a deszkákon, tekintünk rögvést az ajtókeretre röppen, mert érezzük, hogy most már valakinek fel kell bukkannia. S így is lesz! Persze a bal oldalt elhelyezett ablaknak is jut egyszer-egyszer szerep, de nem ez a jellemző! A színpadi előtérben az ötletesen, sráglikból s egy rájuk helyezett nagyobb deszkalapból kialakított íróasztalt helyeztek el, melyen szótár és írógép látható. Ennyi elegendő is szimbolikusan az író, fordító munkájához. Az előtér jobb oldalán, jól látható helyen – hiszen igen fontos szerepe van – áll az asztalka, melyen a vezetőkes, tárcsás telefon oly gyakorta szólal meg az előadás alatt. A többi tárgy a színpadon esetlegesen van elhelyezve. E jól eltalált színpadképpel nyit a darab, s ezen az előadás során komolyabb változtatás nem is történik.

Torda Milán tehát éppen csak átlépi új otthonának küszöbét, máris izgalmas események fogadják. Igen hamar rá kell döbbsennie, hogy lakása bizony amolyan átjáróház, rögtönzött váróterem, telefonközpont, kocsmá, kisállat-kereskedés, napali melegedő, attól függően, hogy éppen ki tér be hozzá egy italra, egy jó szóra, egy injekcióra, egy szundításra, egy telefonálásra. Így azután ebben a lakásban

sok mindent lehet, de nyugodtan dolgozni, amit a főszereplő leginkább szeretne, bizonyosan nem.

Az ajtótlan tanácsi lakásban – kezdetben még a főszereplő legnagyobb meglepetésére – a sorjában, előbb egyedül, később már csoportosan is felbukkanó fura figurák teljes természetességgel, láthatóan jól megszokott módon jönnek-mennek. Nem is csoda, ha a lázasan dolgozni igyekvő író hamarosan az örületbe kergetik a lakóközösség tagjai, s a be-betevődők. A főhős egyébként a darab idején éppen egy aviatikai szakszöveg határidős fordításán dolgozik, s az alkalmas magyar szavakat keresgéli, hogy a szöveg végre tökéletes egészé állhasson össze, ám sehogyan sem sikerül neki egy bizonyos szó magyarítása. (*Erre utal a darab címe – a szerk.*) Így egy leginkább megfelelő magyar ige lázas keresgélése közben zavarják meg először a ház lakói.

A szenvedélyes természetű, szerepe szerint férjezett *Mihócs Lidia* alakját *Szemesi Csenge* öltötte magára, akinek igen jól áll ez a karakter. Vörös ruhában, meglehetősen kacérsággal, s minden egyéb praktikával igyekszik felkelteni a lakóközösségbe újonnan érkező férfi érdeklődését. Hol zokogással, hol filozofikusnak ható rövid szónoklataival, hol magánéleti problémáinak részletezésével próbálja fenntartani az új lakó figyelmét. Nyilván azért éppen az övét,

A buzgó Petronella nővér (Szabó Dorina) és a tanácsi lakásba szorult író (Tóth Dániel)

mert a régi lakók már jól ismerik mindezen praktikákat. Csenge láthatóan jól érzi magát e csinos, nőies, remek játéklehetőséget biztosító karakter bőrébe bújva.

A Lídia férjét (*Mihócs Nándor*) alakító Kovács Martin ügyesen adta a méltán féltékeny, azonban roppant egyszerű, mackónadrágos, pacskeros *izomagy* szerepét, aki egyik alkalommal elbődülve, szitkozódva, máskor épp a viselkedéséért elnézést kérve járja a lépcsőházat, csinos kis felesége után nyomozva. Kovács Martin igen jól megtalálta karakterének jellemzőit mind taglejtésben, mind hanghordozásban, így jó szívvvel sarkallnám még erősebb, bátrabb színpadi játékra, jelenlétre.

A Lídiával együtt Milán kegyeiért ringbe szálló, nem túl okos, de annál lelkesebb, lelkiismeretes, rendkívül önzetlen Petronella nővér figuráját Szabó Dorina alakította. Szereplő és szerep esetükben jól láthatóan kedveli egymást, de érzésem szerint e karakter még valamivel több harsányságot elbírt volna.

A fent említett Petronella nővér s a ház lakói közül éppen soros személy állandó felügyeletét igénylő, de tulajdonképp a szükséges erőkk együttállásakor teljes önállóságra képes, zebra-pinty-tulajdonos *Grósz néni* Mihálovics Réka remekbe szabott alakításában ismerhettük meg. Boszorkány vagy magatehetetlen öregasszony...? Réka eltalált alakításának köszönhetően ez már örök rejtelem marad.

Égi Csenge szépen él a vak Dorzs Emília figurája (az eredeti darabban egyébként Dorzs István) által kapott izgalmas karakter lehetőségeivel. Néha igazi utálni való szomszéd (*köcsögszomszéd*), fancsali, merev, belekötős, akinek soha semmi nem felel meg, néha pedig sajnálatra méltó, magányosan élő emberként látjuk őt. Nem mellékesen tőle tudjuk meg, hogy az ajtó egyszerű, ám korántsem hétköznapi oknál fogva hiányzik. Az előző lakó, a vén Pösner bácsi kihűlt tetemét ugyanis, egyéb megfelelő eszköz híján, a lakás leakasztott ajtáján vitték le a hatodikról a hullaszállítók.

Éber Kata punk *Sacija* már első felbukkanásának pillanatában könnyekig kacagtatja a nagyjérdeműt, s ez játékát még erőteljesebbre tüzel. Már pusztán jelenléte is nevetést vált ki a közönségből, holott szívünk mélyén tudjuk jól, hogy léthelyzete alapvetően tragikus. Kata a zsaruktól rettegő, gyógyszerért, alkoholért, drogokért remegő hajléktalan figurájának komédiához mért minden lehetőségét kiaknázza.

Kisebb szerepet kapott a darabban *Mészáros Ildikó*, aki szép angolsággal beszélő *jövőkutatót* alakít, s amolyan abszurd

Már-már teljes a káosz (Szemesi Csenge, Égi Csenge, Mihálovics Réka, Kovács Martin, Szabó Dorina, Éber Kata és Tóth Dániel)

fordulattal, ám különösebben senkit sem meglepve, egyenesen a televízióból érkezik Torda lakásába. Mire a darab erre a pontra ér, már megszoktuk, hogy ebben a lakótelepi, furcsaságoktól nem mentes lakásban bárki, bármikor felbukkanhat.

Szintén villanásnyi ideig látjuk a szereplők sorában a *gyászhuszárként* színre lépő *Molnár Kristófot*, akit talán még kicsit zavarba ejt a színpadi jelenlét, ám ennek ellenére rátermetten kezeli az általa alakított figurában rejlő két személyiséget.

A Torda Milán főszereplőt alakító Tóth Dániel roppant fegyelemmel, figyelemmel végig a színpadon van, ami valljuk be, középiskolás diák létére nem kis teljesítmény. Egy pillanatra sem esik ki szerepéből, melyben egyértelműen közre játszik biztos szövegtagja. Jól áll neki ez a karakter, abszolút összeszedetten mozog a szerepben. Érezhető játéka, hogy amikor a közönség jól reagál egy-egy megmozdulására, az mindig újabb lökést, tüzet ad neki a játékhoz. Ez is forrása lehet annak, hogy az előadás végéig magasan tudja tartani játékának energiaszintjét. S bár nem tipikus nőideál, a színpadon érte rajongó hölgyeknek s a határozott színészi játéknak köszönhetően a huszadik percben már magunk is szívesen kötnénk neki pulóvert, ahogyan azt Petronella nővér teszi.

Külön említést érdemel a történetet lezáró dramaturgiai csavar. Az eredeti Békés-komédia ugyanis már korábban véget ér, amikor is Torda Milán rátalál a megfelelő állítmányra, s ezzel egyidejűleg be is fejezi aktuális munkáját. Mindez persze éppen abban a pillanatban történik, amikor a legnagyobbak

hat a káosz, hisz épp mindenki a lakásában téblábol.

A dramaturgiai változtatással, a *színház a színházban, játék a játékban* fordulattal az előadás másképp zárul, mint az eredeti darab, s újabb jelentésréteg rakódik az eddigiek. Mennyiben vagyunk *játszók* életünk során, valós és mások által ismert, másoknak megmutatott személyiségünk mennyiben fedi egymást? Jogunk van-e mások életébe ilyen módon belefolyni? A csattanó bizonyosan erős, nem várt, de tán Békés Pál maga sem rosszállva, hanem érdeklődve figyelte volna a *Rábl-átíratot*. Ez a változat tehát azok számára is tartogat meglepetést, akik ismerik az eredetit.

Jó volt megtapasztalni, hogy az előadáson ülő ifjabb generáció is megértette, megérezte a komédiában rejlő humort, mondandót, s hogy végig figyelemmel kísérték a színpadon zajló eseményeket, holott a vezetőkes telefonok, a konzerv sólet, a kiutalt bérlakás már nem az ő világuk.

A középiskolás színészek remekeltek, ültek a poénok, jóízűen nevetett a közönség, az apró tanácsi lakás miliője, a szürkének tűnő lakótelepek titokzatos, *békéspálos* világa megteremtődött. Az a világ, melyben bizony a mínusz hatodik emeletre is levihet a lift, az a világ, melyben ajtók tűnnek el, ahol az élőknek levélben küldenek üzenetet a holtak. Várjuk hát a következőt, talán lehetne éppen az *A kétbalkezes varázsló!* (Békés Pál: *A nő partórság szemé láttára. A Rábl Színpad és Zenei Közösség előadása két részben. Szent László ÁMK, 2020. március. Rendezte: Dely Géza*) ■

Étkezések hús nélkül

Szünder Dezső

■ Az idei tavaszkezdetre bizonyára mindenki jól emlékszik... El lehet-e felejteni, hogy jól megszokott mindennapjaink bár mindig kissé változó, de zömmel állandó ritmusa egy csapásra, egyik napról a másikra megváltozik?! Amikor az ember egy nagyobb változás előtt áll, el sem tudja képzelni, mi vár rá. Bevallom, magam is így voltam ezzel. Egyáltalán nem kényszerből, vásárlási lázból vagy félelemből, de éppen az említett kora tavaszi napokon sikerült a mélyhűtőt feltölteni finomabbnál finomabb húsfélékkel. Ezért sem gondoltam, hogy az előttünk álló néhány hónap gondot fog okozni – és így is lett. Mostanában azért szükség lenne már egy jó hentesre, azon megszokott és megszeretett arcokra, akik a piacon sokunkat ellátnak ilyen termékekkel. Erre most éppen nem a pandémiás helyzet miatt kell várni; egészen más, sokunk által ismert okai vannak.

Amíg pedig a helyzet nem rendeződik, mindenki úgy próbálja a kissé csökkentett választékot pótolni, ahogy tudja. Ki másik henteset keres vadul, ki megelégszik a kisebb-nagyobb boltok hűsínálatával, ki pedig megpróbál néhány napot hús nélkül is kibírni. Azt gondolom, ez utóbbi sem olyan nagy ügy. Aki pedig kételkedik ebben, annak különösen ajánlható a nyári nagyszünet előtti utolsó Honpolgár-szám következő néhány sora.

Amikor húsmentes ételről beszélünk, nagyon sokakban felmerül a tévképzet, hogy azok nem finomak, nem laktatók, nem esnek jól – jó-jó mind, de hiányzik belőlük a hús stb. Az alábbi recepteket elolvastva és elkészítve bízom benne, hogy lesz olyan, aki ezt a véleményét átértékeli, vagy legalább elgondolkodik róla. A hús nélküli ételek élvezeti értékét pedig csak az tudja megítélni, aki elkészíti, megkóstolja azokat. Tegyenek így Önök is!

Ricottás-spenótos cannelloni

1 evőkanál olívaolajon futtassunk meg

2 gerezd apróra vágott fokhagymát. Dobjunk rá 300 g megmosott, néhány vágással összevágott spenótot vagy bébispenótot egészben, és fonnyasszuk meg. Egy nagyobb tálba öntsünk 250 g ricottát (bátran helyettesítsük áttört túróval), és öntsük rá a kissé kihűlt spenótos keveréket. Fűszerezzük sóval, borssal, kis szerecsendióval. Töltsük meg a cannelloni tésztákat a töltelékkel, kb. 10 darab lesz belőle.

Készítsünk paradicsomszószt: 1 evőkanál olívaolajon pároljunk meg két gerezd, apróra vágott fokhagymát és egy kis darabokra vágott vöröshagymát. Öntsük fel 400 g konzerv darabolt paradicsommal és 7 dl passatával. Fűszerezzük sóval, borssal, bazsalikkal, oregánóval, és főzzük kb. 30 percig. Botmixer segítségével pürésítsük.

Egy tűzálló tálal kenjünk ki olívaolajjal, az alján kenjünk szét 1-2 evőkanál paradicsomszószt. Helyezzük el a tál alján a megtöltött cannellonikat, öntsük rájuk a szószt, szórjuk meg a tetejét bőven parmezánnal. Melegítsük elő a sütőt 200 °C-ra, és süssük az ételt fél óráig. Ha kész, kicsit hagyjuk hűlni, és már tálalhatjuk is.

Rakott kel gombapörkölttel

Egy kb. 500 g súlyú kelkáposzta külső leveleit szedjük le, és dobjuk ki. A megmaradt kelt szedjük leveleire, középső vastag erét vágjuk ki, mossuk meg alaposan. Tegyük fel forni vizet 2 evőkanál ételízesítővel; ha gyöngyözeve forr, akkor tegyük bele a leveleket, és lassú tűzön főzzük 20 percen keresztül. Öntsük le róla a vizet, tegyük félre.

Főzzünk meg kétszeres mennyiségű vízben rizst. Lehet barna, fekete, fehér vagy akár ezek keveréke is.

Készítsük el a gombapörköltet: kis olajon pároljunk meg 1 nagy vöröshagymát, 2 gerezd apróra vágott fokhagymát. Tegyük bele 1 db apróra összevágott paradicsomot, fűszerezzük sóval, borssal. Szórjuk rá 2 teáskanál pirospaprikát, keverjük el, majd adjuk hozzá a megmosott, vékony szeletekre

vágott 250 g csiperkét. Öntsük fel kevés vízzel, főzzük 25-30 percet. A pörköltbe keverjük bele a főtt rizst, fedjük le, és hagyjuk állni 10 percig, hogy a rizs az összes nedvességet magába szívhassa.

Egy hőálló tál alját és oldalát kenjük ki olajjal, terítsük az aljába a megpárolt kelleveleket (a szebbeket a tetejére tartogassuk). Merjük rá a rizses gombapörköltet, simítsuk el, majd borítsuk be a maradék levelekkel. Keverjük ki 300 g tejfölt 1 tojással; sózzuk, borsozzuk, majd simítsuk el a leveleken. Tegyük 180 °C-os sütőbe 30-35 percre, amíg a tetején lévő tojásos tejföl el nem kezd barnulni. Tálaljuk frissen, egy pohár száraz fehérborral.

Provence-i zöldspárgás újkrumpli

Alaposan megmosunk 750 g újkrumplit, a nagyobbakat negyedeljük, az apróbbakat felezzük. Sós vízben feltesszük főzni, 5 percet főzzük, leszűrjük, szétterítjük, hagyjuk kihűlni. A krumpli főzővizében 5 percet előfőzünk 300 g zöldspárgát, leszűrjük, jeges vízbe tesszük 1 percre, majd leszárítjuk. Félbevágunk 200 g koktélpáradicsomot, 2 gerezd fokhagymát apróra vágunk. A krumplit, paradicsomot, fokhagymát és a spárgát olajjal kikent hőálló tálba tesszük. Kikeverünk 3 dl 30%-os tejszínt 3 db egész tojással, sóval, borssal, kakukkfűvel ízesítjük, és a zöldségekre öntjük. Feldarabolunk apró kockákra 150 g friss kecskesajtot, majd egy kis maroknyi kapribogyóval együtt a zöldségekre szórjuk. 180 °C-os sütőben 40 percet sütjük, frissen tálaljuk.

Aki ügyes, még talál a piacon, boltokban az évtől már búcsúzó spárgából, használja ki a lehetőséget! A spárgával együtt pedig egy kis időre magam is búcsúzom a kedves Olvasótól, a nyári szünet után azonban ízletes őszi receptekkel térek majd vissza. Egyenek jól, legyenek jók; jó étvágyat, szép nyarat kívánok! ■

